

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΩΝ
ΚΡΑΝΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟ

ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΜΟΣΧΑΚΗ

ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

+

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
1882

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

1888

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

1098

ΚΑΙ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

Κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν
καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως

ῤΠΘ

2

ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΜΟΣΧΑΚΗ

Ὑφηγητῆς τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ καὶ Καθηγητῆς τοῦ Διδασκαλείου

ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ἹΕΡΑς ἘΠΙΣΚΟΠΗΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ἈΝΕΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

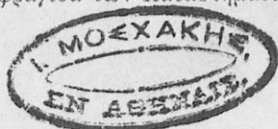
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ἈΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1888

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τῶν Καταστημάτων εἶνε κλοπιμαῖον.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸν Κύριον Ἰγνάτιον Μοσχάκην Ὑψηλὴν τῆς ἐν τῷ ἔθνικῳ
Πανεπιστημίῳ θεολογίας καὶ Καθηγνήτην τοῦ Διδασκαλείου.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑμετέρας ἀναφαρᾶς ἀπὸ 20 τοῦ φθίνοντος
μηνός, ποιεῖται ὑμῖν γνωστόν, ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος διεξελοῦσα
τὸ ὑφ' ὑμῶν φιλοπονηθὲν καὶ αὐτῇ ὑποβληθὲν χειρόγραφον ἐπι-
γραφόμενον «Χριστιανικὴ Κατήχησις πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν
Σχολείων,» καὶ μηδὲν τὸ ἀπᾶδον ἐν αὐτῷ εὔρουσα, ἐγκρίνει αὐτό.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1887.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, Πρόεδρος.
- † Ὁ Χαλκίδος ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
- † Ὁ Σύρου ΜΕΘΟΔΙΟΣ
- † Ὁ Θήρας ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ
- † Ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν ΑΡΣΕΝΙΟΣ

(Τ. Σ.)

Ἀρχιμ.

Ὁ Γραμματεὺς
Π. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Τί εἶνε Κατήχησις καὶ ποία ἡ χρησιμότης αὐτῆς :

Κατήχησις εἶνε ἡ συνοπτικὴ διδασκαλία περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Παράγεται δὲ ἡ λέξις ἐκ τοῦ κατηχεῖν, τὸ ὅποιον ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ σημαίνει διδάσκειν τινὰ προφορικῶς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκείας.

Ἡ κατήχησις εἶνε χρησιμωτάτη, διότι πᾶς χριστιανὸς δὲν ἔχει τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ μελετήσῃ τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία, τὰ ὅποια περιέχουσι σποράδην τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως· διότι πολλάκις δὲν δύναται εὐκόλως νὰ νοήσῃ τὴν ἀγίαν Γραφὴν ἕνεκα ἐλλείψεως ἐπαρκῶν γνώσεων· καὶ ἐν τέλει διότι διὰ τῆς συστηματικῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἀναπτύσσεται κανονικῶς τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἶσθημα, τὸ ὅποιον, ὡς πᾶν ἄλλο αἶσθημα, πρέπει ν' ἀναπτυχθῇ, καὶ τὸ ὅποιον μὴ ἀναπτυσσόμενον ἢ μαραινεται καὶ ὀλοσχερῶς ἐξαλείφεται ἢ στρεβλοῦται καὶ διαστρέφεται. Πόσῃν σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὴν κατήχησιν ἡ Ἐκκλησία μαρτυρεῖ πρὸ πάντων ἡ ἱστορία τῶν πρώτων αὐτῆς αἰώνων, κατὰ τοὺς ὁποίους οὐδεὶς ἐβαπτίζετο, ἂν μὴ πρότερον ἐκατηχεῖτο.

Πρὶν δὲ ἐκθέσωμεν τὸ περιεχόμενον τῆς κατηχήσεως, ἐξετάζομεν τί εἶνε θρησκεία ἐν γένει καὶ πόσα εἶνε τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη, ἵνα οὕτω ἔχωμεν πληρεστέραν ἔννοιαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

§ 2.

Τί εἶνε θρησκεία :

Θρησκεία εἶνε ἡ κοινωνία καὶ ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ μὴ διατελῇ εἰς κοινωνίαν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν, παρὰ τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ πᾶν ἀγαθόν· πιστεύει ἄρα εἰς τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ φοβεῖται αὐτὸν καὶ ἐλπίζει εἰς αὐτόν. Καὶ ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ θρησκεία, ἥτις καὶ εὐσέβεια καλεῖται. Ὅτι δὲ ἡ θρησκεία φύσει ἐνυπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ εἶνε διὰ τοῦτο ἀληθής, ἐξάγεται ἐκ τῆς ἱστορίας, ἥτις βεβαιῶσιν ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἔθνη, εἴτε πεπολιτισμένα εἴτε ἀπολίτευτα, εἶχον καὶ ἔχουσι θρησκείαν· δὲν ἦτο δὲ δυνατόν νὰ εἶνε γενικὴ ἡ θρησκεία, ἂν αὕτη ἦτο ἐπινόησις ἀνθρωπίνη, διότι πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἐπινοεῖ δὲν ὑπάρχει πανταχοῦ καὶ πάντοτε, δὲν εἶνε γενικόν, ἀλλὰ μερικόν, ἀναφαίνεται εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ χρόνον (1). Ἡ ἀληθὴς θρησκεία δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίζωμεν ἀπλῶς τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν ἢ εἰς τὸ νὰ τηρῶμεν ἐξωτερικούς τινες τύπους καὶ σύμβολα, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ νὰ πιστεύωμεν ἀπὸ καρδίας εἰς τὸν Θεόν, ν' ἀγαπῶμεν αὐτὸν ἐκ ψυχῆς καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει τοῦ βίου νὰ ἐλπίζωμεν εἰς αὐτόν. Ἡ ἀληθὴς θρησκεία δὲν φωτίζει μόνον τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ ἀγιάζει τὴν καρδίαν καὶ ἐξευγενίζει καὶ ἐνισχύει τὴν θέλησιν. Ἐνὶ λόγῳ, ἡ ἀληθὴς θρησκεία, περιλαμβάνουσα καὶ κυριεύουσα τὸν ὅλον ἄνθρωπον, δεικνύεται διὰ τῶν καλῶν ἔργων. « Δειξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου. » (Ἰακ. β'. 18).

§ 3.

Διαίρεσις θρησκειῶν. Πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι.

Καὶ πάλαι καὶ σήμερον ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουσι πολλαὶ θρησκείαι, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο εἶδη, ἧτοι εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ μονοθεϊστικὰς. Πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι εἶνε ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων οἱ ὀπαδοὶ λατρεύουσι πολλοὺς θεοὺς. Οἱ πολυθεῖσται ἐποίησαν εἰδῶλα ἢ ὁμοιώματα τῶν θεῶν, εἴτα δὲ ἐξέλαβον τὰ εἰδῶλα ὡς αὐ-

(1) Τὴν καθολικότητα τῆς θρησκείας παρετήρησαν ἤδη πολλοὶ τῶν ἀρχαίων σοφῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλούταρχος, ὅστις εἶπεν ὅτι εὐκολώτερον εἶνε ἐν εὐρῇ τις πόλιν ἄνευ ἐδάφους ἢ πολιτείαν ἄνευ θρησκείας (Πρὸς Κολώτην γ'). Ἀλλὰ καὶ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐβεβαίωσεν, ὅτι « ὄπου καὶ τὰ ἐλάχιστα ἔχνη ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀνακαλύπτονται, ἐκεῖ ἀνεύρισκονται καὶ ἔχνη θρησκείας. »

τούς τούς θεούς και ἐλάτρευσαν αὐτά, διὰ τοῦτο οἱ πολυθεῖσται καλοῦνται καὶ εἰδωλολάτραι. Πλανῶνται δὲ οἱ εἰδωλολάτραι λατρεύοντες τὰ κτίσματα ἀντὶ τοῦ κτίσαντος· διότι πᾶς λογικῶς σκεπτόμενος δὲν δύναται νὰ ἐκλάβῃ ὡς θεὸν κτίσματα ἀτελῆ καὶ πεπερασμένα.

Τῆς πολυθείας ὑπάρχουσι διάφορα εἶδη. Τὸ κατώτατον αὐτῆς εἶδος εἶνε ὁ *φειτηχισμὸς* ἢ ἡ *ξοανολατρεία*, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν λατρείαν φυσικῶν τινῶν ἀψύχων ἀντικειμένων, οἷον δένδρων, λίθων, ὀρέων, ποταμῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ὁ φειτηχισμὸς προῆλθεν ἐκ φόβου, ὑπάρχει δὲ παρ' ἄγριοις λαοῖς. Ἀνώτερον εἶδος πολυθείας εἶνε ἡ *ἀστρολατρεία*, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν λατρείαν τῶν οὐρανίων σωμάτων, τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, ἀπαντᾷ δὲ παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις, Χαλδαίοις, Πέρσαις καὶ ἄλλοις ἀρχαίοις λαοῖς. Τὰ οὐράνια σώματα ἐλάτρευαν οἱ λαοὶ οὗτοι ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτά. Ἐτερον εἶδος πολυθείας εἶνε ἡ *ζωολατρεία*, ἣτοι ἡ λατρεία ζῴων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευαν διάφορα ζῴα, οἷον τὸν Κροκόδειλον, τὸν Ἄπιν καὶ ἄλλα, εἴτε ὡς φοβερά εἴτε ὡς ὠφέλιμα. Εἰς πολὺ ἀνωτέραν βαθμίδα πολυθείας ἴσταντο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι. Ἐλάτρευον μὲν καὶ αὐτοὶ φυσικὰς δυνάμεις, οἷον τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, θεοὺς θαλασσίους καὶ ἄλλα παρόμοια, ἀλλὰ κυρίως ἐλάτρευον τὸν ἄνθρωπον μετὰ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ιδιοτήτων. Ἀπεθέωσαν ἥρωας, οἷον τὸν Ἡρακλέα, τὸν Θησέα καὶ ἄλλους, ἐθεοποίησαν δὲ ιδέας, οἷον τὴν ιδέαν τῆς σοφίας ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ιδέαν τοῦ κάλλους ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ἄλλας τοιαύτας. Ἀνώτατον εἶδος πολυθείας εἶνε ὁ βραχμανισμὸς καὶ ὁ βουδδισμὸς τῶν Ἰνδῶν καὶ Σινῶν, οἵτινες ἐξέλαβον ὡς θεὸν αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ ἐλάτρευαν αὐτήν. Ἡ ὀρθοκεία αὐτῶν ἐκλήθη *πανθεισμὸς*, διότι εἶνε θεοποίησις τῆς φύσεως ἢ τοῦ παντός. Πηρεδέχονται μὲν οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Σῖναι ὅτι τὸ θεῖον ὑπάρχει πανταχοῦ τῆς φύσεως, ἀλλὰ διαστρέφουσιν ἐντελῶς τὴν ιδέαν τοῦ Θεοῦ, διότι συγχέουσι τὸν Θεὸν μετὰ τῆς φύσεως, ἣτοι ἡ ὕλη θεοποιεῖται καὶ λατρεύεται ὡς Θεός· «Μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα, ὃς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ῥωμ. α. 25).

§ 4

Μονοθεϊστικά θρησκείαι.

Μονοθεϊστικά θρησκείαι είνε εκείναι, τῶν ὁποίων οἱ ὀπαδοὶ λατρεύουσιν ἓνα μόνον Θεόν. Εἶνε δὲ τοιαῦται θρησκείαι ὁ *Ιουδαϊσμός*, ὁ *χριστιανισμός* καὶ ὁ *μωαμεθανισμός*. Πρῶτοι οἱ Ἰουδαῖοι ἐλάτρευσαν ἓνα μόνον Θεόν, ἀτελεύτητον, αἰώνιον, παντοδύναμον, ἅγιον καὶ δίκκιον. Ἄλλὰ περὶ Θεοῦ εἶχον ἀτελεῖς τινες ἰδέαι οἱ Ἰουδαῖοι, τῶν ὁποίων ἡ θρησκεία ἦτο προσωρισμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὡς παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν (Γαλ. γ' 24). Οἱ Ἰουδαῖοι ἐδόξαζον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶνε Θεὸς πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μόνον τῶν Ἰουδαίων· ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε Κύριος καὶ Δεσπότης, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ὑπακούωσιν ὡς δούλοι· ὅτι ὁ Θεὸς κατοικεῖ ἐν τῇ σκηνῇ καὶ ἐν τῷ Ναῶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πρέπει νὰ λατρεύηται διὰ θυσιῶν ὑλικῶν (Ἐβρ. θ' 13, ι' 4). Τὸν Ιουδαϊσμόν συνεπλήρωσε καὶ ἐτελειοποίησεν ὁ χριστιανισμός, ὅστις εἶνε ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης, ἡ μόνη ἀληθὴς καὶ τελεία θρησκεία. Τὸ Εὐαγγέλιον ἐκήρυξεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶνε Θεὸς τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες εἶνε ἴσοι ἐνώπιον αὐτοῦ. «Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλητι, οὐκ ἐν δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ' 18). Τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶνε Κύριος, ἀλλὰ πατὴρ τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτὸν οὐχὶ ἐκ φόβου ὡς δούλοι, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ὡς τέκνα. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν, καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α'. Ἰωάν. δ' 16). «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. Γ' 9). Ἐδιδάχεν ὡταύτως τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πνεῦμα δύναται πανταχοῦ καὶ πάντοτε νὰ λατρεύηται, πρέπει δὲ νὰ προσφέρωμεν εἰς αὐτὸν θυσιάς οὐχὶ ὑλικάς, ἀλλὰ πνευματικάς, συνισταμένας εἰς ἔργα ἀγαθά. «Πνεῦμα ὁ Θεός· καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰωάν. δ' 24) Τοῦ μωαμεθανισμοῦ θεμελιωτῆς ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὴν ζ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Ἄραψ Μωάμεθ, ὅστις ἐκήρυξεν ἑαυτὸν προφήτην καὶ ἀπόστολον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπέβαλεν εἰς πολλοὺς τὸ θρησκειοῦμα αὐτοῦ διὰ τῆς βίας καὶ τῶν ὄπλων. Τὰς ἰδέας αὐτοῦ, αἵτινες ἐκτίθενται ἐν τῷ Κορανίῳ, παρέλα-

θεν ὁ Μωάμεθ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Κεινῆς Διαθήκης, παρκομορφώ-
 σασ ὅμως αὐτὰς ἐν πολλοῖς, καὶ ἀναμιζας μετ' αὐτῶν πολλάς αὐτοῦ θρη-
 σκευτικὰς ἰδέας πεπλανημένας καὶ παχυλάς. Αἱ κυριώτεραι τοῦ μωαμε-
 θανισμοῦ πλάναι εἶνε αἰ ἐπόμεναι. Ὁ Μωάμεθ παραδέχεται τὸ πεπρω-
 μένον, ἦτοι διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς προορίζει τὴν τύχην ἐκάστου ἀνθρώ-
 που· ἡ διδασκαλία δ' αὕτη παριστᾷ μὲν τὸν Θεὸν ἄδικον καὶ αὐθαί-
 ρετον, μηδενίζει δὲ τὴν πίστιν εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, καὶ καθιστᾷ
 τοὺς ἀνθρώπους νωθροὺς καὶ ἀδρανεῖς, διότι ἄδικος τῷ ὄντι θά ἦτο ὁ
 Θεός, ἂν τοῦτον μὲν ἀνεδεικνυε καλὸν καὶ εὐτυχῆ, ἐκεῖνον δὲ κακὸν καὶ
 δυστυχῆ· πρὸς τί δὲ νὰ ἐλπίζῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ προσεύχεται εἰς
 τὸν Θεόν, πρὸς τί νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ μοχθῇ, ἀφοῦ γνωρίζει ὅτι ἡ
 τύχη αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ; Ὁ Μωάμεθ παραδέχεται
 τὴν δουλειαν, καὶ στερεῖ οὕτω τοὺς δούλους παντὸς προσωπικοῦ δι-
 καιώματος· ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνδρα νὰ λαμβανῇ πολλάς γυναῖκας,
 καὶ οὕτω τὴν μὲν γυναῖκα ἐξευτελίζει, τὴν δὲ ἀρμονικὴν πρόοδον καὶ
 ἀνάπτυξιν τοῦ οἴκου καθιστᾷ ἀδύνατον· ὑπόσχεται ἐν τέλει ὁ Μωά-
 μεθ εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ὀπαθοὺς ὑλικὰς ἀπολαύσεις ἐν τῇ μελ-
 λούσῃ ζωῇ, καὶ οὕτω καταστρέφει τὴν ἀρετὴν· διότι ἡ ἀληθὴς
 ἀρετὴ δὲν γίνεται χάριν ὑλικῆς ἀμοιβῆς, ἀλλ' ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης
 πρὸς τὸ ἀγαθόν.

§ 5.

Τί εἶνε ἀποκάλυψις;

Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶνε βεβήωτατα ἐγγεγραμμένον ἐν πάσῃ
 ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ, εἶνε ἐν τῶν κυριωτάτων χαρακτηριστικῶν γνωρι-
 σμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται τῶν ἀλόγων ὄντων.
 Μόνος ὁ ἄνθρωπος εἶνε θρησκευτικὸν ὄν, μόνος ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τὸν
 Θεόν καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος τότε μόνον εὐρί-
 σκει τὸν Θεόν, ὅταν ὁ Θεὸς ἀποκαλυφθῇ εἰς αὐτόν. Ὁ Θεὸς ἀποκα-
 λυπτεται, ἦτοι φανεροῖ ἐκυτὸν καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ εἰς τὸν ἄνθρω-
 πον. Δὲν δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν θρησκείαν, οὐδ' ἐπίνοεῖ αὐτήν
 τυχαίως. Ὡς πᾶν δῶρημα τέλειον, οὕτω καὶ τὸ μέγιστον τῶν δωρη-
 μάτων, ἡ θρησκεία, προέρχεται ἀνωθεν ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων.

Ἐν τῇ θρησκείᾳ λοιπὸν περιλαμβάνονται δύο τινά, ἦτοι τὸ θρη-
 σκευτικὸν αἶσθημα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τὸν Θεόν, καὶ ἡ

ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει τὸν Θεόν. Καὶ ὁ Θεὸς ἐφάνέρωσε τῷ ὄντι ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἀφῆκεν ἑκυτόν ἀμάρτυρον τοῖς ἀνθρώποις (Πράξ. ιδ' 17), ἀλλ' ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν. Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν διὰ τῆς φύσεως. Πᾶς ἄνθρωπος παρατηρῶν τὴν φύσιν, βλέπων τὸ μεγαλεῖον, τὴν σκοπιμότητα καὶ ἁρμονίαν τοῦ κόσμου εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀποδεχθῆ ὅτε ὑπάρχει τις, ὁ ὁποῖος ἐποίησε τὸν κόσμον. Καθὼς βλέποντες καλλιτέχνημά τι ἀποδεχόμεθα κατ' ἀνάγκην ὅτι ὑπάρχει καλλιτέχνης, οὕτω βλέποντες τὸ ἐξάισιον τῆς φύσεως καλλιτέχνημα ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει ὁ δημιουργὸς αὐτοῦ. «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλμ. ιθ' 1). Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς συνειδήσεως ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν ὁ Θεός. Ὅταν πράττωμεν τὸ καλόν, ἡ συνειδήσις ἐπαινεῖ ἡμᾶς· ὅταν δὲ πράττωμεν τὸ κακόν, ἡ συνειδήσις ἐλέγχει ἡμᾶς· τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὅστις διὰ τῆς συνειδήσεως δεικνύει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν τὸ καλόν καὶ νὰ φεύγωμεν τὸ κακόν καὶ προαναγγέλλει ὅτι τὸ μὲν καλόν θ' ἀνταμείψῃ, τὸ δὲ κακόν θὰ τιμωρήσῃ.

Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη ὀνομάζεται γενική, διότι εἰς πάντας ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός διὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἀλλ' εἶνε ἀτελής ἡ ἀποκάλυψις αὕτη· διότι ἀνυψώθησαν μὲν πολλοὶ τῶν ἐθνικῶν, οἷον ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι, εἰς ὑψηλὰς θρησκευτικὰς ιδέας, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ τελείαν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματός αὐτοῦ. Ἡ ἀληθὴς καὶ τελεία ἀποκάλυψις, ἣτις ὀνομάζεται κυρίως ἀποκάλυψις ἢ ἱστορική, ἐγένετο διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν θεοπνεύστων προφητῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, κατ' ἔξοχὴν δὲ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ. «Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεός λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ» (Ἐβρ. α' 1).

§ 6.

Τί εἶνε ἁγία Γραφή;

Ἁγία Γραφή εἶνε ἡ συλλογὴ τῶν ἱερῶν ἐκείνων βιβλίων, ἅτινα περιέχουσι τὴν κυρίως ἀποκάλυψιν, ἥτοι τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ. Δι' ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ περιεχόμενοι θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἶνε τοσοῦτον ἔξοχοι καὶ τέλειαι, ὥστε ἀναγκάζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἱεροὶ ἄνδρες οἱ γράψαντες τὰς ἰδέας ταύτας ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐφωτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπορρέει πᾶσα δόσις ἀγαθῆ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον (Ίακ. ἀ. 17). « Ὑπὸ πνεύματος ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, » λέγει ὁ ἀπόστολος Πέτρος (Β'. Πέτρ. ἀ. 21). Διὰ τοῦτο καὶ ἀγία ὀνομαζέται ἡ Γραφή, καὶ μεγίστην παρέχει τὴν ὠφέλειαν καὶ ὑπερτέρα ἀποδεικνύεται πάντων τῶν θρησκευτικῶν βιβλίων· διότι ἐν αὐτῇ εἶνε ἐναποτεθειμένοι αἱ ὕψισται καὶ καθαρῶταται θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἰδέαι, ἐν αὐτῇ ἔχομεν τὴν τελειοτάτην καὶ καθαρῶτάτην θρησκείαν, τὴν χριστιανικὴν. Διαιροῦνται δὲ τὰ βιβλία τῆς ἀγίας Γραφῆς εἰς βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ εἰς βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Διαθήκη σημαίνει τὴν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων συμφωνίαν, καθ' ἣν ὁ μὲν Θεὸς ἐπαγγέλλεται προστασίαν εἰς τοὺς φυλάττοντας τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, οἱ δὲ ἄνθρωποι ὑποχρεοῦνται νὰ τηρῶσι τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ (Ἐξῆδ. κδ' 7). Διαθήκη ἄρα σημαίνει ἐν γένει θρησκείαν. Διὰ τοῦτο Παλαιὰ μὲν Διαθήκη ὀνομάζεται ἡ μωσαϊκὴ ἢ ἰουδαϊκὴ θρησκεία, Καινὴ δὲ Διαθήκη ὀνομάζεται ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, διότι ὁ Κύριος ἡμῶν διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ συνεπλήρωσε καὶ ἐτελειοποίησε τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν. Καὶ τὰ μὲν βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχουσιν ὅσα ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἐγράφησαν δὲ ἑβραϊστὶ, καὶ μετεφράσθησαν ἐλληνιστὶ τῷ 290 π. Χ. ὑπὸ ἐβδομήκοντα δύο ἀνδρῶν, καὶ ἡ μετάφρασις αὕτη ἐκλήθη μετάφρασις τῶν ἐβδομήκοντα (ο'). Τὰ δὲ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης περιλαμβάνουσιν ὅσα ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, ἐγράφησαν δὲ ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ, ἧτις τότε ἦτο ἡ κοινῶς λαλουμένη γλῶσσα.

§ 7.

Τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶνε τὰ ἑξῆς. α') Ἡ Πεντάτευχος, ἧτοι τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωϋσέως, ἡ Γένεσις, ἡ Ἐξοδος, τὸ Λευιτικόν, οἱ Ἀριθμοὶ καὶ τὸ Δευτερονόμιον. Καὶ ἡ μὲν Γένεσις περιέχει τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τοῦ ἀν-

θρωπίνου γένους καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ· ἡ δὲ Ἐξοδος περιέχει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ Μωϋσέως· τὸ δὲ Λευιτικὸν περιέχει τὰ τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας, ἧτις ἤτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς λευίτας· οἱ δὲ Ἀριθμοὶ περιέχουσι τὴν ἀρίθμησιν τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ· τὸ δὲ Δευτερονόμιον περιέχει ἐπανάληψιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. β') Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι κατέλαβον τὴν γῆν Χαναάν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. γ') Τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν κριτῶν ἢ τῶν ἀρχηγῶν, οἷον Γεδεὼν, Σαμψών, Σαμουὴλ καὶ ἄλλων, οἵτινες ἐκυβέρνησαν τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἀπὸ τοῦ 1540 μέχρι τοῦ 1100 π. Χ. δ') Τὸ βιβλίον τῆς Ῥούθ, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς μωαβίτιδος Ῥούθ, προμήτορος γενομένης τοῦ Δαυίδ. ε') Τὰ 4 βιβλία τῶν Βασιλειῶν, ἅτινα περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλείων τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, οἷον Σαοὺλ, Δαυίδ, Σολομῶντος καὶ τῶν λοιπῶν. ς') Τὰ 2 βιβλία τῶν Παραλειπομένων, τὰ ὁποῖα περιέχουσι πολλὰ ἱστορικὰ συμβάντα, παραλειφθέντα ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν Βασιλειῶν. ζ') Τὸ βιβλίον τοῦ Ἑσδρα, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, πῶς ὁ Ἑσδρας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐν Βαβυλωνίαι ἀιχμαλωσίας, συμπαραλαβὼν πολλοὺς Ἰουδαίους. η') Τὸ βιβλίον τοῦ Νεεμίου, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, πῶς ὁ Νεεμίας ὀλίγον μετὰ τὸν Ἑσδραν ἐπέστρεψε καὶ αὐτὸς εἰς τὰ Ἱερουσόλυμα ἐκ τῆς ἀιχμαλωσίας. θ') Τὸ βιβλίον τοῦ Τωβίτ, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς εὐσεβοῦς οἰκογενείας τοῦ Τωβίτ, ἧτις ἔζη κατὰ τὴν ἀιχμαλωσίαν ἐν τῇ πόλει Νινευί. ι') Τὸ βιβλίον τῆς Ἰουδίθ, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, πῶς ἡ Ἰουδίθ ἔσωσε τὴν πατρίδα αὐτῆς Βετυλούαν ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀσσυρίων Ὀλοφέρνηου, ὅστις ἐπολιόρκει αὐτήν. ια') Τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθῆρ, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, πῶς ἡ Ἑσθῆρ ἔσωσεν ἐν Περσίᾳ τοὺς ὁμοσθηεῖς αὐτῆς Ἰουδαίους. ιβ') Τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸν βίον καὶ τὰ παθήματα τοῦ εὐσεβοῦς καὶ δικαίου Ἰώβ. ιγ') Τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν, τὸ ὁποῖον περιέχει 150 ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν, ποιηθέντας τοὺς πλείστους ὑπὸ τοῦ Δαυίδ. ιδ') Τὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν τοῦ Σολομῶντος, τὸ ὁποῖον περιέχει ἠθικὰ γνωμικά. ιε') Τὸ βιβλίον τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Σολομὼν περιγράφει τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. ις') Τὸ Ἰσραὴλ τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ

ὁ Σολομῶν περιγράφει τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἀγάπης νυμφίου πρὸς νύμφην. ιζ') Ἡ Σοφία Σολομῶντος, ἐν τῇ ἧποια ὁ Σολομῶν ἐγκωμιάζει τὴν σοφίαν, ὡς πηγὴν εὐδαιμονίας καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. ιη') Ἡ Σοφία Σιράμ, ἐν τῇ ἧποια ὁ ἀγνωστος συγγραφεὺς, μιμούμενος τὰς παροιμίας τοῦ Σολομῶντος, ἐγκωμιάζει τὴν σοφίαν καὶ ἐκθέτει διαφόρους ἠθικοὺς κανόνες χρησίμους εἰς πᾶσαν ἡλικίαν καὶ τάξιν. ιθ') Τὰ βιβλία τῶν προφητῶν, ἦτοι τῶν θεοπνεύστων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἤλεγχον μετὰ θάρρους καὶ βρασιλείας καὶ λαὸν διὰ τὰς παρεκτροπὰς αὐτῶν καὶ πρόελεγον τὴν ἔλευσιν τοῦ Μετσοῦ, τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Διαίρουσνται δὲ οἱ προφῆται εἰς μεγάλους καὶ μικροὺς ἀναλόγως τῶν ἐκτενεστέρων ἢ συνοπτικωτέρων ἔργων, ἅτινα κατέλιπον. Καὶ οἱ μὲν μεγάλοι εἶνε τέσσαρες, Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκιήλ καὶ Δαυιδ, οἱ δὲ μικροὶ δώδεκα, ἦτοι Ὡσηέ, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωήλ, Ὀβδιού, Ἰωνᾶς, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, καὶ Μαλαχίας. Ἐν τέλει δὲ τὰ 3 βιβλία τῶν Μακκαβαίων, ἐν τοῖς ἧποιοις ἐκτίθενται οἱ πόλεμοι τῶν γενναίων Μακκαβαίων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Σύρων.

ΣΗΜ. Ἡ συλλογὴ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἐσδρα εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς ἐν Βαβυλωνίαις αἰχμαλωσίας, τῷ 458 π. Χ. Ἡ συλλογὴ δ' αὐτῆ, ὡς καὶ ἡ συλλογὴ τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης ὠνομάσθη *κατῶν*, διότι χρησιμεύει ὡς μέτρον καὶ κανὼν τῆς πίστεως τοῦ χριστιανοῦ. Ἐκτὸς τοῦ κανόνος τοῦ Ἐσδρα κείνται τὰ ἐξῆς 5 βιβλία. *Τωβίτ, Ἰουδίθ, Σοφία Σολομῶντος, Σοφία Σιράμ* καὶ τὰ τῶν *Μακκαβαίων*, τῶν ἧποίων τινὰ μὲν δὲν εἶχον εὐρεθῆ, ὅτε ἐγένετο ὁ κανὼν τοῦ Ἐσδρα, τινὰ δὲ πάλιν δὲν ἦσαν ἐτι συγγεγραμμένα. Τὰ βιβλία ταῦτα ἀπέριπτον μὲν οἱ ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαῖοι, παρεδέχοντο δὲ οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τὰ βιβλία ταῦτα περιληφθέντα ἐν τῇ ἐλληνικῇ μεταφράσει τῶν ὀ παραδέχεται ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ὡς καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, συνιστῶσα τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν ὡς ὠφέλιμον καὶ χρήσιμον. Ἐπίσης παραδέχεται μὲν αὐτὰ ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία, ἀπορρίπτει δὲ ἡ Διαμαρτυρομένη.

§ 8.

Τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶνε τὰ ἐπόμενα· α) Τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, ἦτοι τὸ κατὰ *Ματθαῖον*, τὸ κατὰ *Μάρκον*, τὸ κατὰ *Λουκᾶν* καὶ τὸ κατὰ *Ἰωάννην*, ἅτινα περιέχουσι τὸν βίον καὶ τὴν διδασκα-

λίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁνομάσθησαν δὲ εὐαγγέλια ἢ εὐαγγέλιον, διότι περιέχουσι τὴν καλὴν ἀγγελίαν περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν ὁ μὲν Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξαν αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι μάρτυρες τῶν λόγων καὶ πράξεων τοῦ Σωτῆρος, ὁ δὲ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς συγκαταλέγονται εἰς τοὺς αὐτόπτας καὶ αὐτηκόους μάρτυρας, διότι ὁ μὲν Μάρκος ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ Πέτρου, ὁ δὲ Λουκᾶς μαθητῆς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. β') *Αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, τὰς ὁποίας συνέγραψεν ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς καὶ αἱ ὁποῖαι ἐξιστοροῦσι τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀποστόλων ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου, ἰδίως δὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Παύλου. γ') *Αἱ δεκατέσσαρες ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου*, ἤτοι ἡ πρὸς Ῥωμαίους, αἱ 2 πρὸς Κορινθίους, ἡ πρὸς Γαλάτας, ἡ πρὸς Ἐφεσίους, ἡ πρὸς Φιλιππησίους, ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς, αἱ 2 πρὸς Θεσσαλονικεῖς, αἱ 2 πρὸς Τιμόθεον, ἡ πρὸς Τίτον, ἡ πρὸς Φιλήμονα καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους. Τὰς ἐπιστολάς δὲ ταύτας ἔγραψεν ὁ Παῦλος ἢ διὰ τὴν λύσιν διάφορα ζητήματα, ἅτινα προέβαλλον εἰς αὐτὸν αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαι ἐκκλησίαι, ἢ διὰ τὴν ἐλέγξιν διαφόρους ἑτεροδιδασκαλίας καὶ στηλιτεύσιν παρεκτροπὰς ἠθικὰς, ἢ διὰ τὴν συστήσιν τὴν ἀνάγκην τῆς ζωῆς εἰς Χριστὸν πίστεως πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. δ') *Ἐπτὰ ἄλλαι ἐπιστολαί*, αἵτινες ὀνομάζονται *καθολικαί*, διότι δὲν ἐγράφησαν πρὸς ὀρισμένους ἐκκλησίας ἢ πρόσωπα, ἀλλὰ πρὸς πάντας τοὺς χριστιανούς· εἶνε δὲ ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ 2 τοῦ Πέτρου, αἱ 3 τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ τοῦ Ἰούδα. Διὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐσκόπουσι οἱ ἀπόστολοι ν' ἀναιρέσωσι τὰς τότε ἀναφαινομένας αἰρετικὰς διδασκαλίας καὶ νὰ συστήσωσιν εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων δὲν ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν. Ἐν τέλει δὲ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, τὸ μόνον προφητικὸν βιβλίον τῆς Καινῆς Διαθήκης, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης προλέγει ὡς βέβαιον τὸν μέλλοντα θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἵνα ἐνισχύσῃ τοὺς χριστιανούς, ὅτινες τότε καταδιωκόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν εἶχον ἀνάγκην ἐνισχύσεως.

§ 9.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία;

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περιέχεται κατ' ἕκτασιν μὲν ἐν τῇ

ἀγία Γραφή καὶ ἐν τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας ¹⁾, περιληπτικῶς δὲ ἐν τῷ *σμβόλω*, ἥτοι *ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως* καὶ ἐν τῷ *δεκάλογῳ*. Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον συντάξαε μὲν ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένην Σύνοδος, τῷ 325, συνεπλήρωσε δὲ ἀπὸ τοῦ ἡ ἄρθρου μέχρι τέλους ἡ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῷ 381, περιέχει τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν. Ὁ δεκάλογος, ὅστις ἐδόθη μὲν διὰ τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, συνεπληρώθη δὲ καὶ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, περιέχει τί πρέπει νὰ πράττωμεν.

Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἐκ δώδεκα ἄρθρων ἀποτελούμενον, ἔχει ὡς ἐξῆς:

1. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.
2. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.
3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.
4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.
5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς.
6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.
7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.
8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.
9. Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

1) Παράδοσις ὀνομάζεται ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ διδασκαλία, ἥτις διὰ ζώσης καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἀγράφως διεσώθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οἱ διαμαρτυρούμενοι ὡς μόνη πηγὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀποδέχονται τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἀπορρίπτοντες ἄνευ λόγου τὴν παράδοσιν.

10. Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.
 11. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.
 12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, Ἀμήν.
- Ὁ δεκάλογος, ἐκ δέκα ἐντολῶν ἀποτελούμενος, ἔχει ὡς ἑπεται.
1. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.
 2. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἔνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.
 3. Οὐ λήψῃς τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.
 4. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἑργᾶ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ, Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.
 5. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος γίνῃ ἐπὶ τῆς γῆς.
 6. Οὐ φρονεύσεις.
 7. Οὐ μοιχεύσεις.
 8. Οὐ κλέψεις.
 9. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.
 10. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν.

§ 10.

Διαίρεσις τῆς Κατηχήσεως.

Ἐπειδὴ ἡ κατήχησις, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, εἶνε ἡ συνοπτικὴ διδασκαλία περὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἡ δὲ χριστιανικὴ θρησκεία περιλαμβάνεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως καὶ ἐν τῷ δεκαλόγῳ, ὡς ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, διὰ τοῦτο καὶ ἡ κατήχησις διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον ἀναπτύσσει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ λέγεται *δογματικόν*, διότι περιέχει τὰ δόγματα τῆς πίστεως ἡμῶν, 1) ἥτοι ὅσα ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν, τὸ δὲ δεύτερον ἀναπτύσσει τὸν δεκάλογον καὶ λέγεται *ἠθικόν*, διότι περιέχει τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, ἥτοι ὅσα ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατηχήσεως περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια. Α'. Τὸ περὶ

1) Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία λέγεται *δόγματα*, διότι αὕτη διευτυπῶθη διὰ τῶν ἀποφάσεων, ἥτοι τῶν δογμάτων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων.

Θεοῦ καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Β'. Τὸ περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ τελεσθείσης σωτηρίας τοῦ πεσόντος ἀνθρώπου. Γ'. Τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ τελουμένης ἀναγεννήσεως τῶν ἀνθρώπων. Δ'. Τὸ περὶ Ἐκκλησίας καὶ τῶν μέσων, δι' ὧν αὕτη ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμὸν τῶν πιστῶν. Ε'. Τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος τῆς κατηχήσεως περιλαμβάνει τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, τὰ περιεχόμενα ἐν τῷ δεκαλόγῳ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Θεοῦ.

§ 11.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ ἡ ἔννοια αὐτοῦ.

«Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν.»

Τὸ πρῶτον τοῦτο ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διδάσκει, ὅτι ὑπάρχει εἰς μόνος Θεός, εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ἀκλόνητον πεποίθησιν, νὰ πιστεύωμεν. Αὐτὸς ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ ἐποίησε τὰ πάντα, καὶ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. Καὶ ὑπὸ τὰ ὁρατὰ μὲν νοοῦνται πάντα ὅσα βλέπομεν, ἤτοι ἡ γῆ, τὰ οὐράνια σώματα, ὁ ἄνθρωπος καὶ πάντα ἐν γενεῖ τὰ φυσικὰ σώματα. Ὑπὸ τὰ ἀόρατα δὲ νοοῦνται τὰ οὐράνια πνεύματα, ἢ οἱ ἄγγελοι, οἵτινες εἶνε ὄντα ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου, ὠρισμένα εἰς διακονίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἀμαρτήσαντες καὶ ἐκπεσόντες ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζονται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ *πονηρὰ πνεύματα ἢ δαιμόνια*.

§ 12.

Αποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια εἶνε ἔμφυτος ἐν ἡμῖν. Ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ τις ἐν βλέμμα εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὸν περὶ ἡμᾶς κόσμον, ἵνα πεισθῇ ὅτι ὑπάρχει Θεός. Ἄν δὲν ὑπῆρχε Θεός, οὔτε ἡμεῖς οὔτε ὁ κόσμος ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ. Ἡ ὑπαρξὶς ἄρα τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεως· εἶνε βεβαιότερα καὶ αὐτῶν τῶν μαθηματικῶν ἀξιωματῶν. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει Θεός, ἵνα μὴ

κλονίζεται ἡ πίστις ἡμῶν, ὑτάκις ἀμβρολία τις ἢ ἔνστασις προβάλλεται κατὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἀποδεικνύεται δὲ ἡ ὑπερξίς τοῦ Θεοῦ (1^ο) ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου. Περικτηροῦντες τὴν φύσιν ἀνγκυαζόμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν, πόθεν ἔχει αὕτη τὴν ἀρχήν; Τις ἐπλασε τὸ ἀπέκτανον τοῦτο χάος; Τις ἔδωκε τὴν ζωὴν εἰς τὰ ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα ὄντα; Τις ἐποίησε τὴν κορωνίδα τῆς δημιουργίας, τὸν ἄνθρωπον; Τυχαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περικθῶσι τὰ ὄντα. Ἡ τύχη εἶνε λέξις κενή· τύχη δὲν ὑπάρχει, οὐδ' εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχη. Ἄν οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῆ σοβαρῶς, ὅτι μίαι οικία κατεσκευάθη τυχαίως, τίς δύναται σπουδάζων νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου εἶνε προϊόν τύχης; Πᾶν ὄν ἔχει κατ' ἀνάγκην τὴν αἰτίαν αὐτοῦ. Τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὄντα δὲν φέρουσιν ἐν ἐκυτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν· αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ τελειότατον τῶν κτισμάτων, δὲν δύναται νὰ πλάσῃ ἐκυτόν. Τὰ ὄντα λοιπὸν τὰ ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ἀποτελέσματα, διότι δὲν δύνανται νὰ δώσωσιν εἰς ἐκυτὰ τὴν ὑπερξίαν καθὼς δὲ πᾶν ἀποτελέσματι ἔχει κατ' ἀνάγκην τὴν αἰτίαν ἐκυτοῦ, οὕτω καὶ ὁ κόσμος. Ὁ κόσμος ἄρα ἔχει τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, καὶ ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ Θεός. «Πᾶς οἶκος κατισκευάζεται ὑπὸ τινος· ὁ δὲ τὰ πάντα κατισκευάσας Θεός» (Ἐβρ. γ' 4).

Ἀποδεικνύεται ἡ ὑπερξίς τοῦ Θεοῦ (2^ο) ἐκ τῆς ἀρμονίας καὶ σκοπιμότητος τοῦ κόσμου. Πενταχοῦ τῆς φύσεως περικτηρεῖται θαυμαστικὰ τάξις καὶ σκοπιμότης, λειτουργοῦσι νόμοι ὠρισμένοι καὶ ἀμετάβλητοι. Το σύμπαν περικτᾶ ὅλον τι ἀρμονικόν, ἐν ᾧ πάντα, καὶ αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα, συνδέονται πρὸς ἄλληλα ἀρμονικώτατα. Οὐδὲν ὑπάρχει περιττόν, οὐδὲν προσκρούει εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ συμπαντος. Βλέποντες τὴν μηχανὴν ὠρολογίου καὶ τὴν κανονικὴν αὐτοῦ κίνησιν περκαδεχόμεθα ἀδιδτάκτως ὅτι ὑπάρχει ὠρολογοποιός, καὶ δὲν θὰ περκαδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει καλλιτέχνης καὶ ποιητὴς τῆς ἐξαισιου ἐκείνης τοῦ ὠρολογίου μηχανῆς, τὴν ὁποῖαν κλοῦμεν κόσμον. Ἡ τάξις προϋποθέτει νοῦν δικτάκτωντα· οἱ νόμοι προϋποθέτουσι νομοθέτην. Ἐκ τύχης, ὡς εἶδομεν, οὐδὲν γίνεται· πολλῶ δ' ὀλιγώτερον δύναται νὰ περκαθῆ ἐκ τύχης τάξις καὶ σκοπιμότης. Ἡ τάξις ἄρα καὶ ἡ σκοπιμότης, ἡ ἀρμονία καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσεως, ἔχουσι τὴν αἰτίαν αὐτῶν· καὶ ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ Θεός· «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ψαλμ. ρδ' 24).

Ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ 3^{ον}) ἐκ τῆς ἱστορίας. Εἶνε ἀναντίρρητος ἱστορικὴ ἀλήθεια, ὅτι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ αὐτὰ τὰ ἀγριώτατα καὶ βαρβαρώτατα, ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουσιν εἰς Θεόν, εἰ καὶ διέστρεψαν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ θεοποίησαν καὶ ἐλάτρευσαν τὰ κτίσματα ἀντὶ τοῦ κτίσαντος. Τί δ' ἄλλο μαρτυρεῖ ἡ γενικὴ αὐτῆ εἰς Θεὸν πίστις εἰμὴ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶνε σύμφυτος καὶ ἀχώριστος ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος; Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἐσφαλμένον αἶσθημα τόσον γενικὸν καὶ παγκόσμιον. Ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι κοινῶς πιστεύουσι δὲν δύναται νὰ εἶνε προῖον ἀπάτης. Ἀλλ' οὐδ' ἐπινοήσις ἀνθρωπίνη δύναται νὰ εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ· διότι, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, αἱ ἀνθρώπινοι ἐπινοήσις ἀπαντῶσιν ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐνῶ ἡ περὶ Θεοῦ ἰδέα ὑπάρχει πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Εἶνε ἄρα ἔμφυτος καὶ ὡς τοιαύτη ἀληθής.

Ἀποδεικνύεται ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ 4^{ον}) ἐκ τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις ἡμῶν, ἥτις κρίνει ἀμερολήπτως πάσας ἡμῶν τὰς πράξεις, καὶ τὰς ἀγαθὰς καὶ τὰς κακὰς, βεβαιοῖ ἡμᾶς ὅτι τὸ μὲν καλὸν πρέπει ν' ἀνταμειφθῇ, τὸ δὲ κακὸν νὰ τιμωρηθῇ. Πάντες αἰσθανόμεθα καὶ ἀνομολογοῦμεν τὴν ἀνάγκην τῆς τιμωρίας τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμοιβῆς τοῦ καλοῦ. Ἀλλ' ἀνταμειβεταὶ τῷ ὄντι τὸ καλὸν καὶ τιμωρεῖται τὸ κακὸν ἐπὶ τῆς γῆς; Ποσάκις βλέπομεν ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οἱ μὲν ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι οὐ μόνον δὲν βραβεύονται καὶ δὲν εὐτυχοῦσιν, ἀλλὰ καὶ καταδιώκονται καὶ πάσχουσιν, οἱ δὲ πονηροὶ καὶ διεφθαρμένοι οὐ μόνον δὲν τιμωροῦνται, ἀλλὰ καὶ προάγονται ὑλικῶς καὶ εὐημεροῦσιν. Ἀφοῦ λοιπὸν πάντες ἀνεξαιρέτως αἰσθανόμεθα ὅτι τὸ μὲν καλὸν πρέπει ν' ἀνταμειφθῇ, τὸ δὲ κακὸν νὰ τιμωρηθῇ, τοῦτο δὲ δὲν συμβαίνει πάντοτε ἐπὶ τῆς γῆς, συμπεραίνομεν ἐντεῦθεν ὅτι ὑπάρχει ὑπέρτατον ὄν, δικαστὴς ἀπροσωπώληπτος, ὁ Θεός, ὅστις διὰ τῆς συνειδήσεως ἐξαγγέλλει εἰς ἡμᾶς ὅτι ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ θ' ἀνταμειψῆ τὸ καλὸν καὶ θὰ τιμωρήσῃ τὸ κακόν. Ἡ συνείδησις ἄρα ἀποδεικνύει ὅτι ὑπάρχει Θεός. Χ

§ 13.

Ὁ Θεὸς εἶνε εἷς.

Χ Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διδάσκει ὅτι εἷς εἶνε ὁ Θεός, εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν. «Πιστεύω εἰς ἓνα.

Θεόν.» Ἄλλὰ καὶ ἡ ἁγία Γραφή καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ διδάσκει ὅτι εἰς μόνος ὑπάρχει Θεός· «Ὅτι μέγας εἶ Σὺ, καὶ ποιῶν θαυμάσια, Σὺ εἶ Θεός μόνος» (Ψαλμ. πῆ 10)· «Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί Σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν» (Ἰωάν. ιζ' 3). Καὶ λογικῶς δὲ ἀποδεικνύεται ὅτι εἰς μόνος ὑπάρχει Θεός καὶ ὄχι πολλοί. Λέγοντες Θεὸν ἐννοοῦμεν ὃν τέλειον· διότι ὁ Θεός εἶνε ἡ αἰτία καὶ ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι εἶνε ἀτελής, θ' ἀναγκασθῶμεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἔχει παρ' ἄλλου τινὸς τὴν αἰτίαν αὐτοῦ καὶ ἐπομένως θὰ ἔπαυε νὰ εἶνε Θεός. Ὁ Θεός ἄρα εἶνε τέλειον ὄν. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχη καὶ ἄλλο ὄν ἐπίσης τέλειον· διότι οὕτω θὰ περιορίζετο ἡ τελειότης τοῦ Θεοῦ, θὰ ἔπαυεν ὁ Θεός νὰ εἶνε τὸ τελειότερο· καὶ ἐξοχώτερον πάντων τῶν ὄντων. Οὕτω λ. χ. ὁ Θεός ὡς τέλειον ὄν εἶνε παντοδύναμος, εἰς αὐτὸν ὑπόκειται τὰ πάντα· ἀλλ' ἂν ὑπάρχη καὶ ἄλλο ὄν ἐπίσης παντοδύναμον, κατ' ἀνάγκην ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ θὰ περιορίζετο, ἦτοι θὰ ἔπαυε νὰ εἶνε τέλειον ὄν. Ἐπειτα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι δύο ἢ περισσότερα τέλεια ὄντα· διότι μεταξύ δύο ἢ περισσότερων ὄντων ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην διαφορά· ἄλλως θὰ συνεταυτίζοντο, θὰ ἀπετέλουσαν ἓν μόνον καὶ οὐχὶ πολλὰ. Ἄν δὲ παραδεχθῶμεν διαφορὰν μεταξύ τελείων ὄντων, ἰσότης μεταξύ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξη· τὸ ἓν θὰ εἶνε τελειότερον ἢ ἀτελέστερον τῶν λοιπῶν. Ἄρα δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ συνυπάρχωσι δύο ἢ περισσότερα τέλεια ὄντα. Ἐν μόνον ὑπάρχει τέλειον ὄν· εἰς μόνος ὑπάρχει Θεός.

Ὅτι εἰς μόνος ὑπάρχει Θεός ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐνότης τῆς φύσεως. Πανταχοῦ τῆς φύσεως ἡ αὐτὴ ἐπικρατεῖ τάξις καὶ ἁρμονία. Τὰ πάντα τελοῦνται κατὰ νόμους ὠρισμένους, τὰ πάντα τείνουσιν εἰς ἓν ὠρισμένον σκοπὸν, ἀποτελοῦσιν ἓν τι ὅλον ἐνιαῖον. Ἄλλὰ ἂν ὑπῆρχον δύο ἢ περισσότεροι δημιουργοί, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἐν τῇ φύσει τοιαύτη τάξις καὶ ἁρμονία· ἕκαστος δημιουργὸς θὰ διηύθυνε κατ' ἰδίους νόμους καὶ κατ' ἰδίαν βούλησιν, καὶ ἐντεῦθεν θὰ προέκυπτε σύγχυσις καὶ ἀνωμαλία· ἄλλαις λέξεσι, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐνότης. Ἡ ἐνότης λοιπὸν τοῦ κόσμου ἀποδεικνύει τὴν ἐνότητα τοῦ δημιουργοῦ.

Εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ, ἣτις εἶνε ἐν τῶν κυριωτάτων δογμάτων τῆς πίστεως ἡμῶν, εἶχον ἡδὴ ὑψώθῃ καὶ τινες τῶν ποιητῶν καὶ φιλοσόφων, οἷον ὁ Ἡσίοδος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν καὶ ἄλλοι.

§ 14.

Τί εἶνε ὁ Θεός.

Ὁ Θεός εἶνε πνεῦμα κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν: «Πνεῦμα ὁ Θεός» (Ἰωάν. δ' 24). Λογικῶς σκεπτόμενοι δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὸν Θεὸν ὡς ὑλικὸν ὄν: διότι τὰ ὑλικά ὄντα εἶνε ἀτελεῖ, ἐνῶ ὁ Θεός εἶνε τέλειος. Ὁ Θεός δὲν εἶνε ὕλη, διότι ἡ ὕλη ὡς νεκρὰ καὶ ἐστερημένη νοῦ καὶ θελήσεως εἶνε ἀνίκανος νὰ πλάσῃ τὸν κόσμον. Ὁ Θεός εἶνε πνεῦμα καθαρὸν καὶ ὁμικτον πρὸς πᾶν σωματικὸν καὶ ὑλικόν. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ ἐλλειψίς τις ἢ περιορισμὸς κοί ἀτέλεια. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πνεῦμα: ἀλλ' ὁ Θεός εἶνε πνεῦμα. Ἐχει καὶ ὁ ἄνθρωπος νοῦν καὶ ἐλευθέραν θέλησιν: ἀλλὰ ταῦτα εἶνε περιορισμένα, ἐνῶ ἐν τῷ Θεῷ εἶνε ἀπεριόριστα. Ὁ Θεός ἄρα εἶνε τέλειον πνεῦμα (1). Ἐν ἐκάστῳ πνεύματι, ἐκτὸς τῆς ἰδίας πνευματικῆς οὐσίας, διακρίνομεν δύο κυρίας δυνάμεις, νοῦν καὶ θέλησιν. Ἐντεῦθεν αἱ οὐσιώδεις ιδιότητες τοῦ Θεοῦ δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς τάξεις α') εἰς ιδιότητα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐν γένει ἢ γενικᾶς ιδιότητος, αἵτινες ἀνήκουσι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πνευματικὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις αὐτῆς, τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν, καὶ διαστέλλουσι τὸν Θεὸν ὡς πνεῦμα καθόλου ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ὄντων β') εἰς ιδιότητα τοῦ νοῦ τοῦ Θεοῦ, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸν νοῦν τοῦ Θεοῦ καὶ γ') εἰς ιδιότητα τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. X

§ 15.

Γενικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεός ὡς τέλειον πνεῦμα διαστέλλεται ἐν γένει ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ὄντων, ἅτινα εἶνε ἀτελεῖ καὶ πεπερασμένα. Ὡς τέλειον δὲ πνεῦμα ὁ Θεός εἶνε 1ον) ἀπειρος, ἥτοι δὲν ἔχει πέρας, δὲν περιορίζεται εἰς ὀρισμένον τόπον: διότι μόνον τὰ πεπερασμένα ὄντα ὑπάρχουσι ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ, ἀλλ' ὁ τέλειος Θεός δὲν δύναται νὰ περιορίζηται ὑπὸ χω-

1) Ἡ ἁγία Γραφή λαλοῦσα περὶ Θεοῦ ἀναφέρει ἐνιαχοῦ ἐφθαλμούς, χεῖρας τοῦ Θεοῦ, κτλ. Ταῦτα λέγει ἡ ἁγία Γραφή μεταφορικῶς, ἵνα δεῖξῃ λ.χ. διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μὲν τὸ παντόφορον, διὰ τῶν χειρῶν δὲ τὸ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ καὶ οὕτω καθεξῆς.

ρου, διότι θὰ ἔπαυε νὰ εἶνε τέλειος. Τὸ ἄπειρον τοῦ Θεοῦ ἐκφράζουσα ἡ ἀγία Γραφή λέγει: «Ὁ Θεὸς οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» (Πράξ. ιζ' 24). 2^{ον}) Ὁ Θεὸς εἶνε αἰώνιος καὶ ἀχρονος, ἥτοι δὲν περιορίζεται ὑπὸ χρόνου, οὔτε ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος. Μόνα τὰ ὑλικά ὄντα ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος· ἀλλ' ὁ Θεός, ὅστις εἶνε ἡ αἰτία πάντων, δὲν δύναται νὰ ποιηθῇ ὑπ' ἄλλου τινός καὶ νὰ ὑπάρχη ἐν χρόνῳ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔχει ἀρχὴν, δὲν δύναται νὰ ἔχη καὶ τέλος. Ἄν ὁ Θεὸς εἶχεν ἀρχὴν καὶ τέλος, δὲν θὰ ἦτο Θεός. Τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ ἐκφράζουσα ἡ ἀγία Γραφή λέγει: «Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ» (Ψαλμ. πθ' 2). 3^{ον}) ὁ Θεὸς εἶνε ἀμετάβλητος, ἥτοι δὲν δύναται νὰ μεταβάλληται, διότι μόνα τὰ ὑλικά καὶ ἀτελεῖ ὄντα μεταβάλλονται. Ἄν ὁ Θεὸς μετεβάλλετο, ἢ θὰ ἐγένετο ἀπὸ ἀτελεστέρου τελειότερος, καὶ τότε δὲν θὰ ἦτο τέλειος, ἢ θὰ ἐγένετο ἀπὸ τελειότερου ἀτελεστέρος, καὶ τότε θὰ ἔπαυε νὰ εἶνε τέλειος. Τὸ ἀμετάβλητον τοῦ Θεοῦ ἐκφράζουσα ἡ ἀγία Γραφή λέγει: «Παρὰ τῷ Θεῷ οὐκ ἐνι παρχλαγχῆ ἢ τροπήσ ἀποσκίασμα» (Ἰακ. α' 17). 4^{ον}) Ὁ Θεὸς εἶνε παντοδύναμος, ἥτοι δύναται πάντα ὅσα θέλει, θέλει δὲ μόνον το καλόν. Ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ δὲν περιορίζεται ὑπ' οὐδενός· δὲν ἔχει χρεῖαν, ὡς ὁ ἄνθρωπος, ὑλικῶν ὀργάνων ἵνα ποιήσῃ τι· ἐκ τοῦ μηδενός ἐποίησε τὸν κόσμον διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ. «Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν» (Ψαλμ. λβ' 9). 5^{ον}) Ὁ Θεὸς εἶνε πανταχοῦ παρών. Δὲν περιορίζεται μὲν ὑπὸ χώρου ὁ Θεός, ὑπάρχει ὅμως πανταχοῦ καὶ πληροῖ τὰ πάντα· διότι, ἂν δὲν ὑπῆρχε πανταχοῦ, θὰ ἦτο ἀτελής. Ὁριστότατα περιγραφεῖ ἡ ἀγία Γραφή τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ λέγουσα διὰ τοῦ Δαβίδ· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· εἰάν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει. Ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκεῖ ἡ χεῖρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθεξέ με ἡ δεξιὰ σου» (Ψαλμ. ρλγ' 7—10).

§ 16

β' Ἰδιότητες τοῦ νοῦ τοῦ Θεοῦ.

1) Ὁ Θεὸς εἶνε παντογνώστης, ἥτοι γινώσκει πάντα, καὶ τὰ παρελ-

θόντα και τὰ παρόντα και τὰ μελλοντα· γινώσκει οὐ μόνον τὰς πράξεις, ἀλλὰ και τοὺς διαλογισμοὺς και τὰ αἰσθήματα ἡμῶν. "Αν ὁ Θεὸς ἠγνῶει τι, θὰ ἔπαυε νὰ εἶνε Θεός· διότι ἡ ἄγνοια εἶνε ἰδιότης ἀτελῶν ὄντων. «Κύριε, ἔδοξίμασάς με και ἔγνων με· συνῆκας τοὺς διαλογισμοὺς μου και τὴν τρίβον μου· ἔγνων πάντα» (Ψαλμ. ρθ' 1). 2) Ὁ Θεὸς εἶνε πάνσοφος, ἥτοι ἐδημιούργησε τὰ πάντα σκοπίμως και διευθύνει πάντα πρὸς τὸ προσῆκον ἐκάστῳ τέλος. Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ δεικνύεται οὐ μόνον ἐν τῇ θαυμαστῇ τάξει και σκοπιμότητι τῆς φύσεως, ἀλλὰ και ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ παντός, και ἐν τῇ προνοίᾳ, ἣτις παρατηρεῖται ἐν ταῖς τύχαις και τῶν ἀτόμων και τῶν λαῶν. Αἱ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ παρατηρούμενοι μερικαὶ ἀτέλειαί και ἑλλείψεις ἢ παρεκτροπαί, ἢ εἶνε κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ἐν τῇ ἀτελείᾳ ἡμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὸν ὅλον σύνδεσμον και τὴν συνάφειαν τῶν πραγμάτων, ἢ εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ και συμβαίνουσιν ἔνεκα τῶν ἠθικῶν παρεκτροπῶν πρὸς διαπαιδαγώγησιν, πρὸς τιμωρίαν και σωφρονισμόν ἡμῶν. Ἀφοῦ ἐν τῷ συνόλῳ ἡ κτίσις εἶνε σκόπιμος, δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄσκοπος ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους. Τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ ἐκφράζουσα ἡ ἁγία Γραφή, λέγει· «Ἡ βίθος πλοῦτου και σοφίας και γνώσεως Θεοῦ» (Ῥωμ. ια' 33)· «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησα.» (Ψαλμ. ργ' 24). Χ

§ 17.

γ'. Ἰδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ.

1ον) Ὁ Θεὸς εἶνε ἄγιος, ἥτοι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ἠθικὴ τις ἀτέλεια ἢ ἁμαρτήρια. Θελεῖ μόνον τὸ ἀγαθὸν και ἀποστρέφεται τὸ κακόν· εἶνε αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν και ἡ πηγὴ παντός ἀγαθοῦ. "Αν ὁ Θεὸς ἠδύνατο ν' ἁμαρτήσῃ ἢ ἂν ἔπραττε τὸ κακόν ἀγωνιζόμενος, δὲν θὰ ἦτο τέλειος. θὰ ἦτο ἀτελής, ὡς ὁ ἄνθρωπος, ὅστις σπεύδει μὲν εἰς τὸ τέλειον, δὲν δύναται ὁμῶς νὰ φθάσῃ εἰς αὐτό, διότι ἔχει πάντοτε νὰ παλαίῃ κατὰ τοῦ κακοῦ. Τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ τρανώτατος μάρτυς εἶνε ἡ συνειδησις, ἣτις ἐλέγχει ἡμᾶς ἐκάστοτε διὰ τὸ κακόν και ἐπαινεῖ διὰ τὸ καλόν. Ἡ αὐτὴ συνειδησις, προτρέπουσα ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαθόν και ἀποτρέπουσα ἀπὸ τοῦ κακοῦ, δεικνύει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀγωνι-

ζώμεθα πάντοτε κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ νὰ σπεύδωμεν εἰς τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ τέλειον, τὸ ὁποῖον εἶνε ὁ Θεός. Εἰς τοῦτο προτρέπουσα ἡμᾶς καὶ ἡ ἀγία Γραφή, λέγει· «Γίνεσθε ἅγιοι, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι» (Α΄ Πέτρ. α' 15). 2^{ου}) Ὁ Θεός εἶνε δίκαιος, ἤτοι κρίνει δικαίως καὶ ἀμερολήπτως καὶ ἀνταμείβει τὸ ἀγαθὸν καὶ τιμωρεῖ τὸ κακόν. Ἐὰν ὁ Θεός ἦτο ἄδικος καὶ προσωπολήπτης, δὲν θὰ ἦτο τέλειος. Ὅτι ὁ Θεός εἶνε δίκαιος διδάσκει ἡ καθ' ἑκάστην πείρα, ἥτις βεβαίαι ὅτι ὁ μὲν καλὸς συνήθως τιμωρεῖται, ὁ δὲ καλὸς συνήθως ἀνταμείβεται. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν· διότι, ὡς ἡ ἱστορική μαρτυρεῖ, λαοὶ μὲν φιλόνομοι καὶ φιλοδίκαιοι προάγονται καὶ εὐτυχοῦσι, λαοὶ δὲ παράνομοι καὶ ἄδικοι ἐκπίπτουσι καὶ καταστρέφονται. Πολλοὶς ὁ Θεός δὲν τιμωρεῖ τὸ κακόν ἀμέσως, διότι ἐν τῇ μακροθυμίᾳ αὐτοῦ περιμένει τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀμαρτωλοῦ· ἀλλ' οὐδὲ πάντοτε τιμωρεῖται ἐπὶ τῆς γῆς τὸ κακόν, διότι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ, ἔνθα ὁ Θεός ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. 6' 6). 3^{ου}) Ὁ Θεός εἶνε παράγωγος, ἤτοι πλήρης ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ καὶ ἀγάπῃ ὁ Θεός παρέχει ἀγαθὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀντελλεῖ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ καὶ ἀγάπῃ ὁ Θεός βοηθεῖ τοὺς πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς, παρηγορεῖ τοὺς τεθλιμμένους, συγχωρεῖ τοὺς μετανοοῦντας καὶ μακροθυμεῖ πρὸς τοὺς πταίοντας. Ἡ ἔλλειψις πλήρους καὶ τελείας ἀγάπης ἐν τῷ Θεῷ, θὰ ἀντέβαινε εἰς τὴν τελειότητα αὐτοῦ. Τὴν ἀγάπην καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἐκφράζουσα ἡ ἀγία Γραφή, λέγει· «Ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ» (Α΄ Ἰωάν. δ' 14). «Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὴ εἰς ὁ Θεός» (Ματθ. ιθ' 17).

§ 18

Περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος.

Καὶ ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ἐκ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διδασκόμεθα ὅτι ὁ Θεός εἶνε μὲν κατ' οὐσίαν εἷς, ἀλλὰ τρισυπόστατος. Ἐν τῷ ἐνὶ κατ' οὐσίαν Θεῷ ὑπάρχουσι τρεῖς πρόσωπα ἢ ὑποστάσεις, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὰ τρεῖς ταῦτα πρόσωπα εἶνε ἴσα πρὸς ἄλληλα καὶ ὁμοούσια. Καὶ ὁ πατήρ εἶνε Θεός, καὶ ὁ Υἱὸς εἶνε Θεός καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶνε Θεός· δὲν εἶνε ὅμως τρεῖς Θεοὶ.

ἀλλ' εἰς μόνος Θεός. Τὰ πρόσωπα εἶνε τρία, ἀλλ' ἡ οὐσία μία. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἄκτιστον καὶ ἀγέννητον καὶ ὀνομάζεται *Πατήρ*, διότι ἐγέννησε τὸν Υἱὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· τὸ δὲ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἄκτιστον καὶ γεννητόν, καὶ λέγεται Υἱός, διότι ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· τὸ δὲ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἄκτιστον καὶ ἐκπορευτόν καὶ καλεῖται Πνεῦμα, διότι ἔχει τὴν ἀρχήν, ἧτοι ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων.

Ἡ διδασκαλία τῆς ἁγίας Τριάδος εἶνε ἀκατάληπτος εἰς τὸν νοῦν· ἀλλὰ μαρτυρεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ. Οὕτως ὁ μὲν Σωτὴρ ἡμῶν, ἀποστέλλων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸ κήρυγμα, εἶπε πρὸς αὐτούς: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. κη' 19). Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης λέγει: «Τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι» (Α' Ἰωάν. ε' 7). Ὅθεν πιστεύομεν ἀπλῶς καὶ χωρὶς ἐρεύνης εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτης τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπεπλανήθη ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία, προσθέσασα παρανόμως εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ προσθήκη δ' αὕτη ἀντίκειται εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἐνθα ῥητῶς λέγεται ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται *παρὰ τοῦ Πατρὸς* (Ἰωάν. ιε' 26). Τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, παραλαβόντες ἐκ τῶν δυτικῶν, παρεδέχθησαν καὶ οἱ διαμαρτυρούμενοι. X

§ 19.

Ὁ Θεὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου.

Ὁ κόσμος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ αἰωνίως, διότι οὐδὲν πλὴν τοῦ Θεοῦ εἶνε ἀναρχόν καὶ αἰώνιον· οὐδὲν δύναται νὰ πλάσῃ ἐαυτόν, ἀλλ' ἔχει τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, ἄρα καὶ τὰ κτίσματα πάντα, ὡς μὴ δύναμεν νὰ πλάσωσιν ἐαυτά, ἔχουσι τὴν αἰτίαν αὐτῶν, καὶ ἡ αἰτία αὕτη εἶνε ὁ Θεός, Ἄλλ' οὐδ' αὐτομάτως καὶ τυχαίως ἠδύνατο νὰ γείνη ὁ κόσμος, διότι ἐκ τύχης οὐδὲν δύναται νὰ προέλθῃ. Καὶ ἡ ὕλη δέ, ἐκ

τῆς ὁποίας ἀποτελεῖται ὁ κόσμος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη ἀφ' ἑαυτῆς· διότι δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ζωὴν ἢ νεκρὰ καὶ ἄψυχος ὕλη. "Ἄν ἡ ὕλη ὑπῆρχεν ἀφ' ἑαυτῆς, θὰ ἦτο αἰωνία καὶ ἄχρονος, θὰ ἦτο δηλαδὴ Θεός. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐποίησε καὶ τὴν ὕλην αὐτήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖται ὁ κόσμος. Ὁ Θεὸς εἶνε, ὡς λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς· αὐτὸς ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ ἐποίησε τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ. «Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν» (Ψαλμ. λγ' 9). Ὁ Θεὸς δὲ ὡς τέλειος δὲν ἔχει χρεῖαν τινός, ἀρκεῖ αὐτὸς εἰς ἑαυτόν, εἶνε ἀνεκδήξ· διὰ τοῦτο ἐποίησε τὸν κόσμον οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης καὶ ἀγαθότητος, ἵνα ἀποκαλύψῃ τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τελειότητα (Πράξ. ιδ' 16, Ῥωμ. α' 20), κατκτισθῆ δὲ τὰ ὄντα μέτοχα τῆς ἰδίης αὐτοῦ μακαριότητος.

§ 20.

Ὁ Θεὸς συντηρεῖ τὸν κόσμον καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ.

Καθὼς οὐδὲν δύναται νὰ γείνη ἄνευ δημιουργοῦ, οὕτω καὶ οὐδὲν δύναται νὰ συντηρηθῆται ἄνευ αὐτοῦ. Ὁ κόσμος ὑφείλει οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ εἰς τὸν Θεόν. Μόνος ὁ παντοδύναμος Θεός, ὅστις ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, δύναται καὶ νὰ συντηρῇ αὐτόν. Συντηρεῖ δὲ τὸν κόσμον ὁ Θεὸς διὰ τῶν φυσικῶν νόμων, τῶν ὑποίων αὐτὸς εἶνε ὁ νομοθέτης καὶ αἴτινες ὑφίστανται ἐφ' ὅσον αὐτὸς θέλει. "Ἄν ὁ Θεὸς ἔπαυε νὰ συντηρῇ τὸν κόσμον, τὰ ὄντα θὰ ἐπανήρχοντο καὶ πάλιν εἰς τὸ μηδέν· «Ἄντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν (τῶν κτισμάτων), καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χεῖρον αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξάποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνγκαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Ψαλμ. ρδ' 29, 30). Οὐ μόνον δὲ συντηρεῖ, ἀλλὰ καὶ κυβερνεῖ τὸν κόσμον ὁ Θεός, καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ ὡς πατὴρ πανάγαθος. Εἰς αὐτόν ὑπόκεινται πάντα· αὐτὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ διευθύνει πάντα εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῶν. Δὲν κυβερνεῖ τὸν κόσμον τύχη τυφλὴ ἢ ἀνάγκη καὶ εἰμαρμένη. Ἐκ τύχης καὶ κατ' ἀνάγκην δὲν ἠδύνατο ὁ κόσμος νὰ ὑπάρχη, διότι τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ὁ κόσμος δὲν ἔχει αἰτίαν· ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτερον δύναται νὰ κυβερνεῖται ὁ κόσμος ἐκ τύχης καὶ κατ' ἀνάγκην. Δὲν εἶνε δὲ δυνατόν νὰ φαντα

σθῶμεν ὅτι ὁ Θεός, ὅστις μετὰ τόσης ἀγαθότητος ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἀφῆκεν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ· ἢ ἦτο τότε σκληρὸς καὶ ἄδικος. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ διευθύνει πάντα, καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα, καὶ ἄτομα καὶ λαούς, πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ἄν δὲ ἡμεῖς πρὸ πάντων οἱ ἄνθρωποι αἰτήσῃμεθα κλίσιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐν μὲν τῇ δυστυχίᾳ ἐπικαλούμεθα τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, ἐν δὲ τῇ εὐτυχίᾳ αὐτὸν εὐχαριστοῦμεν, τί ἄλλο μαρτυρεῖ τοῦτο ἢ ὅτι βαθύτατα ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν εἶνε ἐγκεκραγμένη ἡ πεποίθησις εἰς τὴν θεῖαν προνοιαν; Ἡ πεποίθησις αὕτη εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν εἶνε χρησιμωτάτη καὶ πολυτίμος εἰς τὸν ἄνθρωπον· διότι ἐν μὲν τῇ εὐτυχίᾳ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον εὐγνώμονα πρὸς τὸν Θεόν καὶ προφυλάττει ἀπὸ πάσης παρεκτροπῆς, ἐν δὲ ταῖς δυσχερείαις ἐμπνέει εἰς αὐτὸν θάρρος καὶ ἐγκαρτέρησιν, τὰς δὲ θλίψεις καὶ συμφορὰς ἀναδεικνύει αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ὑπομένῃ ἀγογγύστως ἐν τῇ βεβαιότητι ὅτι ὁ Θεός, εἴτε βραβεύει εἴτε τιμωρεῖ, ἐν μόνον ἐπιδιώκει ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, τὸ ἀληθὲς συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου.

§ 21.

Ὁ Θεὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἅγια Γραφή διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὁ Θεὸς εἰς ἕξ ἡμέρας ἐποίησε τὸν κόσμον, ἦτοι τὸ φῶς, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τοὺς ἰχθῦς, τὰ πτηνὰ καὶ τὰ διάφορα ζῷα, τελευταῖον δὲ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον⁽¹⁾. Οἱ πρῶτοι δ' ἄνθρωποι καλοῦνται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ Ἀδάμ καὶ Εὐχ. Ἄν τὰ λοιπὰ ὄντα δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀφ' ἐαυτῶν τὴν ἀρχήν, πολὺ ὀλιγώτερον ὁ ἄνθρωπος, ὅστις εἶνε ἡ κορωνὴ τῆς δημιουργίας, ὁ ἄρχων πάσης τῆς φύσεως, ἡ εἰκὼν τοῦ

(1) Ἄν αἱ ἕξ ἡμέραι τῆς δημιουργίας εἶνε ἀληθεῖς ἡμέραι ἢ εἶνε μακραὶ ἐπὶ τῶν περιόδων, ὡς ἐδόξασαν πολλοὶ διακεκριμένοι θεολόγοι, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ γίνηται ἀφορμὴ συζητήσεως· διότι ἡ ἅγια Γραφή δὲν ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς φυσικὰς γνώσεις, ἀλλὰ ἠρησκευτικὰς ἀληθείας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς δημιουργίας ὁ θεόπνευστος Μωυσῆς παριστᾷ ἡμῖν τὸν Θεὸν ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ δημιουργοῦντα πάντα τὰ ὄντα, ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀναντίρρητος δ' αὕτη ἀλήθεια εἶνε τὸ κύριον καὶ οὐσιώδες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς δημιουργίας.

Θεοῦ. «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν» (Γεν. α' 25). Ὁ ἄνθρωπος δὲν συνίσταται, ὡς τὰ λοιπὰ ὄντα, ἐκ σώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ ψυχῆς ἢ πνεύματος⁽¹⁾, διὰ τοῦ ὁποίου κυρίως ὑπερέχει πάντων τῶν ὄντων καὶ δεικνύεται ὅτι οὔτε ἐκ τύχης ἠδύνατο νὰ προέλθῃ οὔτε βαθμηδὸν νὰ σχηματισθῆ ἕξ ἄλλων κατωτέρων ὑλικῶν ὄντων. Τὸ σῶμα μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἐπλάσθη ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ἡ ψυχὴ ἐνεφυσήθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ. «Καὶ ἐπλάσεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 6' 7). Ἐνεκα δὲ τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἔνεκα τῆς θείας εἰκόνας, ἣτις ὑπάρχει ἐν αὐτῷ, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει εἰς τὰ θνητά, ἀλλ' εἰς τὰ ἀθάνατα ὄντα. Ἀποθνήσκει μὲν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ψυχὴ μένει ἀθάνατος. «Καὶ ἐπιστρέψει ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό» (Ἐκκλ. ιβ' 7) (2).

§ 22.

Προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου.

Τοῦ ἀνθρώπου ὁ προορισμὸς συνίσταται εἰς τὴν ἁρμονικὴν καὶ τελειαν ἀνάπτυξιν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθεισῶν εἰς αὐτὸν δυνάμεων. Ἐπειδὴ δὲ διττὰς κέκτηται ὁ ἄνθρωπος δυνάμεις, σωματικὰς καὶ πνευματικὰς, ἧτοι ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος, διὰ τοῦτο ὁ προορισμὸς αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀναπτύξῃ τὸ σῶμα αὐτοῦ διότι τὸ σῶμα εἶνε ἡ κατοικία καὶ τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦ σώματος τὸ πνεῦμα ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἐκτὸς κόσμου καὶ ἐπενεργεῖ ἐπ' αὐτόν. Ἄνευ υἰείας σωματικῆς δὲν ὑπάρχει υἰεὶα πνευματικὴ ἢ ἀσθένεια τοῦ σώματος παρῆλθει τὸ πνεῦμα καὶ καθιστᾶ ἀδύνατον τὴν κανονικὴν καὶ σκό-

(1) Ἡ αἴσλος ἐν ἡμῖν οὐσία καλεῖται ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ ἀδιακρίτως ὅτε μὲν ψυχῇ, ὅτε δὲ πνεύμα. Πρὸς τοῦτο ἀρκοῦσι τὰ ἐξῆς δύο χωρία: «Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου» (Ματθ. κς' 38). «Πάτερ εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου» (Λουκ. κγ' 46).

(2) Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἴδε κατωτέρω σελ. 70.

πιμον αὐτοῦ ἀνάπτουσιν. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ περιποιῆται τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ νὰ πράττῃ μὲν πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, ν' ἀποφεύγῃ δὲ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάψῃ αὐτήν. Ἀσκοῦντες τὸ σῶμα ἡμῶν, γινόμενοι κύριοι τῶν παθῶν, ζῶντες καθόλου βίον κανονικὸν καὶ σώφρονα, καθιστῶμεν τὸ σῶμα βρωμαλέον καὶ εὐρωστον καὶ ἀληθῶς *σαὸν τοῦ ἐν ἡμῖν ἁγίου Πνεύματος*. (Α' Κορ. 5' 19). Τάναντις δὲ πράττοντες καταστρέφομεν τὴν σωματικὴν ὑγείαν καὶ αὐτοκτονοῦμεν ἐμέσως· ἡ ἔμμεσος δ' αὐτοκτονία δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἀμέτου, ἣτις δεικνύει ἀσέβειαν καὶ ἀγνωμοσύνην πρὸς τὸν δοτῆρα τῆς ζωῆς, τὸν Θεόν. Ἀλλὰ τὸ σῶμα ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ περιποιώμεθα μόνοι, καθόσον χρησιμεύει εἰς τὴν ἀνάπτουσιν τοῦ πνεύματος· ὅστις ἀποκλειστικῶς φροντίζει περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ καταντᾷ εἰς τὸν ὑλισμὸν, ὅστις διδάσκει ὅτι προορισμὸς ἡμῶν εἶναι νὰ τρώγωμεν καὶ νὰ πίνωμεν, διότι κ' ἄρουν ἀποθνήσκωμεν. Ἀπειρως ἀνώτερον τοῦ σώματος εἶναι τὸ πνεῦμα ἡμῶν, εἰς τὸ ὁποῖον συνίσταται κυρίως ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου· τούτου δ' ἕνεκα τὸ πνεῦμα ἡμῶν ὀφείλομεν κατ' ἐξοχὴν ν' ἀναπτύσσωμεν καὶ τελειοποιώμεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πνεῦμα ἡμῶν περιλαμβάνει νοῦν καὶ θέλησιν ἢ καρδίαν, διὰ τοῦτο εἰς τὴν πνευματικὴν ἡμῶν τελειοποίησιν ἀπαιτεῖται ἡ ἀνάπτουσις καὶ τελειοποίησις καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς θελήσεως. Καὶ τὸν μὲν νοῦν ἀναπτύσσομεν διὰ τῆς μελέτης καὶ τῶν γραμμάτων, δι' ὧν ζητοῦμεν ν' ἀνεύρωμεν τὰς αἰτίας τῶν ὄντων, καὶ φθάνομεν οὕτω εἰς τὴν ὑψίστην τῶν ὄντων αἰτίαν, εἰς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ πηγὴ πάσης ἀληθείας καὶ γνώσεως· τὴν δὲ θέλησιν ἢ τὴν καρδίαν ἀναπτύσσομεν, ἀσκοῦντες αὐτήν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ σπεύδοντες πάντοτε εἰς τὸ ἅκρον ἀγαθόν, ὅπερ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Ἡ παιδεία καὶ τὰ γράμματα μόνον ἄνευ τῆς ἀρετῆς βλάπτουσι μᾶλλον ἢ ὠφελούσι. Τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος φθάνει εἰς τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ προορισμόν, ὅταν ἐπιδιώκῃ οὐ μόνον τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ κυρίως τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ τελειοποίησιν. Οὕτω δὲ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς τελειοποιούμενος ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀποδῇ ἀληθῆς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοίωσις, ἥτοι νὰ γείνη ὁμοίος τῷ Θεῷ κατὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγιότητα καὶ νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς ἀγάπης. «Ἔστεθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι» (Ματθ. 5' 48). «Ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ, καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεός ἐν αὐτῷ» (Α' Ἰωάν.

δ' 16). Ἐν τῇ ἐνώσει δὲ ταύτῃ μετὰ τοῦ τελείου Θεοῦ εὐρίσκει ὁ ἄνθρωπος τὴν πλήρωσιν τῶν εὐγενεστάτων αὐτοῦ πόθων καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ εὐτυχίαν. Ὁ Δαυὶδ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Θεὸν λέγει: «Παρά σοι πηγὴ ζωῆς· ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς» (Ψαλμ. λε' 10). Εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον προορισμὸν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς διηνεκῶς νὰ τεινώμεν, ἀλλὰ καὶ τὸν πλησίον ἡμῶν νὰ ὁδηγῶμεν συντελοῦντες πάση δυνάμει εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν. X

§ 23

Πρῶτος τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἠδύναντο νὰ πλκασθῶσιν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἄλλως ἢ ἀθῶοι καὶ κθαροί. Θὰ ἦτο ὕβρις πρὸς τὸν Δημιουργὸν νὰ ὑποθέσωμεν τὸ ἐναντίον. Ἦσαν δὲ προσωριζμένοι οἱ πρωτόπλαστοι καὶ γείνωσιν ἅγιοι καὶ εὐτυχεῖς, ὑπακούοντες ἐλευθέρως εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐπλάσθησαν δὲ ἐλεύθεροι οἱ ἄνθρωποι, διότι ἄνευ ἐλευθερίας ἂν ὑπάρχει ἀληθὴς ἀρετὴ, δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς εὐτυχία. Τότε μόνον ἄνθρωπος αἰσθάνεται χαρὰν καὶ καθίσταται ἄξιος ἀμοιβῆς, ὅταν πράττῃ τὸ καλόν, ἐνῷ δύναται νὰ πράξῃ τὸ κακόν. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠθέλησαν νὰ μείνωσιν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ νὰ ἐκπληρώσωσιν οὕτω τὸν προορισμὸν αὐτῶν. Ἡ ἁγία Γραφή λέγει ἡμᾶς ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι, ἐφ' ὅσον ἔζων ἐν τῇ ἀρχικῇ ἀκακίᾳ, διετέλουν ἐν ἀμείψῳ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίᾳ, ἦσαν εὐτυχεῖς, ἔζων ἐν τῷ παραδείσῳ» ἔπειτα ὁμως ἁμαρτήσαντες ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξώστησαν ἐκ τοῦ παραδείσου καὶ κατέστησαν εὐτυχεῖς. Ἡ ἁμαρτία τῶν πρωτοπλάστων μεταδόθησιν καὶ εἰς τοὺς παρονομοῦσιν αὐτῶν, ἦτοι εἰς ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, ὠνομάσθη προνομική ἁμαρτία. Καὶ ἡ ἱστορία δὲ καὶ ἡ ἴδια ἐνὸς ἐκάστου πείρα μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ῥέπουσιν ἐκ φύσεως εἰς τὸ κακόν, ὅτι ἁμαρτῶν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα (Ῥωμ. α' 21) καὶ ἐμόλυναν τὴν ἐν ἑαυτοῖς θεϊαν εἰκόνα. «Πάντες ἐξέκλιναν, ἁμαρτωρώθησαν· ἰδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέστησαν· τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν (Ῥωμ. γ' 12—18).

§ 24

Ἡ ἁμαρτία καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Ἡ ἁμαρτία εἶνε ἡ παράβησις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅστις ὑπάρχει

ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν. Πηγὴ τῆς ἀμαρτίας εἶνε αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι (Ίακ. α' 14, 15). Ἡ κακὴ δὲ ἐπιθυμία ἔχει τὴν αἰτίαν αὐτῆς ἐν τῇ κακῇ χρήσει τῆς ἐλευθερίας. Καθὼς ἄνευ ἐλευθερίας δὲν ὑπάρχει ἀρετὴ, οὕτω καὶ ἄνευ ἐλευθερίας δὲν ὑπάρχει ἀμαρτία. Πᾶσαι αἱ ἐξωτερικαὶ ἀφορμαὶ πρὸς τὸ κακὸν οὐδὲν ἰσχύουσιν ἄνευ τῆς ἐλευθερίας συγκατεθέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος εἶνε ὑπεύθυνος καὶ διὰ τὰς καλὰς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς κακὰς αὐτοῦ πράξεις. Οὐδεὶς εἶνε ἀπηλλαγμένος ἀμαρτίας. «Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν» (Α' Ἰωάν. α' 8). Ἀλλ' ὅταν ἡ ἀμαρτία κυριεύσῃ ὀλοσχερῶς τὸν ἄνθρωπον, σῦρει αὐτὸν ὡς αἰχμάλωτον καὶ τότε δὲν πράττει πλέον ὁ ἄνθρωπος τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ὁ ἠθικὸς νόμος καὶ ἡ συνείδησις ὑπαγορεύουσιν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ αἱ κακαὶ αὐτοῦ ἐπιθυμίαι ἀπαιτοῦσι. Τοῦτο παριστᾷ ὠραϊότατα ὁ Παῦλος λέγων· «Οἶδα ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω» (Ῥωμ. ζ' 18, 19) καὶ, «Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας τῶν ὄντων ἐν τοῖς μέλεσί μου» (αὐτ. 23).

Ἡ ἀμαρτία εἶνε ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου, φέρει δὲ ὀλίγησαν εἰς αὐτὸν ἀποτελέσματα. Πρῶτον χωρίζει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶνε τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν καὶ ἡ πηγὴ πάσης εὐτυχίας· διότι ὁ Θεὸς ὅστις ἐν τῇ ἀγιότητι αὐτοῦ ἀποστρέφεται τὸ κακόν, δὲν δύναται νὰ μὲνη ἠνωμένος μετὰ τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα ἡ ἀμαρτία συνεπιφέρει τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως. Ὁ ἀμαρτάνων, ἂν μὴ ἀπεθριώθῃ, εἶνε ἀδύνατος ν' ἀπολαμβάνῃ ἐσωτερικῆς γαλήνης καὶ ἡσυχίας· στένει καὶ τρέμει διαρκῶς, ὡς ὁ Κάιν, καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν αἰτίαν τῆς κακοδαιμονίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικὴν δυστυχίαν συνεπάγεται· ἡ ἀμαρτία. Καταστρέφει τὴν ὑπόληψιν, τῆς ὁποίας ἡ ἀπώλεια κηθιστᾷ ἀδύνατον καὶ τὴν ὕλικήν συντήρησιν, καταστρέφει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σωματικὴν ὑγείαν, συνεπάγεται κατὰ τὸν ἀμαρτάνοντος οὐχὶ σπανίως καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν νόμων καὶ ὁδηγεῖ ἐν τέλει εἰς τὸν θάνατον, οὐ μόνον τὸν σωματικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικόν, οὐ μόνον τὸν πρόσκαιρον, ἀλλὰ καὶ τὸν αἰώνιον· «Τὰ ὀφώνια τῆς ἀμαρτίας θάνατος» (Ῥωμ. σ' 23).

Διὰ τῆς ἀμαρτίας ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπεσκοτίσθη, ἀλλὰ δὲν ἐξηφανίσθη. "Ἄν ὁ ἄνθρωπος διερθεῖρετο καθ' ὀλοκληρίαν ἠθικῶς, θὰ ἔπαυε νὰ εἶνε ἄνθρωπος. "Ἐμεινεν ἐν αὐτῷ ἡ δύναμις πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἡ συναίσθησις τῆς ἀμαρτίας, ὁ πόθος πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν καὶ τὴν μετάνοιαν. "Ὅτι δὲ ἡ δύναμις πρὸς τὸ ἀγαθὸν δὲν ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο βεβαιοῖ καὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ συναισθνομένου πάντοτε ὅτι ἠδύνατο νὰ μὴ ἀμαρτήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἁγία Γραφή, ἐνθα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει: «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν» (Μάρκ. γ'. 34). *K*

§ 25.

Σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ ἄνθρωπος ἕνεκα τῆς ἀμαρτίας κατέστη ἀνίκανος νὰ σωθῇ ἄφ' ἑαυτοῦ. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι ὅσῳ ὁ χρόνος παρήγγετο, τόσῳ τὸ κακὸν ἠύξανε, τόσῳ ἀπεμακρύνετο ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ πλήρης διαφθορᾶ θρησκευτικῆ καὶ ἠθικῆ ἐπεκράτησε πανταχοῦ. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐμελλε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν κόσμον ὁ Χριστός, εἰς μόνος λαός, ὁ Ἰουδαϊκός, ἐλάτρευε τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεόν· ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ θρησκεία πολλὰς περιεῖχεν ἀτελείας, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, καὶ πολλαχῶς εἶχε διαστραφῆ ὑπὸ τῶν διδασκάλων τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, μάλιστα δὲ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ραββίνων καὶ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων. Πάντες οἱ λοιποὶ λαοὶ προσεκύουν τὰ εἰδῶλα, ἐλάτρευον ψευδεῖς θεοὺς, εἰς οὓς ἀπέδιδον μυρίας κακίας καὶ πάθη, καὶ τῶν ὁποίων ἡ λατρεία πολλαχοῦ συνίστατο εἰς ὄργια. Ὁ οἶκος, ἡ βᾶσις αὕτη πάσης κοινωνικῆς προόδου, εἶχε καταστήσει εἰς πλήρη ἀποσύρθεσιν· διότι ὁ ἀνὴρ ἦτο κύριος καὶ γυναικὸς καὶ τέκνων, ἡ δὲ γυνὴ ἦτο δούλη τοῦ ἀνδρός, παρὰ τοῖς πλείστοις δὲ λαοῖς ἐξηυτελίετο αὕτη οἰκτρῶς, διότι ἐπετρέπετο εἰς τὸν ἄνδρα νὰ λαμβάνῃ πολλὰς γυναῖκας, ὅπερ καθίστα ἀδύνατον τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόσδον τοῦ οἴκου. Τὸ ἥμισυ τῆς ἀνθρωπότητος ἦτο διὰ νόμου καταδικασμένον εἰς δουλείαν, ἦτοι εἰς στέρθεσιν παντὸς ἀνθρωπίνου δικαιώματος, διότι οἱ δούλοι ἦσαν κτήματα τῶν κυρίων. Αἱ θηριομαχίαι καὶ αἱ μονομαχίαι, αἵτινες ἀπετέλουν τὰ δημόσια θεάματα, ἀποδεικνύουσι τὴν σκληρότητα καὶ ἀπανθρώπιαν τῶν τότε κοινωνιῶν· βεβαιοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ παντελής ἄλλειψις παντὸς φιλαν-

θρωπικοῦ ἰδρύματος. Κατενόησαν μὲν σοφοὶ τινες τῶν ἐθνικῶν τὸ ψεύδος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἀνυψώθησαν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἐνός Θεοῦ, ἀλλ' οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν θέλησιν εἶχον νὰ μεταβάλωσι τὰς μωρὰς θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν πολλῶν καὶ ν' ἀναστείλωσι τὸ κακόν. Ἡ διακθορὰ καὶ ἡ ἀκολλησία εἶχον κορυφωθῆ, καὶ ἡ τελεία τῶν τότε κοινωνιῶν ἀποσύνθεσις ἐθεωρεῖτο ἀναπόφευκτος. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ καὶ τῇ εὐσπλαγχνίᾳ δὲν ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ τὸ ἄριστον τῶν χειρῶν αὐτοῦ πλάσμα ν' ἀπολεσθῆ. Ὁ Θεός, ὅστις θέλει, ἵνα πᾶς ἄνθρωπος ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον (Ἰωάν. γ'. 16), ᾧ κτερεῖ τὸν ἀμκρωτὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν ἰατρὸν τῶν ψυχῶν, ὅστις σώζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐμπνέει εἰς αὐτὸν νέαν ἠθικὴν δύναμιν καὶ ζωὴν. Ὁ θεῖος οὗτος τῶν ψυχῶν ἰατρός, ὁ Σωτὴρ οὗτος καὶ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρώπων εἶνε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ἐνηνθρώπησεν ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵνα ζητήσῃ καὶ σώσῃ τὸ ἀπολωλὸς καὶ ἀναγεννήσῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ καταλλάξῃ αὐτοὺς καὶ πάλιν πρὸς τὸν Θεόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχον χωρισθῆ διὰ τῆς ἁμαρτίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

§ 26.

Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

αΚαὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα· σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν

τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.»

§ 27.

Ποία εἶναι ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τούτων;

Αἱ λέξεις αὗται διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅτι καθὼς πιστεύομεν εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, οὕτως ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν καὶ εἰς τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν (1), ὅστις εἶνε ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν ἐποιήθη ἐκ τοῦ μηδενός, ὡς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· εἶνε φῶς ἐκ φωτός, Θεὸς ἀληθινός, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, εἶνε τῆς αὐτῆς οὐσίας μετὰ τοῦ πατρὸς, εἶνε δηλαδὴ καὶ αὐτός, ὡς ὁ πατήρ, Θεός, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτίσθη ὁ κόσμος. Διδασκόμεθα ἐκ τῶν λέξεων τούτων ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ διὰ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαβε σάρκα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας καὶ ἔγενετο ἄνθρωπος τέλειος χωρὶς ἁμαρτίας, ἔνα κηρῦξεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. «Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. α'. 14). Δύο ἄρα φύσεις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλ' εἶνε ἀσύγχυτοι καὶ ἀδιαίρετοι εἰς ἓν πρόσωπον. Ὑπάρχουσιν ὡσαύτως ἐν τῷ Χριστῷ δύο θελήσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ αὗται ἐπίσης ἀδιαίρετοι καὶ ἀσύγχυτοι, διότι ὁ Κύριος ἡμῶν εἶνε τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἦτοι Θεάνθρωπος, ὡς ἐδογματίσαν αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν. Διὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ὅτε μὲν καλεῖται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς υἱὸς Θεοῦ (Ματθ. 15'. 16. Ἰωάν. 1α'. 24. Γαλ. 8'. 4), ὅτε δὲ υἱὸς ἀνθρώπου (Ματθ. 9'. 20. θ'. 6). Διδασκόμεθα ἐν τέλει ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἰουδαίας Ποντίου Πιλάτου καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρ-

(1) Ἰησοῦς εἶνε λέξις ἑβραϊκὴ καὶ σημαίνει Σωτῆρα. Χριστὸς εἶνε λέξις ἐλληνικὴ καὶ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ ἑβραϊκὴ Μεσσίας ἦτοι κεχρισμένον· οἱ ἱερεῖς, οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰουδαίων ἐλέγοντο χριστοί, διότι ἐχρῆνον δι' ἐλαίου εἰς δεῖγμα τῆς ἀνωθεν ἐνιχυσεως ἐν τῷ ἔργῳ τῆς διακονίας αὐτῶν· καὶ ὁ Ἰησοῦς ἐκλήθη χριστός, διότι ἐχρίσθη οὐχὶ διὰ κοινοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μονογενὴς δὲ ὠνομάσθη ὁ Ἰησοῦς, διότι εἶνε ὁ μόνος κατ' οὐσίαν καὶ φύσει υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

χειρέων καὶ γραμματέων καὶ Φαρισαίων καὶ καταδικασθεὶς ἐστχυρώθη, καὶ ἔπαθε καὶ ἐτάφη καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέστη, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἀνελήθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὁποῦθεν μέλλει πάλιν νὰ ἔλθῃ μετὰ τῆς θείας αὐτοῦ δόξης καὶ δυνάμεως, ἵνα κρίνῃ πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ ζῶντας καὶ νεκρούς. Ἡ πνευματικὴ δὲ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ δὲν θὰ ἔχῃ τέλος. X

§ 28.

Προπαρασκευὴ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἴνα καταστῇ δυνατὴ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἔπρεπε καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐλεύθερον ὄν, νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην αὐτῆς καὶ ἐκουσίως καὶ προθύμως νὰ ἀποδεχθῇ αὐτήν· διότι δὲν θὰ ἦτο ἀληθὴς ἡ σωτηρία, ἂν προήρχετο ἀπλῶς ἐξῶθεν καὶ ἦτο κλητῆρα καὶ ἀναγκασμένη. Ἀλλ' ἵνα ὁ ἄνθρωπος αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην τῆς σωτηρίας, ἔπρεπε νὰ δοκιμάσῃ πάσας τὰς οἰκτρὰς συνεπείας τῆς ἀμαρτίας, ἧτοι ἔπρεπε νὰ κορυφωθῇ τὸ κακόν. Καὶ ἡ διαφθορὰ εἶχε κορυφωθῇ τῷ ὄντι ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Αὐγούστου Καίσαρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, τῷ 750 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης. Διὰ τοῦτο λέγει ἡ ἁγία Γραφὴ ὅτι, αὐτὸς ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν» (Γαλ. δ', 4, 5). Συγχρόνως δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ προπαρασκευασθῶσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ὑποδοχὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ προπαρασκεύασεν αὐτοὺς ἀληθῶς πρὸς τοῦτο ἀπὸ πολλῶν αἰώνων. Προπαρασκεύασε δὲ αὐτοὺς πρῶτον διὰ τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας. Ἦδη ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, ἐγκαταλιπὼν τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ εἰδωλολάτρους γονεῖς αὐτοῦ καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν Χαναάν, ἐλάτρευσε μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξαν καὶ οἱ λοιποὶ πατριάρχαι, ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ. Αἱ πρῶται λοιπὸν βάσεις τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἐτέθησαν παρὰ τοῖς Ἰσραηλιταῖς διὰ τῶν πατριαρχῶν. Ἀναφάνεται ἔπειτα παρ' αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς, ὅστις ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ τὸν θεῖον αὐτοῦ νόμον, δι' οὗ τελειοποιεῖται καὶ ἐξασφαλίζεται

παρὰ τῷ ἰουδαϊκῷ λαῷ ἡ πίστις εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Βραδύτερον δὲ ἀναφκίνονται παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις οἱ προφῆται, οἱ ἱερεῖ ἐκείνοι ἄνδρες, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτιζόμενοι, κηρύττουσιν εἰς αὐτοὺς ἰδέας καθαρωτέρας περὶ Θεοῦ καὶ τῆς λατρείας αὐτοῦ, καὶ προαναγγέλλουσι τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου, ὅστις ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν. Οὕτω λοιπὸν προπαρεσκευάσεν ὁ Θεὸς τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς Χριστὸν διὰ τῶν πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωϋσείως καὶ διὰ τῶν προφητῶν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἢ εἰδωλολάτραις δὲν ἐγκατέλιπεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ εἰς τὴν τύχην αὐτῶν· καὶ τοὺς προπαρεσκευάσεν διὰ τῶν σοφῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες κατενόησαν καὶ ἐξήλεξαν τὸ ψεῦδος τῆς εἰδωλολατρείας, ἀνυψώθησαν εἰς ἰδέας καθαρωτέρας περὶ Θεοῦ καὶ ἐκήρυξαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην τῆς ἀνωθεν βοήθειας, ἵνα γνωρίσῃ τὸν ἀληθινὸν Θεόν (1). Οὕτω προπαρεσκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

§ 29.

Πῶς ἐγένετο Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Ἰησοῦς Χριστός;

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἔσωσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπὸ τῆς πλάνης τῆς εἰδωλολατρείας, εἰς τὰ ὑποῖα ἦσαν βεβουλισμένοι, καὶ ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς νέαν ἠθικὴν δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ ὠδήγησε καὶ πάλιν εἰς τὸν Θεόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχον χωρισθῆ διὰ τῆς ἀμαρτίας. Ἐσωσε δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁ Ἰησοῦς α') διότι ἐδίδαξε τὴν ἀληθῆ καὶ τελείαν θρησκείαν· β') διότι ἐζῆσε βίον τέλειον καὶ ἔδωκεν οὕτω ἄριστον παράδειγμα ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας καὶ γ') διότι ἀπέβαρεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. X

§ 30.

α' Διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ὁ Ἰησοῦς ἐγένετο Σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων, διότι ἐδίδαξε τὴν ἀληθῆ καὶ τελείαν θρησκείαν καὶ ἤλεξε τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην. Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· «Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα

(1) Ἴδε πρὸ πάντων Σωκράτην παρὰ Ξενοφῶντι Ἀπομνημον. δ' 13 καὶ παρὰ Πλάτωνι ἐν Ἀλκιβιάδῃ, ἐν Φαῖδωνι, Ἐπιμενίδῃ, Ἀπολ. Σωκράτ. Νόμ. Θ, κ.τ.λ.

εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. ιη'. 37). Ἐδίδαξε δὲ ὁ Ἰησοῦς 1ον) ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε πατὴρ πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ ἀνθρώποι εἶνε τέκνα αὐτοῦ· «Οὐκ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας» (Ρωμ. η'. 15). Ἡ ἄγνωστος αὕτη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀλήθεια παρέστησε τὸν Θεὸν τοιοῦτον, ὅποῖος τῶ ὄντι πρέπει νὰ εἶνε, καὶ ἐγένετο ἀπείρων εὐλογιῶν πρόξενος εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Δι' αὐτῆς κατηργήθησαν αἱ ὑλικαὶ θυσίαι καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι καὶ ὁ Θεὸς ἐλατρεύθη ὡς πνεῦμα διὰ πνευματικῶν θυσιῶν, δι' ἀγαθῶν ἔργων δι' αὐτῆς ἀνυψώθη ὁ ἀνθρώπος καὶ ἐξηγενίσθη, διότι ἐκηρύχθη τέκνον Θεοῦ· δι' αὐτῆς κατηργήθη ἡ δουλεία, ἡ γυνὴ ἐξισώθη πρὸς τὸν ἄνδρα, τὸ πνεῦμα δὲ τῆς φιλανθρωπίας διεδόθη πανταχοῦ. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδαξε 2ον) ὅτι οἱ ἀνθρώποι συνδέονται πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀγάπης, ὡς συνδέεται τὸ τέκνον πρὸς τοὺς γονεῖς· ἁ Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α' Ἰωαν. 5'. 16). Καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη πολλῶν ἀγαθῶν ἐγένετο πρόξενος εἰς τοὺς ἀνθρώπους· διότι ἐδίδαξεν αὐτοὺς ὅτι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ ἐκπληρῶσιν ὡς δούλοι, ἀλλ' ὡς τέκνα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ φεύγῃσι τὸ κακὸν ἐκ φόβου πρὸς τὴν τιμωρίαν ἢ νὰ πράττωσι τὸ καλὸν ἐξ ἐλπίδος πρὸς τὴν ἀμοιβήν, ἀλλὰ ν' ἀποστρέφονται τὸ κακὸν ὡς κακὸν καὶ ν' ἀγαπῶσι τὸ καλὸν ὡς καλόν. Καὶ αὕτη εἶνε ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ· ἀρετὴ βεβιασμένη ἢ ἰδιοτελής δὲν εἶνε ἀρετὴ. «Φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον» (Α' Ἰωάν. δ'. 18). Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδαξε 3ον) ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε πλήρης ἐλέους καὶ οἰκτιρῶν, ὅτι ὡς πατὴρ φιλόστοργος διὰ παντὸς τρόπου ζητεῖ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀμαρτωλοῦ· θέλει ἵνα πάντες σωθῶσι. Τὴν ιδιότητα ταύτην τοῦ Θεοῦ παρέστησεν ἐξόχως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ. Ἐν δὲ ταῖς παραβολαῖς τοῦ ἀπολωλὸτος προβάτου καὶ τῆς ἀπολεσθείσης δρχαμῆς εἶπεν ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Εἶνε παρήγορον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὸν ἀμαρτάνοντα νὰ ἔχη πεποίθησιν ὅτι, ἂν εὐκρινῶς μετανοήσῃ, θὰ συγχωρηθῇ. Δὲν ἀπὸ λπίζεται τότε, οὐδὲ καταντᾷ εἰς τελείαν διαφθοράν· παύει μὲν ὡς ἀνθρώπος, ἀλλ' ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι μετανοῶν θὰ συγχωρηθῇ παρορμάται πρὸς τὴν μετάνοιαν καὶ σπεύδει δι' αὐτῆς νὰ ἐπανορθώσῃ, τὰ κακῶς πεπραγμένα καὶ νὰ ἠθικοποιηθῇ. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδαξε 4ον) ὅτι

ἡ συγχώρησις τῶν ἀμαρτιῶν δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. "Ἰνα ἀπαλλαγῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, πρέπει νὰ δεῖξῃ δι' ἔργων τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. «Μετανοεῖτε καὶ ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας» (Ματθ. γ'. 3, 8). Πρέπει ἡ καρδιά αὐτοῦ νὰ καθαρισθῇ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς ἀμαρτίας, οὕτως ὥστε νὰ μὴ εἶνε πλέον *δοῦλος*, ἀλλ' υἱὸς Θεοῦ (Γαλ. δ' 7). "Ὅσοι διὰ τοιαύτης εἰλικρινοῦς μετανοίας ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἀποτελοῦσι μίαν κοινωνίαν· καὶ τὴν κοινωνίαν ταύτην καλεῖ ὁ Χριστὸς *βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*, ἣτις εἶνε ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ. «Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. δ'. 17). Ἡ βασιλεία αὕτη τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ἡ ἐκκλησία, ἣν ὁ Κύριος ἴδρυσεν ἐπὶ τῆς γῆς, εἶνε βασιλεία πνευματικὴ ζῆ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς βασιλεύει οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ νόμος καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· «Οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Ῥωμ. δ'. 17). Ἡ διδασκαλία περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣτις εἶνε ὁ πυρὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, εἶνε ἐκτεθειμένη κυρίως ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίᾳ καὶ ἐν ταῖς *παραβολαῖς*.

§ 31.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία.

Οὕτω καλεῖται ἡ ἔξοχος ἐκείνη ὁμιλία, ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν εἶπεν ἐπὶ τινος ὄρους τῆς Γαλιλαίας καὶ ἣτις περιλαμβάνεται ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίῳ, ἐν τοῖς κεφαλαίοις ε'. σ'. καὶ ζ'. Ἐν τῇ ὁμιλίᾳ ταύτῃ ἀναπτύσσει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀναπτύσσει τὴν χριστιανικὴν δικαιοσύνην ἢ ἀρετὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν δικαιοσύνην. Ἐν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς δεικνύει 1^{ου}) τίνες εἶνε οἱ ἀληθῶς μακάριοι καὶ λέγει· Μακάριοι οἱ ταπεινόφρονες, διότι αὐτῶν εἶνε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· μακάριοι οἱ πενθοῦντες διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθῶσι· μακάριοι οἱ ὑπομένοντες πρὸς τὴν ἀδικίαν, διότι αὐτοὶ θὰ κληρονομήσωσι τὴν αἰώνιον ζωὴν· μακάριοι οἱ διακκῶς ποθεῦντες τὴν ἀρετὴν, διότι ὁ πόθος αὐτῶν θὰ πληρωθῇ· μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, διότι αὐτοὶ θὰ ἐλε-

ηθῶσι· μακάριοι οἱ καθαροὶ τὴν καρδίαν, διότι αὐτοὶ θὰ ἴδωσι τὸν Θεόν· μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, διότι αὐτοὶ θὰ ὀνομασθῶσιν υἱοὶ Θεοῦ· μακάριοι οἱ διωκόμενοι ἕνεκα δικαιοσύνης, διότι αὐτῶν εἶνε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. 2^{οῦ}) Ὁ Ἰησοῦς παραβάλλει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πρὸς τὸ ἄλλας τῆς γῆς καὶ πρὸς τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἵνα δείξῃ ὅτι οἱ ἀληθεῖς χριστιανοὶ διὰ τῶν καλῶν αὐτῶν ἔργων εἶνε τόσοι χρήσιμοι εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅσον χρήσιμον εἶνε τὸ ἄλλας εἰς τὰς τροφὰς καὶ τὸ φῶς εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου. 3^{οῦ}) Λέγει ὁ Ἰησοῦς ὅτι δὲν ἤλθε νὰ καταργήσῃ τὸν μωσαϊκὸν νόμον, ὅστις, ὡς ἔκφρασις τοῦ θεοῦ θελήματος εἶνε κατ' οὐσίαν ἀναλλοίωτος, ἀλλὰ νὰ τελειοποιήσῃ αὐτόν, νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτόν κατὰ πνεῦμα καὶ ὄχι κατὰ γράμμα, ὡς ἐποίουν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. Οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐξεπλήρουν τὸν νόμον κατὰ γράμμα, ἔπραττον ἀπλῶς, ὅ,τι ὁ νόμος ἔλεγεν, ἵνα μὴ προσκρούωσιν εἰς τὸ γράμμα αὐτοῦ καὶ καταδικασθῶσιν, ἀλλ' ὑμεῖς, λέγει ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πρέπει νὰ ἐκπληροῦτε τὸν νόμον καὶ κατὰ πνεῦμα, νὰ πράττητε ὅ,τι ὁ νόμος ἐντέλλεται, διότι εἶνε καθῆκον ὑμῶν νὰ πράττητε οὕτω καὶ τότε ἡ ἀρετὴ ὑμῶν θὰ περισσεύσῃ τῆς τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, θὰ εἶνε ἐσωτερικὴ καὶ ἀληθής. Δεικνύει ἔπειτα ὁ Ἰησοῦς διὰ παραδειγμάτων, πῶς νοεῖ τὴν τελειοποίησιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ὁ ἀρχαῖος νόμος, λέγει ὁ Ἰησοῦς, ἀπαγορεύει τὸν φόνον διὰ τῆς ἑκτῆς ἐντολῆς· ἐγὼ δὲ λέγω πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ἀμαρτάνει ὄχι μόνον ὅστις φονεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅστις ὀργίζεται κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ μισεῖ καὶ ὑβρίζει αὐτόν. Τότε ἡ ἀρετὴ ὑμῶν εἶνε ἀληθής, ὅταν ἡ καρδία ὑμῶν εἶνε ἀπηλλαγμένη πάθους καὶ μίσους κατὰ τοῦ πλησίον. Ὁ ἀρχαῖος νόμος ἀπαγορεύει διὰ τῆς τρίτης ἐντολῆς τὴν ἐπιορκίαν· ἐγὼ δὲ λέγω πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ἐπιορκῆτε, ἀλλὰ καὶ νὰ ἦσθε τόσοι φιλαλήθεις καὶ εὐλικρινεῖς πρὸς ἀλλήλους, ὥστε νὰ μὴ ἔχητε ἀνάγκην ὄρκων, νὰ ἀρκῆσθε δὲ εἰς τὸ ναὶ καὶ τὸ οὐ. Ὁ ἀρχαῖος νόμος ἐπιβάλλει τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλὰ δὲν ἀπαγορεύει τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθρούς· ἐγὼ δὲ λέγω πρὸς ὑμᾶς· Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταραμένους ὑμᾶς· καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς. Οὕτω μόνον δύνασθε νὰ γίνητε τέλειοι, νὰ γίνητε υἱοὶ τοῦ οὐρανοῦ ὑμῶν Πατρός,

ὅστις τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. (4ον) Διδάσκει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι τὸ καλὸν τότε ἔχει ἀξίαν, ὅταν γίνεται ἐξ ἀγαθῆς διαθέσεως, ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ καλόν, καὶ ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν, πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἐποίουν οἱ Φαρισαῖοι. Ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν τότε ἔχει ἀξίαν, ὅταν γίνεται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ καλόν καὶ ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν. «Μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου, τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου.» Ἡ προσευχὴ ὑμῶν τότε ἔχει ἀξίαν, ὅταν γίνεται ἀπὸ καθαρῆς καρδίας καὶ ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν. Οὕτω καὶ ἡ νηστεία καὶ πᾶσα ἐν γένει πρᾶξις ὑμῶν. 5ον) Ἀποτρέπων ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ τοῦ ὑλισμοῦ λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχωσιν ἅπασαν αὐτῶν τὴν προσοχὴν ἐστραμμένην εἰς ἐπιγίους θησαυροὺς, εἰς ὑλικά ἀγαθὰ, ἅτινα εὐκόλως φθείρονται καὶ ἀφνίζονται, ἀλλὰ νὰ ἐπιδιώκωσι μᾶλλον οὐρανόθεν θησαυροὺς, νὰ σπεύδωσι πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς, ἥτις μένει ἀφθαρτος καὶ αἰώνιος. Οὐδεὶς δύναται νὰ δουλεύῃ συγχρόνως τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην. Μὴ ἔχετε πᾶσας ὑμῶν τὰς ἐλπίδας ἀνατεθειμένας εἰς τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, διότι, ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἐν τῇ πατρικῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ φροντίζει περὶ τῶν πτηνῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κρίνων τοῦ ἀγροῦ, θὰ φροντίσῃ πολὺ περισσότερον περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅσις εἶνε τὸ κάλλιστον τῶν πλασμάτων αὐτοῦ. 6ον) Λέγει πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κρίνωσιν αὐστηρῶς τοὺς ἄλλους, ἵνα μὴ κριθῶσι καὶ αὐτοὶ αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. «Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε· καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.» Διατὶ βλέπομεν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, καὶ δὲν βλέπομεν τὴν δοκὸν τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἡμῶν; Πρῶτον πρέπει νὰ διορθώσωμεν τὰς ἐλλείψεις ἡμῶν καὶ ἔπειτα τὰς τῶν ἄλλων. Ὅτι θέλετε νὰ πράττωσιν οἱ ἄλλοι πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο πράττετε καὶ ὑμεῖς πρὸς αὐτούς· διότι ἐν τούτῳ συνίσταται ὁλος ὁ νόμος. 7ον) Λέγει ὁ Ἰησοῦς ὅτι ὡς τὸ δένδρον ἐπιγινώσκειται ἐκ τῶν καρπῶν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς ἐπιγινώσκειται ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Δὲν εἶνε ἄξιός νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἥτοι δὲν εἶνε ἀληθὴς χριστιανὸς ὁ λέγων, Κύριε, Κύριε, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅστις, λέγει ἐν τέλει ὁ Ἰησοῦς, ἀκούει τοὺς λόγους μου καὶ ποιεῖ αὐτούς, τούτου ἡ πίστις εἶνε ἀληθὴς, οὗτος ὁμοιάζει πρὸς ἄνδρα φρονιμον, ὃστις φικαδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν

πέτρων· καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτρων.» "Ὅστις δὲ ἀκούει μὲν τοὺς λόγους μου, ἀλλὰ δὲν ποιεῖ αὐτούς, τούτου ἡ πίστις εἶνε ψευδής, οὗτος ὁμοιάζει πρὸς ἄνδρα μωρόν, ὅστις ἠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον· καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔπεσε· καὶ ἦν ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη.» X

§ 32.

Αἱ παραβολαί.

Ὡς ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία, οὕτω καὶ αἱ παραβολαὶ περιλαμβάνουσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀξία, ἡ ἀνάπτυξις, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τῆς Ἐκκλησίας, τὰ καθήκοντα καὶ αἱ ἀρεταὶ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἦτοι τῶν χριστιανῶν, ταῦτα ἐκτίθενται ἐν ταῖς παραβολαῖς. Εἶνε δὲ αἱ παραβολαὶ ἀλληγορικαὶ ἢ πλυσταὶ διηγήσεις, δι' ὧν πολλάκις ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς, ἵνα διεγείρῃ ἔτι μᾶλλον τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν καὶ καταστήσῃ τὰς ιδέας αὐτοῦ σαφεστεράς εἰς τὸν λαόν. Ὑπὸ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπείριστον περικάλυμμα τῶν παραβολῶν ὑποκρύπτονται ἀλήθειαι θεῖαι. Ἴνα παραστήσῃ ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀξίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶπε τὰς παραβολὰς τοῦ κεκρυμμένου θησαυροῦ καὶ τοῦ πολυτίμου μαργαρίτου (Ματ. ιγ'. 44—46). Καθὼς ὁ εὐρών θησαυρὸν κεκρυμμένον ἐν τῷ ἀγρῷ πωλεῖ πάντα ὅσα ἔχει καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον, καθὼς ὁ ἔμπορος ὁ εὐρών πολυτίμον μαργαρίτην πωλεῖ πάντα ὅσα ἔχει καὶ ἀγοράζει αὐτόν, οὕτω καὶ ὁ χριστιανὸς ὁ γινώσκων τὴν ἀξίαν τοῦ εὐαγγελικοῦ θησαυροῦ, ἦτοι τῆς ἀρετῆς, πρέπει νὰ εἶνε ἕτοιμος νὰ θυσιάσῃ πάντα ὑπὲρ τοῦ θησαυροῦ τούτου· διότι ἐν τῇ κτήσει αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἀληθὴς εὐτυχία. Τὴν ἀγάπην καὶ εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ παρέστησεν ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν παραβολῶν τοῦ ἑκατοστοῦ προβάτου καὶ τῆς ἀπολεσθεῖσης δραχμῆς (Λουκ. ιε'. 1—10). Καθὼς ὁ ποιμὴν ζητεῖ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον καὶ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει αὐτοῦ, καθὼς ἡ χήρα ζητεῖ τὴν ἀπολεσθεῖσαν δραχμὴν καὶ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει αὐτῆς, οὕτω καὶ ὁ ἐν οὐρανοῖς Πατήρ διὰ μυρίων μέσων ζητεῖ πάντοτε τὸν ἀποπλανηθέντα καὶ χαίρει,

ὅταν οὗτος διὰ τῆς μετανοίας ἐπανέλθῃ εἰς αὐτόν. Τὴν ἀγάπην καὶ εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ παρέστησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ διὰ τῶν παραβολῶν τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος (Ματθ. κ'. 1 — 16) καὶ τῆς ἀκάρπου συκῆς (Λουκ. ιγ'. 1 — 9). Καθὼς ὁ οἰκοδεσπότης δίδει τὸν αὐτὸν μισθὸν καὶ εἰς τοὺς ἐργασθέντας ἀπὸ πρωΐας ἐν τῷ ἀγρῷ καὶ εἰς τοὺς ἐργασθέντας μίαν μόνην ὥραν ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῇ εὐσπλαγχνίᾳ αὐτοῦ ἀνταμείβει ἐξίσου πάντας, ἀποβλέπων οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὸ ποσὸν τῶν καλῶν πράξεων, ἀλλὰ εἰς τὰς ἀγαθὰς τῆς καρδίας διαθέσεις· καθὼς δὲ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος δὲν ἐκκόπτει τὴν ἄκαρπον συκὴν ἐλπίζων ὅτι θὰ φέρῃ καρπὸν, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ ἀναβάλλει τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀμαρτωλοῦ, περιμένων τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ. Διὰ τῶν παραβολῶν τοῦ *Τελῶνον καὶ Φαρισαίου* (Λουκ. ιη'. 9 — 14) καὶ τοῦ *ἀσώτου υἱοῦ* (Λουκ. ιε'. 11 — 32) ὁ Ἰησοῦς συνιστᾷ εἰς τὰ μέλη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἤτοι εἰς τοὺς χριστιανούς, τὴν μετάνοιαν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται τις νὰ ἀποτελέσῃ μέλος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ *Σαμαρείτου* (Λουκ. ι'. 25—37) συνιστᾷ εἰς τοὺς χριστιανούς τὴν φιλανθρωπίαν δεικνύων ὅτι πλησίον ἡμῶν εἶνε πᾶς ἄνθρωπος καὶ ὅτι ὀφείλομεν πάντα ἄνθρωπον ν' ἀγαπῶμεν καὶ δι' ἔργων νὰ δεικνύωμεν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην. Διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ *βασιλικῷ γάμου* (Ματθ. κβ'. 1—14) δεικνύει ὁ Ἰησοῦς ὅτι πολλοὶ δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, διότι εἶνε παραδεδωμένοι εἰς τὰς ὑλικὰς μερίμνας, εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν. Διὰ τῶν παραβολῶν τοῦ *πλουσίου* καὶ τοῦ *Λαζάρου* (Λουκ. ις'. 19—31) καὶ τοῦ *ἄφρονος πλουσίου* (Λουκ. ιβ'. 13—21) δεικνύει ὅτι ἡ κακὴ χρῆσις τοῦ πλοῦτου ἐμποδίζει πολλοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· διότι οἱ μὲν, ὡς ὁ πρῶτος, μεταχειρίζονται τὸν πλοῦτον, ἵνα ζῶσιν ἐν τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ ἐνδύμενοι πορφύρας καὶ βύσσου καὶ εὐφραϊνόμενοι καθ' ἡμέραν λαμπρῶς· οἱ δὲ, ὡς ὁ δεύτερος, ὅλως ἀφωσιωμένοι ὄντες εἰς τὸν πλοῦτον, ζητοῦσι νὰ θυσιαρίζωσιν ὡς οἶόν τε πλείοτερα, ἵνα δύνανται νὰ εἰπωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἄΨυχῇ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ, ἀναπαύου· φάγε, πίε, εὐφραίνου. » Διὰ τῆς παραβολῆς τῶν *δέκα παρθένων* (Ματθ. κε'. 1—13) δεικνύει ὁ Ἰησοῦς ὅτι πολλοὶ ἕνεκα ἀμελείας δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· διότι, ὡς αἱ μῶραι παρθένοι, δὲν

εἶνε ἑτοιμοὶ διὰ καλῶν ἔργων νὰ ὑποδεχθῶσι τὸν θεῖον νυμφῖον καὶ μένουσιν ἔξω τοῦ νυμφῶνος, ἀκούοντες παρὰ τοῦ νυμφίου «Οὐκ εἶδα ὑμᾶς.» Διὰ τῆς παραβολῆς τῶν κακῶν γεωργῶν (Ματθ. κβ'. 33—46) δεικνύει ὁ Ἰησοῦς ὅτι πολλοὶ ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς αὐτῶν εἰς τὸ κακόν, ἕνεκα τῆς ἀμετανοησίας αὐτῶν δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ σπορέως (Ματθ. ιγ'. 1—23) ἔδειξεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ὁ σπόρος τοῦ θείου λόγου καρποφορεῖ ἀνκλόγως τῆς διαθέσεως, μεθ' ἧς δέχονται αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Οἱ μὲν οὐδαμῶς δέχονται τὸν θεῖον λόγον, διότι ἡ καρδία αὐτῶν εἶνε ἀπεσκληρυμμένη ὑπὸ τῶν κακιῶν· οἱ δὲ δέχονται μὲν τὸν θεῖον λόγον, ἀλλὰ δὲν ῥίπτει βαθείας ῥίζας εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἡ πίστις αὐτῶν κλονίζεται καὶ εξαφανίζεται, ὅταν θλιψίς τις ἢ δοκιμασία συμβῇ εἰς αὐτούς· οἱ δὲ δέχονται μὲν προθύμως τὸν θεῖον λόγον καὶ ῥιζοῦται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, ἀλλ' αἱ βιωτικαὶ μέριμναι, εἰς ἃς εἶνε ἀφωσιωμένοι, καθιστῶσιν αὐτὸν ἄκαρπον· οἱ δὲ ἐν τέλει καὶ δέχονται τὸν θεῖον λόγον καὶ κανονίζουσι τὸν βίον αὐτῶν συμφώνως πρὸς αὐτὸν καὶ πκράγουσι πολλοὺς καρπούς. Διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ κόκκου τοῦ σιτάπεως (Ματθ. ιγ'. 31—32) παρέστησεν ὁ Ἰησοῦς τὴν βαθμικίαν ἐξάπλωσιν καὶ κατίσχυσιν τοῦ εὐαγγελίου ἐν τῷ κόσμῳ. Διὰ τῆς παραβολῆς τῆς ζύμης (αὐτ. 33) παρέστησε τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπλκσιν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ εὐαγγελίου. Διὰ τῆς παραβολῆς τῶν τάλαντων (Ματθ. κε'. 14—30) ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι τὰ δῶρα, τὰς δυνατόμεις καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα ἐλάβομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὀφείλομεν νὰ διαχειριζώμεθα πιστῶς καὶ ν' ἀναπτύσσωμεν ἐπ' ἀγαθῶ καὶ ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων, διότι ἔχομεν νὰ δώσωμεν λόγον τῆς χρήσεως αὐτῶν. Ἐν τέλει δὲ διὰ τῶν παραβολῶν τῶν ζιζανίων καὶ τῆς σαγήνης (Ματθ. ιγ'. 24—52) ἔδειξεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῶν καλῶν συνυπάρχουσι καὶ οἱ κακοὶ, ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως θὰ διακριθῶσιν οἱ δίκαιοι ἀπὸ τῶν ἀδίκων καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀνταμειφῶσιν, οἱ δὲ ἄδικοι θὰ τιμωρηθῶσιν.

§ 33

β'. Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τοῦ

βίου αὐτοῦ. Ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ διδασκαλίᾳ τότε ἔχει μεγάλην ἀξίαν καὶ φέρει σωτήρια ἀποτελέσματα, ὅταν συνοδεύηται ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ διδάσκοντος. Τοῦτο δὲ βλέπομεν γενόμενον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὅστις ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἐφήρμοσε μέχρι κεραίας ὅ,τι ἐδίδαξεν. Ὁ Κύριος ἡμῶν ὑπῆρξε τῷ ὄντι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ (Ἰωάν. κ'. 32. γ'. 34) ἀνεδείχθη ὁ τέλειος τύπος τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Ἀπασαν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περιέλαβεν ὁ Ἰησοῦς εἰς δύο μεγάλας ἐντολάς, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται. » Τὰς δύο δὲ ταύτας ἐντολάς ἐξεπλήρωσε τελείως ὁ Ἰησοῦς. Ἐξῆς ὅλος ἐν Θεῷ καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ. « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν » (Ἰωάν. ι'. 30). Ὡς τροφήν αὐτοῦ ἰθεώρει νὰ πράττη πάντοτε τὸ θέλημα τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ νὰ τελειώσῃ τὸ μέγα ἔργον τῆς σωτηρίας, διὰ τὸ ὑποῖον ἐπέταλῃ εἰς τὸν κόσμον. « Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον » (Ἰωάν δ'. 34). Ἐν τέλει δὲ καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ, Πάτερ μου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου » (Ματθ. κϚ'. 39, 42). Ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ἐξεπλήρωσε τελείως ὁ Ἰησοῦς. Καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ εἰδείκνυε τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἐργαζόμενος ὑπὲρ αὐτῶν καὶ εὐεργετῶν αὐτοὺς πάντοτε καὶ διὰ λόγου καὶ δι' ἔργων. Ἐν τέλει δὲ ἔδωκε τὸ μέγιστον δεῖγμα τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, θυσιάσας καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. « Μειζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ » (Ἰωάννου ιε'. 13). Ὁ Ἰησοῦς ἦτο ἀναμάρτητος: « Ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ » (Α. Πέτρ. β'. 22). Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰησοῦ, οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐνομαζοῦσιν αὐτὸν ἀληθῆ καὶ δίκαιον: « Διδάσκαλε, οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός, οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου » (Ματθ. κβ'. 16). Αὐτὸς

δὲ ὁ Ἰησοῦς, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ τύπος τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ φιλαληθείας, εἶπε περὶ ἑαυτοῦ· «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;» (Ἰωάν. η'. 46). Οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀνυψωθῇ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότητος, ὥστε νὰ δύναται νὰ εἴπῃ, ὡς ὁ Ἰησοῦς, τίς ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας. Ἐκαστος ἄνθρωπος φέρει κατ' ἀνάγκην τὸ σύμβολον τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀτελοῦς. Ἀνεφάνησαν μὲν ἐν πάσῃ ἐποχῇ ἄνθρωποι ἀναπτύσσοντες ἀρετὴν τινα εἰς βαθμὸν ὡς οἶόν τε τέλειον· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπῆρξεν ἄμεμπτος ἐν πᾶσι. Τὸ τέλειον ἀνεφάνη μόνον ἐν τῷ Ἰησοῦ· ἐν αὐτῷ ἠνώθησαν πᾶσαι ἀνεξικρέτως καὶ ἀρεταὶ ἐν πλήρει πρὸς ἀλλήλας ἀρμονίᾳ καὶ τελειότητι. Ἐζῆσεν ἄρα ὁ Ἰησοῦς βίον τέλειον· καὶ τοιοῦτος βίος κατέστησε ζῶσαν τὴν θείαν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἣτις ὑπῆρξεν ἐν τῶν προσφορωτάτων μέσων εἰς τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, διότι ἐχρησίμευσε πάντοτε καὶ χρησιμεύει ὡς ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὸ καθῆκον καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν· «Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἵχνισιν αὐτοῦ» (Α. Πέτρ. β'. 21). Χ

§ 34.

γ'. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο ἐν τέλει Σωτὴρ τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐπεσφράγισε μόνον τὸν ἅγιον αὐτοῦ βίον, δὲν ἔδειξε μόνον τὴν ἄπειρον αὐτοῦ ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ κατήλλαξεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς *θυσία* πρὸς τὸν Θεόν. Οἱ ἄνθρωποι διὰ τῶν ἁμαρτιῶν παρώργισαν τὸν Θεόν καὶ ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Εἰς μάτην δὲ οἱ ἄνθρωποι, συναισθανόμενοι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας, ἐζήτησαν νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν Θεόν καὶ νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν θείαν δικαιοσύνην διὰ θυσιῶν ζώων καὶ ἀνθρώπων. Αἱ θυσίαι αὗται ἦσαν ὅλως ἐξωτερικαί, ἦσαν ἀπλῆ σκιά καὶ τύπος τῆς μόνης ἀληθοῦς θυσίας, τὴν ὁποίαν ὁ ἀναμάρτητος Ἰησοῦς προσήνεγκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ διὰ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι κατηλλάγημεν πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἠνώθημεν καὶ πάλιν μετ' αὐτοῦ. «Ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (Ῥωμ. ε'. 10). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰησοῦς διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐμεσίτευσε μετὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώ-

πων καὶ κατήλλαξεν αὐτοὺς πρὸς αὐτόν, διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ *Μεσίτης* (Α' Τιμ. β'. 51). Ὁ Ἰησοῦς ἐκουσίως καὶ ἐξ ἀγάπης ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα σώσῃ ἡμᾶς· ἄρα ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἀγαπῶμεν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, καὶ τὴν ἀγάπην ταύτην ζητεῖ πρὸ ἡμῶν ὁ Ἰησοῦς, λέγων· «Μεῖνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ» (Ἰωάν ιε'. 9). Ἀγαπῶμεν δὲ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, ὅταν ἀπὸ καρδίας ἀποδεχώμεθα τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· «Ἐὰν ἀγαπάτε με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε» (Ἰωάν. ιδ'. 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

§ 35.

Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος;
«Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.»

§ 36.

Τί διδασκόμεθα ἐκ τῶν λέξεων τούτων;

Ἐκ τῶν λέξεων τούτων διδασκόμεθα ὅτι καθὼς πιστεύομεν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, οὕτως ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν καὶ εἰς τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὀνομάζεται δὲ τὸ Πνεῦμα ἅγιον, διότι ὡς πηγὴ τῆς ἀγιότητος ἀγιάζει τοὺς πιστοὺς κύριον, διότι δὲν εἶνε ὑπηρετὴς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἔχει τὴν αὐτὴν θεῖαν δύναμιν. Λέγεται ζωοποιόν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐπενεργεῖ εἰς πάντα τὰ κτίσματα καὶ ἰδίως ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς πνευματικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ἀρετὴν. Δὲν ἐκτίσθη ὡς τὰ λοιπὰ ὄντα, ἀλλ' ἐκπορεύεται, ἥτοι ἔχει τὴν αἰτίαν καὶ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν τῶν τριῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος, συμπροσκυνεῖται καὶ συνδοξαζεται μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωτισζόμενοι ἐλάλησαν καὶ ἔγραψαν οἱ προφῆται. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα

ἦτο πλήρες ἐν τῷ Ἰησοῦ (Ἰωάν. γ'. 34)· διὸ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ καλεῖται (Ῥωμ. η'. 9. Φίλιπ. α'. 19)· μένει δὲ πάντοτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. «Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσαι τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. κη'. 20). Εἶνε δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀγίσμου, τὸ ὅποσον ὁδηγεῖ τοὺς χριστιανούς εἰς πᾶν ἔργον καλὸν καὶ θεάρεστον, ἀναδεικνύει αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ καὶ παρέχει εἰς αὐτοὺς εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν. «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια» (Γαλ. ε'. 22, 23. πρὸς βλ. Ἰωάν. ις'. 13).

§ 37.

Ἀναγέννησις καὶ δικαιοσύνη.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα μεταδίδεται εἰς πάντα χριστιανόν· ἀλλ' ἵνα ἐπενεργήσῃ ἐπ' αὐτόν, πρέπει καὶ ὁ χριστιανὸς νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ἄξιον τῆς μεταδόσεως ταύτης. Οὕτω μεταδιδόμενον τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὸν χριστιανὸν ὁδηγεῖ αὐτόν εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀναπλάττει αὐτόν ἠθικῶς καὶ ἀναγεννᾷ καὶ ἀπὸ ἀδίκου ἀναδεικνύει αὐτόν δίκαιον. Διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ αὕτη μεταβολὴ ἢ ἐπερχομένη εἰς τὸν χριστιανὸν διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καλεῖται *Ἀναγέννησις καὶ δικαιοσύνη* ἢ σωτηρία. Ἀρχεται δὲ ἡ ἀναγέννησις διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὁ Κύριος ἡμῶν ἀρχόμενος τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ εἶπεν· «Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· μετανοεῖτε καὶ πιστεῦετε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ» (Μάρκ. α'. 15). Ἴνα ἀναγεννηθῇ ὁ ἄνθρωπος, πρέπει νὰ μετανοήσῃ· πρέπει νὰ ἀποστραφῇ τὸ κακόν, ν' ἀφήσῃ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἦτοι τὴν κακίαν, καὶ νὰ ἐνδύθῃ τὸν νέον, ἦτοι τὴν ἀρετήν. Πρέπει νὰ καταστῇ *καὶ ἡ κτίσις ἐν Χριστῷ* (Β'. Κορίνθ. ε'. 17. Γαλ. σ'. 15). Ἀληθὴς δὲ εἶνε ἡ μετάνοια ἡμῶν, ὅταν συναισθανθῶμεν καὶ ἀναγνωρίσωμεν τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, ὅταν ἀπὸ καρδίας λυπηθῶμεν δι' αὐτὰ καὶ εἰλικρινῶς ἀποφασίσωμεν νὰ μεταβάλωμεν βίον. «Ἐάν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πιστὸς ἐστὶ καὶ δίκαιος (ὁ Θεός), ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ καθάρισῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας» (Α'. Ἰωάν. α'. 8, 9). Τοιαύτης ἀληθοῦς μετνοίας παραδείγματα περιέχει ἡ ἅγια Γραφή πλεῖστα, ἐν οἷς τὸ τοῦ Δαυὶδ, τὸ τοῦ Ζακχαίου, τὸ τοῦ Πέτρου, τὸ τοῦ Τελώνου μά-

λιστα δὲ τὸ τοῦ ἁσώτου υἱοῦ. ① ἅσωτος υἱὸς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐσχάτης ἀποπλάνησεως ἔρχεται εἰς ἑαυτὸν, ἀναφωνεῖ μετὰ λύπης· «Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρὸς μου περισσεύουσιν ἄρτον, ἐγὼ δὲ λιμῶ ἀπόλλυμαι.» ἀποφασίζει δὲ νὰ ἐπανεέλθῃ καὶ ἐπανέρχεται τῷ ὄντι εἰς τὸν οὐράνιον αὐτοῦ πατέρα λέγων· «Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι ἐμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου· ποίησόν με ὡς ἓν τῶν μισθίων σου.» Καὶ ὁ οὐράνιος Πατὴρ συγχωρεῖ τὸν οὕτω μετανοήσαντα καὶ ἐπιπίπτει ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ καταφιλεῖ αὐτόν. Εἰς τὴν μετάνοιαν πρέπει νὰ προστεθῇ ἡ πίστις εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις ἐγένετο ἡμῖν ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ (Ἰωάν. δ'. 6). Ἡ πίστις δὲ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν συνίσταται εἰς τὸ νὰ πιστεύωμεν εἰς αὐτὸν ὡς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, ν' ἀγαπῶμεν αὐτὸν καὶ νὰ τηρῶμεν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν δὲν εἶνε ἀπλή γνῶσις, ἀλλὰ πλήρης καὶ τελεία ὑποταγὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς θελήσεως ἡμῶν εἰς αὐτόν, πλήρης καὶ τελεία ἔνωσις μετ' αὐτοῦ. Δὲν εἶνε νεκρὰ πίστις, οὐδὲ συνίσταται εἰς ξηρὰν ἀποδοχὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' εἶνε πίστις, ἣτις ἐνεργεῖται δι' ἀγάπης καὶ δεικνύεται δι' ἔργων καλῶν. «Ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστίν» (Ἰακ. β'. 20) «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἰσχύει πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (Γαλ. ε'. 6).

§ 38.

Ἁγιασμός.

Ἡ ἀναγέννησις καὶ ἡ δικαιοσύνη συμπληροῦνται διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ. ① Χριστιανὸς ὀφείλει ν' ἀγωνίζεται πάντοτε κατὰ τῆς κακίας καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ νικήσῃ αὐτήν· οὕτω δὲ μένον δύναται νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ δικαιοσύνην καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότητος, ὥστε νὰ πράττῃ μένον τὸ καλὸν καὶ νὰ φεύγῃ τὸ κακόν, ὥστε νὰ δύναται νὰ εἴπῃ ὡς ὁ Παῦλος· «Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός» (Γαλ. β'. 20). Ἄλλ' εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότητος δὲν δύναται νὰ φθάσῃ ὁ χριστιανός· διότι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀτελής καὶ διὰ τοῦτο σπεύδει μόνον καὶ ὀφείλει νὰ σπεύδῃ εἰς τὸ τέλειον, οὐδέποτε ὅμως δύναται νὰ φθάσῃ εἰς αὐτό. Εἰς τὸν ἁγιασμὸν αὐτῶν προτρέπων τοὺς χριστιανούς ὁ Παῦλος λέγει· «Ὡστε,

ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἐδραίοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε» (Α΄ Κορ. ιε'. 58). X

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Ἐκκλησίας.

§ 39.

Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ Ἐκκλησίας;

«Εἰς μίαν ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.»

§ 40.

Ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τούτων;

Αἱ λέξεις αὗται διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅτι ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἶνε ἐνκοπτεθεὶμένη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, καὶ ἣτις ἰδρῦθη, ἵνα συνεχίσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Λέγεται δὲ Ἐκκλησία τὸ ἕθροισμα τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς τὸν Σωτῆρα αὐτῶν. Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶνε ὁ Χριστός, μέλη δὲ αὐτῆς οἱ πιστοὶ ἢ οἱ χριστιανοί. Τὴν Ἐκκλησίαν κυβερνώσιν οἱ κληρικοί, ἥτοι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι. Δικαιρεῖται δὲ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν ἐπὶ γῆς καὶ εἰς τὴν ἐν οὐρανοῖς· καὶ ἡ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς λέγεται καὶ βασιλεία τῆς χάριτος καὶ Ἐκκλησία στρατειομένη· διότι σπεύδουσα πρὸς τὴν σωτηρίαν πηλείει κατὰ τοῦ κακοῦ· ἡ δὲ ἐν οὐρανοῖς λέγεται βασιλεία τῆς δόξης ἢ θριαμβεύουσα, διότι ἀποτελεῖται ἐκ τῶν δικαίων, οἵτινες ἐδοξάσθησαν καὶ ἀντημερίθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ὀνομάζεται ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως μία, διότι μία εἶνε ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, ὁ Χριστός, καὶ μία ἡ πίστις τῶν μελῶν αὐτῆς. ἡ πίστις εἰς Χριστόν. Ὀνομάζεται ἁγία, διότι ἠγάσθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπιδιώκει τὸν ἁγιασμόν τῶν χριστιανῶν. Ὀνομάζεται καθολικὴ, διότι εἶνε διαδεδομένη πανταχοῦ καὶ εἶνε προωρισμένη νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ νὰ ἐξάπλωθῃ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς (Λουκ. κδ'. 47. Πράξ. α' 18. Ῥωμ. ι. 18). Ὀνομάζεται ἀπο-

στολική, διότι διὰ τῶν Ἀποστόλων ἐθεμελιώθη καὶ ἐξηπλώθη τὸ πρῶτον. Πας χριστιανὸς πρέπει νὰ μένη ἠνωμένος μετὰ τῆς Ἐκκλησίας· διότι μόνον οὕτω δύναται νὰ μεταδοθῆ εἰς αὐτὸν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ σωθῆ. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύσσεται τὸ Εὐαγγέλιον· ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκόμεθα τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἐνισχυόμεθα ἐν τῇ πίστει ἡμῶν εἰς τὸν Χριστόν, ὅστις ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν θρησκευτικῶν ἡμῶν καθήκοντων ἐπιφέρει τὴν χαλάρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ· διότι θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν αἶσθημα εἶνε ἀνχποσπάστως συνδεδεμένα· διότι ἄνευ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος δὲν δύναται νὰ υπάρξῃ ἀληθὴς ἠθική. Ὁ Χριστὸς προτρέπων ἡμᾶς εἰς τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὀνομάζει ἑαυτὸν μὲν ἄμπελον, τοὺς δὲ χριστιανούς κλήματα καὶ λέγει, ὅτι καθὼς τὸ κλῆμα, εἰ μὴ μείνη ἐν τῇ ἀμπέλῳ, δὲν δύναται νὰ φέρῃ καρπὸν, οὕτω καὶ οἱ χριστιανοί, εἰ μὴ μείωσιν ἠνωμένοι μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ μετὰ τοῦ Χριστοῦ, δὲν δύναται νὰ φέρωσι καρποὺς ἠθικοὺς. «Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἄφ' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ μείνη ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, εἰ μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» (Ἰωάν. ιε'. 4. 5).

§. 41.

Ἰδρύσις καὶ ἐξέπλωσις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἀφοῦ συνεκρότησεν αὐτὴν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀπέστειλεν ἔπειτα τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κηρύξωσι τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ βαπτίσωσι τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Διὰ τοῦ κηρύγματος δὲ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν ἐξηπλώθη βαθμηδὸν ἡ Ἐκκλησία εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας ὑπέστη φοβεροὺς διωγμούς· ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνικῶν, ἀνακρίθητο· δὲ χριστιανοὶ ἐβασκανίσθησαν σκληρῶς καὶ ἀπέθανον ὑπὲρ τῆς πίστεως αὐτῶν, καὶ οὗτοι ὀνομάσθησαν μάρτυρες. Ἡ Ἐκκλησία ἔτυχεν ἐπὶ τέλους τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς ἐπὶ μεγάλου Κωνσταντίνου τῷ 313. Ἐν τῇ Ἐκ-

κλησία ἀνεφάνησαν πολλοὶ αἰρετικοί, ἤτοι ἄνθρωποι, οἵτινες ἐδίδασκον ἀντίθετα πρὸς τὴν ἰγνησίαν διδασκαλίαν αὐτῆς· κατὰ τῶν αἰρετικῶν δὲ τούτων συνεκροτήθησαν αἱ λεγόμεναι *οἰκουμενικαὶ σύνοδοι*, αἵτινες κατεδίκασαν τὰς αἰρέσεις καὶ ἀνέπτυξαν καὶ διετύπωσαν τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας (δόγματα) (1). Ἀλλὰ καὶ σχίσματα ἐγένεον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὕτω κατὰ τὸν Θ'. αἰῶνα ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὅποιον προεκάλεσαν οἱ πάπαι, οἵτινες ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ αὐτῶν ἤθελον νὰ γείνωσι κύριοι ἀπάσης τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ δὲ τὸν ΙΣ'. αἰῶνα ἐγένετο τὸ σχίσμα μεταξὺ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς διαμαρτυρομένης Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς, ἡ μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἶνε ἡ Ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία· διότι, ἐνῶ ἡ μὲν Δυτικὴ καὶ ἡ Διαμαρτυρομένη διέστρεψαν ἐν πολλοῖς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διετήρησεν αὐτὴν ἀγνήν καὶ καθαρὰν, ὡς παρέδωκαν αὐτὴν οἱ Ἀπόστολοι. Περιλαμβάνει δὲ ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τρεῖς κυριώτερας κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, τὴν ἐν Τουρκίᾳ, τὴν ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν ἐν Ῥωσίᾳ. Καὶ τὴν μὲν ἐν Τουρκίᾳ κυβερνᾷ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς Πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων· τὴν δὲ ἐν Ἑλλάδι κυβερνᾷ Σύνοδος ἐκ πέντε ἐπισκόπων, ἧτις ἐδρεύει ἐν Ἀθήναις· καὶ τὴν ἐν Ῥωσίᾳ κυβερνᾷ ἐπίσης σύνοδος ἐξ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, ἧτις ἐδρεύει ἐν Πετρούπολει.

§. 42.

Ἡ Ἐκκλησία ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμὸν τῶν πιστῶν.

Ἡ Ἐκκλησία ἰδρύθη ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, τὸ ὅποιον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐτέλεσεν, ἵνα δηλαδὴ ὁδηγήσῃ βαθμηδὸν πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἰς Χριστὸν καὶ διδάξῃ αὐτοὺς νὰ ζῶσι βίον σύμφωνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἐπιδιώκει δὲ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ Ἐκκλησία διὰ τριῶν μέσων, ἤτοι διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ *Εὐαγγελίου*, διὰ τῆς προσευχῆς καὶ διὰ τῶν *μυστηρίων*.

(1) Ἐπτὰ εἶνε αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἧτοι ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ (325), ἡ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἡ τρίτη ἐν Ἐφέσῳ (431), ἡ τετάρτη ἐν Χαλκηδόνι (451), ἡ πέμπτη ἐν Κωνσταντινουπόλει (553), ἡ ἕκτη ἐν Κωνσταντινουπόλει (680), καὶ ἡ ἑβδόμη ἐν Νικαίᾳ (787).

§ 43.

α.) Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐν τῶν πρωτίστων μέσων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἰησοῦς ἐγένετο Σωτήρ τῶν ἀνθρώπων, ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, ἡ διδασκαλία αὐτοῦ· διότι δι' αὐτῆς κατηγγήθη ἡ πλάνη τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἐκηρύχθη εἰς τὸν κόσμον ἡ ἀληθὴς καὶ τελεῖα θρησκεία. Πῶς ἠδύνκντο οἱ ἄνθρωποι νὰ πιστεύσωσι καὶ νὰ σωθῶσιν, ἂν δὲν ἐκηρύσσεται εἰς αὐτοὺς ἡ ἀλήθεια; «Πῶς δεῖ ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται. Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὐ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος;» (Ῥωμ. ι'. 13, 14). Ἄνευ τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου οὐ μόνον δὲν δύναται νὰ ἐξαπλωθῇ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ εἰς ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἐπίστευσαν εἰσέτι εἰς αὐτό, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῖς χριστιανοῖς ἐξασθενεῖ ἡ γνῶσις τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἐκλείπει βαθμηδὸν ἡ σωτηριώδης αὐτῶν ἐπενέργεια. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὡς κύριον τοῦ βίου αὐτοῦ μέλημα εἶχε νὰ διδάσκῃ τὸν λαόν· «Περιῆγε τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν καὶ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας» (Ματθ. θ'. 35). «Ὅτε δὲ ἀπίστευτε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, συνέστησεν εἰς αὐτοὺς τὸ κήρυγμα εἰπών· «Πορευθέντες κηρῆτεύσατε παντὰ τὰ ἔθνη διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν» (Ματθ. κη'. 19). Οἱ ἀπόστολοι ἐδίδασκον τῶ ὄντι τὰ ἔθνη καὶ διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν ἱδρυσαν τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία ὡς μίαν τῶν κυριωτάτων αὐτῆς ἐνεργειῶν ἐθεώρησεν ἀνεκάθεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου (1). Ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον αὐτῆς μέρος· ἐν ἐκάστη λειτουργίᾳ ἠρμηνεύετο καὶ ἀνεπτύσσεται εἰς τοὺς παρισταμένους ἡ ἀναγιγνωσκόμενη περικοπὴ τοῦ Εὐαγγελίου. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ βαπτισθῇ, ἂν δὲν ἐδίδασκετο πρότερον τὰς

(1) Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου λέγεται κήρυγμα μὲν, ὅταν γίνηται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, κατήχησις δὲ, ὅταν γίνηται ἢ κατ' οἶκον ἢ ἐν τῷ σχολείῳ ἢ ἀλλαγῶ. Καὶ ἡ κατήχησις δὲ καὶ τὸ κήρυγμα ὀνομάζονται ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ διακονία τοῦ λόγου (Πράξ. ε'. 5).

ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἂν δὲν ἐκατηχεῖτο. Οἱ ἐπίσημοι-
 τεροι δὲ τῶν διδασκάλων καὶ πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξαν καὶ
 κατηχηταὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες ἐξοχοί, καὶ ὡς κύριον αὐτῶν
 μέλημα εἶχον τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐγένετο δὲ τὸ κήρυγμα
 τοῦ Εὐαγγελίου πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἁγίας Γραφῆς, διότι ἐν
 αὐτῇ ὑπάρχουσι τῷ ὄντι *ῥήματα ζωῆς αἰωνίου* (Ἰωάν. 5'. 68), ἐν
 αὐτῇ περιέχονται αἱ θεῖαι ἐκεῖναι ἀλήθειαι, αἵτινες δύνανται νὰ ἐξευ-
 γενίσωσι τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ ὀδηγήσωσιν αὐτὸν εἰς τὸν προορισμὸν
 αὐτοῦ. "Ἄν νῦν σπανίως ἀκούεται τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ
 ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως κλήρου πε-
 παιδευμένου. Οὔτε ἡ χαλάρωσις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, οὔτε
 ἡ διαστροφή αὐτοῦ θὰ ὑπῆρχον παρ' ἡμῖν οὕτω διαδεδουμένοι, ἂν ἡ
 διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου ἐγένετο συχνοτέρα.

§ 44.

β'.) Ἡ προσευχή.

Ὡς μέσον πρὸς ἀναγέννησιν καὶ ἠθικοποίησιν τῶν χριστιανῶν ἔχει
 ἡ Ἐκκλησία καὶ τὴν προσευχὴν ἢ τὴν λατρείαν ἐν γένει. Προσευχὴ
 εἶνε ἡ ἀνύψωσις τῆς καρδίας εἰς τὸν δημιουργόν, ὁ διᾶλογος τῆς ψυ-
 χῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ προσευχὴ συνυπάρχει μετὰ τῆς θρησκείας· δὲν
 εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ θρησκεία ἄνευ προσευχῆς. Ὁ εὐσεβὴς αἰσθάν-
 νεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὸ αἰσθημα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς
 αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ πᾶν αἰ-
 σθημα αὐτοῦ εἴτε χαρᾶς εἴτε λύπης. Μόνον ὁ ἀσεβὴς δὲν προσεύχεται,
 διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ θρησκευτικὸν αἰσθημα. "Ὅτι ἡ προσευχὴ
 συνυπάρχει μετὰ τῆς θρησκείας, ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἱστορία, ἥτις μαρ-
 τυρεῖ ὅτι ὡς ἡ θρησκεία ὑπῆρξε γενικὴ, οὕτω καὶ ἡ προσευχὴ ἢ
 λατρεία, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὐ μόνον ἐπίστευσαν πανταχοῦ καὶ πάντοτε
 εἰς Θεόν, ἀλλὰ καὶ προσηυχῆθησαν εἰς αὐτὸν καὶ ἐλάτρευσαν αὐτόν.
 Εἶνε δὲ ἡ προσευχὴ χρησιμωτάτη εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι πρῶτον ἐνι-
 σχύει τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα· ὅτι πρὸς τὸ πᾶμα εἶνε ἡ ἄσκησις,
 ὅτι πρὸς τὸν νοῦν εἶνε τὰ γράμματα, τοῦτο εἶνε πρὸς τὸ θρησκευτικὸν
 αἰσθημα ἢ προσευχὴ. Ὅσῳ συχνοτέρα ἢ προσευχὴ τόσῳ θερμοτέρα
 ἢ εὐσέβεια. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην κατανοοῦμεν πάντες ἐξ ἰδίας πεί-

ρας, διότι όταν παρμελῶμεν τὰ θρησκευτικὰ ἡμῶν καθήκοντα, αἰσθανόμεθα ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν αἰσθημα μικραίνεται. Ἐπειτα ἡ προσευχὴ συντελεῖ οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἠθικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου· διότι ὁ προσευχόμενος ἀνυψοῦται ὑπὲρ ἄνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ζῆ εἰς κόσμον πνευματικόν, ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ αὐτὸν τὸν Θεόν, καὶ δὲν δύναται διὰ ταῦτο νὰ μὴ αἰσθανθῆ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ κακὸν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ καλόν. Ἡ προσευχὴ ἐν τέλει ἐνισχύει καὶ τῶν ἄλλων τὴν εὐσέβειαν· διότι τὸ παράδειγμα ἡμῶν προσευχομένων παρορμᾷ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν προσευχὴν καὶ καθιστᾷ αὐτοὺς εὐσεβεστέρους. Ἐπειδὴ τοιαύτην σημασίαν ἔχει ἡ προσευχὴ, διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν παραγγέλλει εἰς ἡμᾶς νὰ προσευχόμεθα, λέγων· «Ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε» (Μάρκ. ιγ'. 33). Προσευχόμεθα δὲ εἰς τὸν Θεὸν οὐχὶ ἵνα καταστήσωμεν εἰς αὐτὸν γνωστὰ τὰ ἀναγκαιῶντα εἰς ἡμᾶς, ὡσανεὶ ὁ Θεὸς ἠγνόει αὐτά. «Οἶδε γὰρ ὁ Πατὴρ ἡμῶν, ὃν χρεῖαν ἔχετε πρὸ τοῦ ἡμᾶς αἰτῆσαι αὐτὸν» (Ματθ. 5'. 8). Ἄλλ' οὐδὲ προσευχόμεθα, διότι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην τῶν προσευχῶν ἡμῶν καὶ τῶν δεήσεων· ὁ Θεὸς εἶνε ἀνευδεής. Προσευχόμεθα λοιπὸν ὡς τέκνα πρὸς πατέρα, ἵνα ἐκφράσωμεν τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν, καὶ ἐκδηλώσωμεν τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλπίδα ἡμῶν εἰς αὐτόν. Προσευχόμενοι δὲ ἢ ἐκφράζομεν εἰς τὸν Θεὸν τὴν μετάνοιαν ἡμῶν, καὶ τοῦτο λέγεται *προσευχὴ μετανοίας*, ἢ εὐχαριστοῦμεν αὐτόν διὰ τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ καὶ θαυμάζομεν καὶ ἐξυμνοῦμεν τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, καὶ τοῦτο λέγεται *προσευχὴ εὐχριστίας ἢ δοξολογίας*, ἢ αἰτοῦμέν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο λέγεται *προσευχὴ αἰτήσεως ἢ παράκλησις*. Προσευχόμεθα καὶ πρέπει κυρίως νὰ προσευχόμεθα μόνον εἰς τὸν Θεόν· ἂν δὲ προσευχόμεθα καὶ εἰς τοὺς ἁγίους, τοῦτο πράττομεν οὐχὶ διότι θεοποιοῦμεν αὐτούς, ἀλλ' ἵνα μεταχειρισθῶμεν αὐτούς ὡς μεσίτας παρὰ τῷ Θεῷ, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἔχουσι παρρησίαν ἕνεκα τοῦ ἁγίου βίου, ὃν ἔζησαν ἐπὶ γῆς.

§ 45.

Πῶς πρέπει νὰ προσευχόμεθα.

Ἡ προσευχὴ ἡμῶν τότε ἔχει ἀξίαν καὶ εἶνε εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν Θεόν, ὅταν γίνεται 1^{ον}) ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας. Ἐν τῇ κυριακῇ προσ-

ευχή παρακαλοῦμεν τὸν Θεόν, λέγοντες· «Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν» (Ματθ. 5'. 12). Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ εἰσακούσῃ ὁ Θεὸς τὴν προσευχὴν ἡμῶν καὶ νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν, ὅταν ἡμεῖς τρέφωμεν μιση καὶ ἔχθρας ἐναντίον τοῦ πλησίον καὶ δὲν συγχωροῦμεν τοὺς πταίοντας εἰς ἡμᾶς; Καὶ ἐν τῇ ἐπι τοῦ ὄρους ἡμιλίαι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· «Ἐὰν δὲ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου, καὶ ὑπάγε, πρῶτον διαλλαγῆθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν προσφερε τὸ δῶρόν σου» (Ματθ. 5'. 23, 24). Ἐν δὲ τῇ παραβολῇ τοῦ πονηροῦ δούλου, ἀφοῦ παρέστητε τὴν τιμωρίαν αὐτοῦ δι' ἣν ἔδειξε σκληρότητα πρὸς τὸν σύνδουλον αὐτοῦ, εἶπεν· «Οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ πικρατώματα αὐτῶν» (Ματθ. 18'. 35). Ἡ προσευχὴ ἡμῶν τότε ἔχει ἀξίαν καὶ εἶνε εὐπροσδεκτος εἰς τὸν Θεόν, ὅταν γίνεται 2^{ov}) μετὰ πεποιθήσεως εἰς αὐτόν, ὅταν δηλαδὴ προσευχόμεθα ἐν πληρῇ πεποιθήσει ὅτι ὁ Θεὸς καὶ δύναται ὡς παντοδύναμος καὶ θέλει ὡς πατὴρ φιλόστοργος νὰ εἰσακούσῃ τὴν προσευχὴν ἡμῶν καὶ γινώσκει ὡς παντογνώστης κάλλιον ἡμῶν, τίμων ἔχομεν χρεῖαν. Ἡμεῖς ἐν τῇ ἀτελείᾳ ἡμῶν ἀγνοοῦμεν πολλάκις τί ζητοῦμεν· ζητοῦμεν τι τὸ ὅποιον νομίζομεν ὀφειλόμεν καὶ ὁμῶς εἶνε ἐπιβλαβὲς εἰς ἡμᾶς. Ποσάκις εὐρίσκομεν τὴν δυστυχίαν ἡμῶν, ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀντικειμένῳ, τοῦ ὁποίου ἢ πρόσκτησις ἐνομίζομεν ὅτι θὰ καθίστα ἡμᾶς εὐτυχεῖς! Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσευχόμεθα νὰ γίνεταί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τὸ ἡμέτερον· «Γενηθήτω τὸ θέλημά σου.» Ἡ προσευχὴ ἡμῶν τότε ἔχει ἀξίαν καὶ εἶνε εὐπροσδεκτος εἰς τὸν Θεόν, ὅταν γίνεται 3^{ov}) μετ' εὐλικριντοῦς διαθέσεως καὶ μετὰ προσοχῆς, ὅταν δηλ. δὲν προσευχόμεθα πρὸς ἐπίδειξιν, ὡς ἐποίον οἱ Φαρισαῖοι, οὐδ' ἐπαναλαμβάνομεν μηχανικῶς τὰς προσευχάς, ἀλλὰ νοῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα λέγομεν. «Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε, ὡσπερ οἱ ἔθνηκοί· δοκοῦσι γὰρ ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται.» (Ματθ. 5'. 5, 7). Ὅταν λοιπὸν κελῶς προσευχόμεθα, τότε ἡ προσευχὴ ἡμῶν εἰσακούεται· «Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε καὶ εὕρησεται· κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν» (Ματθ. 7'. 7). Ὅταν τὸνναντίον κακῶς προσευχόμεθα, τότε ἡ

προσευχῇ ἡμῶν δὲν εἰσκαλοῦται· «Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε· διότι κακῶς αἰτεῖσθε» (Ίακ. δ'. 3).

§ 46.

Ποῦ καὶ πότε πρέπει νὰ προσευχόμεθα;

Δυνάμεθα μὲν πανταχοῦ νὰ προσευχόμεθα, διότι ὁ Θεὸς εἶνε πανταχοῦ παρὼν καὶ δύναται ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ νὰ προσκυνῆται καὶ νὰ δοξάζηται· ὀφείλομεν ὅμως πλὴν τῆς κατ' ἰδίαν ἢ κατ' οἶκον προσευχῆς νὰ προσευχόμεθα καὶ ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὀρισμένους ἱεροὺς τόπους, εἰς τοὺς ναοὺς· τοῦτο δὲ ὀνομάζεται *κοινή προσευχή ἢ λατρεία*. Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογοῦτε τὸν Θεόν (Ψαλμ. ζζ' 27). Ὀφείλομεν δὲ νὰ προσευχόμεθα ἀπὸ κοινοῦ ἐν τοῖς ναοῖς, διότι ἡ κοινή προσευχή εἶνε πολλοῦ ὠφελίμου. Πρῶτον ἡ διακοσμησις τοῦ ναοῦ, καὶ εἰκόνας θηλ. καὶ τὰ λοιπὰ ἱερά ἀντικείμενα, οἱ ψαλλόμενοι ὕμνοι καὶ αἱ προσευχαὶ ἐξεγείρουσι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ καθιστῶσιν ἡμᾶς θερμότερους εἰς τὴν προσευχὴν. Δεύτερον βλέποντες τοὺς ἄλλους προσευχομένους προτρέπομεθα καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ παραδείγματός αὐτῶν νὰ προσευχόμεθα. Τρίτον προσευχόμενοι εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν ἐν οὐρανοῖς Πικτέρα ἀνυπολόγιστον ὅτι πάντες εἴμεθα τέκνα αὐτοῦ, ὅτι ἀποτελοῦμεν μίαν οἰκογένειαν καὶ συνδεόμεθα ἅρα πρὸς ἀλλήλους ἀδελφικῶς καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἐνίσχυεται ἔτι μάλλον. Ἐν τέλει ἐν τοῖς ναοῖς παρέχεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱερέα νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ νὰ προτρέψῃ αὐτοὺς εἰς βίον χριστιανικόν. Δυνάμεθα ἐπίσης πάντοτε νὰ προσευχόμεθα ὡσάκις αἰσθηνόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ προσευχηθῶμεν· ἀλλὰ κάλλιστον καὶ ὠφελιμώτατον εἶνε νὰ προσευχόμεθα κατ' οἶκον μὲν εἰς ὀρισμένας ὥρας, ἐν τοῖς ναοῖς δὲ εἰς ὀρισμένας ἡμέρας· διότι αἱ ὀρισμέναι ὥραι καὶ ἡμέραι τῆς προσευχῆς ὑπεθυμίζουσιν εἰς ἡμᾶς τὸ καθῆκον τῆς προσευχῆς, τὸ ὅποῖον ἂν δὲν ὑπῆρχε καθιερωμένον διὰ τῆς συνηθείας ταύτης εὐκόλως ἠδυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἀποβάνει ὠφελίμον τὸ νὰ προσευχόμεθα ἐν τοῖς ναοῖς εἰς ὀρισμένας ἡμέρας· διότι ἐν τοῖς ναοῖς συνερχόμεθα κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτὰς τὰς καθιερωμένας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὰς ἡμέρας δὲ ταύτας ἢ ἀναμνησκόμεθα μεγάλων θρη-

σκευτικῶν γεγονότων, μετὰ τῶν ὁποίων συνδέεται ἀναποσπαστῶς ἡ θρησκεία ἡμῶν, ἣ τελοῦμεν τὴν μνήμην ἁγίων ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τὸν βίον προβάλλει ἡ Ἐκκλησία εἰς μίμησιν τῶν πιστῶν.

§ 47.

Ἡ Κυριακὴ προσευχή.

Ὁ Κύριος ἡμῶν κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς ἄριστον τύπον προσευχῆς, τὸ *Πάτερ ἡμῶν*, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη διὰ τοῦτο Κυριακὴ προσευχή. Εἶνε δὲ ἡ Κυριακὴ προσευχὴ ἡ ἐξῆς: «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.» Ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ τῆς προσευχῆς δὲν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, ποίας λέξεις πρέπει νὰ μεταχειριζόμεθα ἐν τῇ προσευχῇ ἡμῶν, ἀλλὰ τί πρέπει νὰ ζητῶμεν προσευχόμενοι καὶ πῶς νὰ προσευχόμεθα. Δικαίως ἐπαναλαμβάνεται καθ' ἐκάστην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ Κυριακὴ προσευχή, διότι ὁ ἐν αὐτῇ περιεχόμενος πλοῦτος εἶνε ἀνεξάντλητος. Πατέρα ἀποκαλῶν ὁ χριστιανὸς ἐν τῇ Κυριακῇ προσευχῇ τὸν Θεόν, ἀναμιμνήσκειται οὐ μόνον τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ἔχει καθῆκον νὰ προσεύχεται πρὸς αὐτὸν ἐν υἱικῇ ἀγάπῃ καὶ πεποιθήσει· λέγων δὲ ὁ χριστιανὸς *Πάτερ ἡμῶν* διδάσκεται ὅτι καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων πατὴρ εἶνε ὁ Θεὸς καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ πρὸς τὸν πλησίον ὀφείλει νὰ προσεύχεται. Ὁ Θεὸς κηρύσσεται ἐν ἀπάσῃ τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ πανταχοῦ παρῶν· παριστάται δ' ἐν ταῦθα κατοικῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα δειχθῇ τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ· διδάσκεται δ' οὕτω ὁ προσευχόμενος ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτάται καὶ εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ ἐλπίζῃ. *Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου*, εἴθε νὰ ἁγιασθῇ τὸ ὄνομά σου. Δὲν εὐχεται ὁ προσευχόμενος νὰ γείνη ἅγιον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ Θεὸς πανταχοῦ τῆς ἀγίας Γραφῆς κηρύσσεται ἅγιος· ἀλλὰ διδάσκεται οὕτω ὅτι ὀφείλει νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν ὡς ἅγιον ἐν καθαρότητι καρδίας καὶ νὰ δοξάζῃ αὐτὸν διὰ τῶν καλῶν αὐτοῦ ἔργων (Ματθ. ε'. 19). *Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου*, εἴθε νὰ ἐξαπλωθῇ πανταχοῦ ἡ βασιλεία σου, τὸ εὐαγγέλιόν σου.

Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἀγιάζεται, ὅταν πανταχοῦ κηρυχθῆ καὶ κατισχύ-
σῃ τὸ εὐαγγέλιον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁδηγοῦνται οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰ καλὰ
ἔργα· τότε δὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περιεχόμενον
γίνεται καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐν οὐρανῷ ὑπὸ τῶν
ἁγγέλων· διὰ τοῦτο εὐθὺς μετὰ τὸ ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου λέγει ὁ
προσευχόμενος *γενηθήτω τὸ θέλημά σου*· ἔπειτα διδάσκει ἡμᾶς ὁ Ἰη-
σοῦς ὅτι πρέπει νὰ παρακλῶμεν τὸν Θεὸν νὰ δίδῃ εἰς ἡμᾶς τὸν ἄρ-
τον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, ἧτοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Πόσον παρή-
γορον εἶνε εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ πιστεύῃ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐγκαταλείπει
αὐτὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς συνήθεις αὐτοῦ ἀσχολίας, ὅτι ἐργαζόμενος
πρὸς πορισμὸν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαιῶν ἔχει τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ!
Ἡ πίστις αὕτη ἐνισχύει τὸν ἄνθρωπον ἐν ταῖς δυσχερείαις τοῦ βίου,
καθιστᾷ αὐτὸν αὐτάρκη καὶ ἐξευγενίζει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. *Καὶ ἄφες
ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν*·
ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτοῦ ἁμαρτάνων ἔχει χρεῖαν τῆς παρὰ
τοῦ Θεοῦ συγχωρήσεως, ἣν δὲν δύναται νὰ ζητήσῃ, ἂν μὴ πρότερον
συγχωρήσῃ αὐτὸς τὰ ὀφειλήματα, ἧτοι τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἄλ-
λων· διότι ὁ Θεὸς συγχωρεῖ μόνον τὸν συνκισθνόμενον τὰ ἁμαρτή-
ματα αὐτοῦ καὶ μετανοοῦντα, ἀλλ' ὁ μὴ συγχωρῶν τὰ ἁμαρτήματα
τῶν ἄλλων, δεικνύει ὅτι δὲν συναισθάνεται τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ,
δὲν μετανοεῖ· ἄρα δὲν δύναται νὰ συγχωρηθῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐπὶ
γῆς βίος εἶνε πλήρης πειρασμῶν, ἧτοι ἀφορμῶν εἰς τὸ κακόν· ὁ ἄν-
θρωπος δὲ ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτοῦ κινδυνεύει νὰ νικηθῆ ὑπὸ τῶν πειρα-
σμῶν καὶ ν' ἁμαρτήσῃ. Διὰ τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς ὁ Ἰησοῦς νὰ παρα-
κλῶμεν τὸν Θεὸν νὰ μὴ εἰσέλθωμεν εἰς πειρασμόν, διότι τὸ μὲν πνεῦμα
εἶνε πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἄσθενής (Ματθ. κη'. 41). "Ὅταν δὲ δὲν πα-
ρέχηται εἰς ἡμᾶς ἀφορμὴ εἰς τὸ κακόν, τότε σωζόμεθα ἀπὸ τοῦ κα-
κοῦ, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· *ῥῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*.

§ 48.

γ'. Περὶ μυστηρίων.

«Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν.»

Καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ διὰ τῶν λοιπῶν μυστηρίων ἡ Ἐκ-
κλησία παρέχει τὴν θείαν χάριν καὶ ἐνεργεῖ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν

ἀγιασμόν τῶν χριστιανῶν. Εἶνε δὲ τὰ μυστήρια ἱεραὶ τελεταί, αἵτινες ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ὑπὸ ὁρατὰ σημεῖα μεταδίδεται εἰς τοὺς χριστιανούς ἡ ἀόρατος χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ ἐνισχύουσα τὴν θέλησιν εἰς τὸ ἀγαθόν. Χρησιμεύουσι δὲ τὰ μυστήρια καὶ ὡς ἐξωτερικὰ σημεῖα καὶ γνωρίσματα, δι' ὧν διακρινόμεθα ἀπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων. Μυστήριον λέγεται ἐν γένει τὸ ἀπόρρητον καὶ ἀπόκρυφον, μάλιστα δὲ ἡ ἀπόρρητος θρησκευτικὴ διδασκαλία ἢ τελετή. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν μυστήριον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ, σημαίνει ἐν γένει μὲν πᾶσαν διδασκαλίαν ἢ δόγμα ὡς ἀπόρρητον καὶ ἀπόκρυφον εἰς τοὺς μὴ πιστεύοντας, ἀλλ' εἰδικώτερον μυστήρια καλοῦνται αἱ ἱεραὶ τελεταί, περὶ τῶν ὁποίων πρόκειται ἐνταῦθα, διότι καὶ γνωσταί εἶνε μόνον εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ μυστικῶς καὶ ἀοράτως ἐνεργοῦσι. Τὰ μυστήρια εἶνε ἑπτὰ, ἧτοι τὸ βάπτισμα, τὸ χοῖσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ ἱερωσύνη, ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον. Τὰ οὐσιωδέστερα ἐκ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων εἶνε τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία διότι διὰ μὲν τοῦ βαπτίσματος εἰσαγόμεθα εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν καὶ γινόμεθα μέλη αὐτῆς, διὰ δὲ τῆς εὐχαριστίας ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν μυστηρίων τὸ μὲν χοῖσμα καὶ ἡ ἐξομολόγησις εἶνε μυστήρια ὑποχρεωτικὰ εἰς πάντα χριστιανόν, ἡ δὲ ἱερωσύνη, ὁ γάμος, καὶ τὸ εὐχέλαιον εἶνε προαιρετικά. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑπτὰ μυστηρίων βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ μὲν δυτικὴ Ἐκκλησία ἔχει καὶ αὐτὴ τα ἑπτὰ μυστήρια, ἀλλ' ἡ διαμαρτυρομένη ἀπέριψε πέντε ἐκ τῶν μυστηρίων τούτων, διετήρησε δὲ μόνον δύο, ἧτοι τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν.

§ 49.

Τὸ βάπτισμα.

Τὸ βάπτισμα εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον πιστεύομεν ὅτι καθὼς τὸ σῶμα καθυρίζεται διὰ τοῦ ὕδατος, οὕτω καθυρίζεται καὶ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ μυστήριον τοῦτο διέταξεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὅτε ἀποστέλλων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἰς τὸ κήρυγμα εἶπε πρὸς αὐτούς: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-

πρός και τοῦ Υἱοῦ και τοῦ ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. κη'. 19). Τὸ βάπτισμα εἶνε τὸ πρῶτον και μέγιστον τῶν μυστηρίων, διότι δι' αὐτοῦ εἰσάγεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ και γίνε-
ται μέλος αὐτῆς. Κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ βαπτίσματος ὁ ἱερεὺς βυ-
θίζων εἰς τὸ ὕδωρ τὸν βαπτιζόμενον τρίς, λέγει πρὸ μὲν τῆς πρώτης
καταδύσεως «Βαπτίζεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
τρὸς, Ἄμην.» πρὸ δὲ τῆς δευτέρας «Και τοῦ Υἱοῦ, Ἄμην.» πρὸ δὲ
τῆς τρίτης «Και τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἄμην.» Μετὰ δὲ ταῦτο χεῖρε
ὁ ἱερεὺς τὸν βαπτισθέντα διὰ μύρου. Ἡ τρίτη αὕτη κατάδυσις ση-
μαίνει τὴν τριήμερον ταφὴν και ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ση-
μαίνει δηλαδὴ ὅτι ὀφείλει ὁ βαπτισθεὶς ν' ἀποθάνῃ μετὰ τοῦ Χριστοῦ
διὰ τὴν ἁμαρτίαν, νὰ μὴ ζῆ πλέον ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ ν' ἀναστήθῃ
μετὰ τοῦ Χριστοῦ εἰς νέον βίον χριστιανικόν. «Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ
διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα, ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ
νεκρῶν, οὕτω και ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν» (Ρωμ. 6'.
4). Ὁ βαπτιζόμενος πρέπει πρῶτον νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ
και ἔπειτα νὰ βαπτισθῇ· «Ὁ πιστεύσας και βαπτισθεὶς σωθήσεται»
(Μάρκ. ιη'. 16). Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἐκ-
κλησίας οἱ μέλλοντες νὰ γείνωσι χριστιανοὶ ἐκατηχούοντο πρότερον
και ἔπειτα ἐβαπτίζοντο. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα εἰσήχθη ὁ νηπιοβαπτι-
σμός ὠρίσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἀνάδοχοι, οἵτινες ἀπαγγέλλ-
ουσι ὡς ἐπίτροποι τῶν νηπίων τὸ σύμβολον τῆς πίστεως και ἀνα-
λαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάξωσι και κατηχήσωσι ἐν ἀνάγκῃ
τὰ βαπτιζόμενα νήπια, ὅταν φθάσωσι εἰς ἡλικίαν νὰ ἐννοῶσι.
Ὡς τὰ λοιπὰ μυστήρια, οὕτω και τὸ βάπτισμα δὲν ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὸν
βαπτιζόμενον οὕτως, ὥστε νὰ ἀναδεικνύῃ αὐτὸν ὡς διὰ μηχανῆς δι-
καιον και ἅγιον. Ἡ θεία χάρις ἣ διὰ τοῦ βαπτίσματος παρεχομένη
μεταβάλλει μὲν ῥιζικῶς τὸν βαπτιζόμενον και καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν
νὰ ζῆσῃ βίον χριστιανικόν, διὸ και λουτρὸν παλιγγενεσίας ὀνομά-
ζεται τὸ βάπτισμα, ἀλλ' ἄνευ τῆς συνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἀνωφε-
λὴς ἀποβαίνει ἡ μεταβολὴ αὕτη και παλιγγενεσία. Ἐνεκα τῆς ἀτε-
λείας αὐτοῦ ἁμαρτάνων ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκην τῆς θείας χάριτος,
ἵνα σωθῇ· ἀλλ' ὀφείλει και αὐτὸς ὡς ἐλεύθερον ὄν νὰ θελήσῃ νὰ ἐρ-
γασθῇ πρὸς τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Ὁ βαπτισθεὶς λοιπὸν ὑποχρεοῦται
νὰ τηρήσῃ ἣν ἔδωκεν ἐν τῷ βαπτίσματι ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ συνταχθῇ

τῷ Χριστῷ, ὅτι θὰ ζήσῃ βίον χριστιανικόν, ἄλλως τὸ βάπτισμα εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτόν. Μέχρι τοῦ 1. αἰῶνος ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἐτέλει καὶ αὕτη τὸ βάπτισμα διὰ τριττῆς καταδύσεως, ἀλλ' ἔκτοτε εἰσήγαγεν ἀντ' αὐτῆς τὸ ράντισμα ἢ τὴν ἐπίχυσιν ὕδατος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδίου. Ἡ καινοτομία αὕτη ἀντίκειται πρῶτον εἰς ἀρ-
 χαιοτάτην συνθηκὴν τῆς Ἐκκλησίας· ἔπειτα ἀντίκειται εἰς αὐτὴν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως βαπτίζειν, ἣτις δὲν σημαίνει ραντίζειν ἢ ἐπιχέειν ὕδωρ, ἀλλὰ καταδύειν εἰς τὸ ὕδωρ. Ἐν τέλει τὸ ράντισμα δὲν ἐκφράζει τὴν κυρίαν ἰδέαν τοῦ βαπτίσματος, ἥτοι τὴν κάθαρσιν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς θείας χάριτος, καταστρέφει δὲ τὴν ὠραίαν σημασίαν, ἣν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἔχει ὁ τύπος τῆς τριττῆς καταδύσεως. Τὴν καινοτομίαν ταύτην τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰσήγαγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

§ 50.

Τὸ χρίσμα.

Τὸ χρίσμα ἢ ἅγιον μύρον εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἱερεὺς χρίων διὰ μύρου τὸν βαπτιζόμενον ἐπικαλεῖται ἐπ' αὐτόν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ ἀπόστολοι ἐπέθετον τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους καὶ ἐπεκλοῦντο ἐπ' αὐτοὺς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτῶν οὐ μόνον ἐπιθέτουσι τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν βαπτιζόμενον, ἀλλὰ καὶ χρίουσι αὐτόν διὰ τοῦ μύρου. Τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος τελεῖται εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα, ὅτε ὁ ἱερεὺς χρίων σταυροειδῶς τὰ κυριώτερα τῶν μελῶν καὶ τῶν αἰσθητηρίων τοῦ σώματος τοῦ βαπτισθέντος λέγει ἐφ' ἐκάστου τούτων· «Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν» ἥτοι τὸ μύρον τοῦτο χρησιμεύει ὡς ἐπισφράγισις καὶ ἐπιθεβχίωσις εἰς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἦν ὁ χρίόμενος ἔλαβεν ἐν τῷ βαπτίσματι ἵνα προκόπη εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Κατασκευάζεται δὲ τὸ μύρον ἐν Κωνσταντινουπόλει⁽¹⁾ ἐκ ποικίλων εὐωδῶν ὑλῶν εἰς δεῖγμα τῆς ποικιλίας καὶ τῆς πνευματικῆς εὐωδίας τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἅτινα ὁ

(1) Εἰς δεῖγμα ἐνόητος πρὸς τὴν μεγάλην τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος λαμβάνει τὸ μύρον παρὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς [Κων]πόλεως καὶ διανέμει αὐτὸ εἰς τὰς διαφόρους Ἐκκλησίας τοῦ κράτους.

Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ καταστήσῃ κτῆμα αὐτοῦ, νὰ προσοικειωθῇ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ τηρῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. Τὸ χρίσμα ἦτο ἀνέκαθεν ἠνωμένον μετὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ ἐτελείτο εὐθὺς μετ' αὐτό, ὡς πράττει μέχρι τοῦδε ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία. Ἄλλ' ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ ἐν τούτῳ ἐκαινοτόμησε. Μέχρι τοῦ 17 αἰῶνος ἐτέλει καὶ αὐτὴ τὸ χρίσμα, ὡς ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία· ἀλλ' ἔκτοτε παρὰ τὴν ἀρχαιοτάτην συνήθειαν ἀποχωρίσασα τὸ χρίσμα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τελεῖ αὐτὸ ἐπὶ μὲν τῶν ἀρρένων κατὰ τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ἐπὶ δὲ τῶν θηλέων κατὰ τὸ δωδέκατον. Οἱ δυτικοὶ ἀτόπως ἰσχυρίζονται, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ἵνα ὁ διὰ τοῦ χρίσματος λαμβάνων τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναται νὰ ἐννοῇ· ἀλλὰ τότε ἔπρεπε πολλῶν δικαιότερον ν' ἀναβάλλῃ ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ τὸ βάπτισμα μέχρι τῆς ἡλικίας ταύτης· τοῦτο ὅμως δὲν πράττει. Τὴν καινοτομίαν ταύτην τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν καὶ οἱ διαμαρτυρούμενοι.

§ 51.

Ἡ Εὐχαριστία.

Ἡ εὐχαριστία εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου πιστεύομεν ὅτι κοινωνοῦμεν τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Τὸ μυστήριον τοῦτο συνέστησεν ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὴν νύκτα, καθ' ἣν παρεδόθη, ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ, ὅτε συνέφαγε τὸ τελευταῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἐν τῷ μυστικῷ τούτῳ δείπνῳ ὁ Κύριος ἡμῶν ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκοψε καὶ εἶπε· «Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.» Ὡσαύτως λαβὼν καὶ τὸ ποτήριον ἔδωκε καὶ εἶπε· «Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσάκις ἂν πίνητε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε» (Α΄ Κορ. ια'. 23—26). Εἶνε μέγα τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, διότι ἀναπαριστᾷ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ διότι δι' αὐτοῦ ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Ἰησοῦ. «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ» (Ἰωάν. ε'. 56).

Τὸ μὲν βάπτισμα εἶνε ἡ πνευματικὴ ἡμῶν ἀναγέννησις, ἡ δὲ εὐχαριστία εἶνε ἡ πνευματικὴ ἡμῶν τροφή καὶ συντήρησις. Διὰ τοῦτο πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ μεταλαμβάνῃ τῶν ἀρχαίων μυστηρίων καὶ ἐνούμενος μετὰ τοῦ Ἰησοῦ νὰ προάγῃται βαθμηδὸν εἰς τὴν χριστιανικὴν τελειότητα (1). Ἀλλὰ πρὶν ὁ χριστιανὸς προσέλθῃ εἰς το μυστήριον τῆς εὐχαριστίας ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ πρῶτον ἑαυτὸν καὶ ἂν μὲν αἰσθανθῇ, ὅτι ἡ συνείδησις αὐτοῦ εἶνε καθαρὰ, νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν, εἰ δὲ μὴ, νὰ ἀπέχῃ αὐτῆς· διότι ὅστις μεταλαμβάνει ἀναξίως ἁμαρτάνει· «Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ἢ γὰρ ἐσθίω καὶ πίνω ἀναξίως κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει» (Α΄ Κορ. ια΄. 28. 29). Διὰ τοῦτο τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας προηγείται τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας ἢ τῆς ἐξομολογήσεως. Τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας ὀνομασθη οὕτω, διότι ὁ Κύριος πρῶτον εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν καὶ ἔπειτα ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον· ἀπετέλει δὲ ἀνάκαθεν καὶ ἀποτελεῖ μέχρι σήμερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ τὴν βάσιν τῆς δημοσίας λατρείας ἢ λειτουργίας, ἐνῶ ἐν τῇ διαμαρτυρομένη ἐκκλησίᾳ τὴν βάσιν τῆς λειτουργίας ἀποτελεῖ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, σπανίως δὲ καὶ ἐκτάκτως τελεῖται ἐν αὐτῇ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας. Πρὸς τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου μεταχειρίζεται ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἄρτον σινήθῃ ἢ ἐνζυμον καὶ οἶνον, μεταδίδει δ' αὐτὰ εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ὑπὸ τὰ δύο εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου. Οὕτως ἐτελεῖτο ἀνάκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία καὶ ἐν τούτῳ ἐκαινοτόμησε· πρῶτον διότι ἀπὸ τοῦ ἰ. αἰῶνος ἀντὶ τοῦ ἐνζύμου ἄρτου εἰσήγαγε τὸν ἄζυμον ἐναντίον τῆς ἀρχαιοτάτης συνθηθείας καὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἣτις, προκειμένου περὶ τῆς εὐχαριστίας, οὐδαμοῦ ἀναφέρει ἄζυμα, ἀλλ' ἄρτον· καὶ δεύτερον διότι οὐ μόνον ἀποκλείει τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀπὸ τῆς ἀγίας κοινωνίας, ἣτις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἐπετρέπετο εἰς αὐτὰ μέχρι τοῦ 16. αἰῶνος, ἀλλ'

(1) Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ μεταλάμβανον ἐν ἐκάστῃ λειτουργίᾳ, βραδύτερον ὁ ἕρχισαν νὰ μεταλαμβάνωσι σπανιώτερον, διότι δεν ἠσθάνοντο πάντοτε ἑαυτοὺς ἐτοιμοὺς καὶ ἀξίους διὰ τὴν θείαν κοινωνίαν. Καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ μεταλαμβάνωμεν ὅσάκις νομίζομεν ὅτι εἴμεθα ἀξιοὶ πρὸς τοῦτο, ἐπεκράτησεν ὁμως συνήθεια νὰ μεταλαμβάνωμεν τοὐλάχιστον τετράκις τοῦ ἔτους, ἦτοι τὰ Χριστούγεννα, τὸ Πάσχα, τῶν ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος μεταδίδει τὴν θείαν εὐχαριστίαν εἰς τοὺς λαϊ-
κοὺς μόνον ὑπὸ τὸ ἓν εἶδος, τοῦ ἄρτου οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ οἴνου ἐναντίον
τῆς ῥητῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου εἰπόντος· « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες »
(Ματθ. κζ'. 27). Οἱ διαμαρτυρούμενοι ἀποκατέστησαν τὴν μετάδοσιν
τῆς θείας κοινωνίας καὶ ὑπὸ τὰ δύο εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου, εἰσή-
γαγον δὲ ἀντὶ τοῦ ἀζύμου τὸν ἐνζυμον ἄρτον.

§. 52.

Ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις.

Ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ
Χριστιανὸς μετανοῶν ἐξομολογεῖται ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ τὰς ἁ-
μαρτίας αὐτοῦ καὶ λαμβάνει δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφεσιν
αὐτῶν. Ἡ ἐξομολόγησις διατάσσεται ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ· « Ἐξομο-
λογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅ-
πως ἰαθῆτε » (Ἰακ. ε'. 16). Κατὰ δὲ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων,
« Πολλοὶ τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέ-
λοντες τὰς πράξεις αὐτῶν » (ιβ'. 18). Τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγχωρεῖν
ἁμαρτίας ἔδωκεν ὁ Κύριος εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ δι' αὐτῶν εἰς τοὺς
διαδόχους αὐτῶν εἰπὼν· « Ἄν τινων ἄφῃτε τὰς ἁμαρτίας, ἄφίενται
αὐτοῖς· ἂν τινων κρατεῖτε, κεκράτηνται » (Ἰωάν. κ'. 23. Ματθ. ιη'.
18). Ὁ ἱερεὺς ἐξομολογεῖ λαμβάνων τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.
Ἵνα δὲ λάβῃ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ὁ χριστιανός, πρέπει
νὰ μετανοήσῃ εἰλικρινῶς, ἤτοι νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ ἁμαρτήματα αὐ-
τοῦ, νὰ λυπηθῇ ἀπὸ καρδίας δι' αὐτὰ καὶ νὰ ἀποφασίσῃ σταθερῶς
καὶ ἀμεταθέτως νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ κακόν. Ὁ πνευματικὸς ἐπι-
βάλλει ἐν ἀνάγκῃ πνευματικὰς ποινάς, κατόνας ἢ ἐπιτίμια ⁽¹⁾, ἂν
τὰ ἁμαρτήματα εἶνε μεγάλα, ἢ συγχωρεῖ αὐτὰ, ὅταν εἶνε μικρά, καὶ
συμβουλεύει τὸν μετανοοῦντα καὶ παρηγορεῖ καὶ ἐνισχύει αὐτὸν εἰς
τὸ καλόν. Ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ἐξομολογῆται ὄχι μόνον ὁσάκις
μέλλει νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἁμαρ-
τάνων μετανοεῖ καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ
Θεοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία παρέ-

(1) Τοιαῦτα ἐπιτίμια εἶνε λ.χ. ἐλεημοσύνη, ἀποχὴ ἀπὸ τῆς θείας κοινωνίας
ἐπὶ τινὰ χρόνον κ.τ.λ. πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν τοῦ μετανοοῦντος.

χουσα ἐπ' ἀμοιβῇ διὰ τοῦ ἐπίσκοπου τῆς Ῥώμης ἀφίσεις συγχωρη-
τηρίους τῶν ποινῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μετανοοῦντας, κατέ-
στησε τὸ ὠφελιμώτατον μυστήριον τῆς μετανοίας πηγὴν μεγίστη
ἠθικῆς βλάβης καὶ ἔδωκεν οὕτω τὴν κυριωτάτην ἀφορμὴν εἰς τὸ
ἀπ' αὐτῆς χωρισμὸν τῶν διαμαρτυρομένων. Οἱ δὲ διαμαρτυρούμενοι
ἀπέρριψαν μὲν ἐντελῶς τὴν μετάνοιαν ὡς μυστήριον, ἐτήρησαν δ' αὖ
τὴν ὡς τελετὴν ὑποχρεωτικὴν πρὸ τῆς μεταλήψεως.

§ 53.

Ἡ ἱερωσύνη.

Ἡ ἱερωσύνη εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἐπίσκοπος ἐπιτίθει
τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐκλεχθέντα, ἐπικαλεῖται ἐπ' αὐτοῦ τὴν χάριν τοῦ
ἁγίου Πνεύματος καὶ μεταδίδει εἰς αὐτὸν τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης.
ἦτοι τὴν ἐξουσίαν νὰ κηρύττῃ τὸν θεῖον λόγον, νὰ τελῇ τὰ μυστήρια
καὶ νὰ κυβερνᾷ τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης ἔχει τὴν
ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Οἱ Ἀπόστολοι λαβόντες παρὰ
τοῦ Κυρίου μετέδωκεν αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως διὰ τῶν ἐπισκόπων μέ-
χρις ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν (Α'. Τιμ. δ'. 14. ε'. 22.
Β'. Τιμ. α'. 5. Πράξ. σ'. 6) Ἡ ἱερωσύνη εἶνε μία, ἀλλ' οἱ βαθμοὶ
αὐτῆς εἶνε τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπίσκοπου, ὁ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ὁ τοῦ δια-
κόνου. Πλήρες τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης ἔχουσι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ
πρεσβύτερος, ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ πρεσβύ-
τερος δὲν δύναται, ὡς ὁ ἐπίσκοπος, νὰ μεταδίδῃ τὸ χάρισμα τῆς ἱε-
ρωσύνης καὶ νὰ ἐγκκινίξῃ ναοὺς, ἐξομολογῇ δὲ τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκό-
που. Ὁ διάκονος δὲν ἔχει πλῆρες τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης· βοηθεῖ
ἀπλῶς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν πρεσβύτερον εἰς τὴν τελετὴν τῶν μυστη-
ρίων, δὲν ἔχει δὲ τὴν δύναμιν νὰ τελῆσῃ αὐτὸς μυστήριον. Τὸ ἀξίωμα
τῆς ἱερωσύνης εἶνε ὑψιστον καὶ δυσχερέστατον· διότι εἰς τὰς χεῖρας
τοῦ ἱερέως εἶνε ἐμπειστευμένον ὃ, τι ὑπάρχει πολιτιμώτατον, ἡ σω-
τηρία τῶν ψυχῶν. Δια τοῦτο ἡ ἁγία Γραφή ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἱερέως
νὰ εἶνε πεπαιδευμένος, ἵνα δύναται νὰ διδάσκη τὸν θεῖον λόγον, καὶ
νὰ ἔχῃ βίον ἀμειμπτον καὶ ἀνεπίληπτον, ἵνα δύναται νὰ φέρῃ ἀποτε-
λέσματα ἢ διδασκαλίαν αὐτοῦ. «Τύπος γίνου τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν
ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἀγνείᾳ» (Α'. Τιμ.

δ'. 12). Οἱ διαμαρτυρούμενοι ἀπέριψαν τὴν ἱερωσύνην ὡς μυστήριον· δὲν θεωροῦσι τὴν ἱερωσύνην ὡς ἐξουσίαν κατερχομένην ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων, ἀλλ' ὡς ἐξουσίαν πηγάζουσαν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἐκλέγει καὶ διορίζει τοὺς ἱερεῖς. Παρὰ τοῖς διαμαρτυρομένοις οἱ ἱερεῖς εἶνε ὑπάλληλοι τῆς Ἐκκλησίας, ἀπλοῖ ποιμένες ἢ κήρυκες, οὐχὶ δὲ ἱερεῖς ὡς παρ' ἡμῖν· ἔχουσι δὲ οἱ διαμαρτυρούμενοι μόνον πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, πλὴν τῶν Ἀγγέλων, οἵτινες ἔχουσι καὶ ἐπισκόπους. Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἔχει τὴν ἱερωσύνην μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς βαθμῶν, ἀλλ' ἐπιβάλλει ὡς ὑποχρεωτικὴν τὴν ἀγαμίαν εἰς ἅπαντας ἐν γένει τοὺς κληρικούς.

§ 54.

Ὁ γάμος

Ὁ γάμος εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν θείαν χάριν ἐπὶ δύο προσώπων, τὰ ὅποια συνέρχονται εἰς γάμου κοινωνίαν. Τὸν γάμον παριστᾷ ἡ ἅγια Γραφή ὡς δεσμὸν ἱερὸν καὶ θέλημα Θεοῦ. «Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω» (Ματθ. ιθ'. 6). Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία ἀνέκαθεν εὐλογεῖ τὸν γάμον. Διὰ τοῦ γάμου παρέχεται ἀμειβαία βοήθεια εἰς τοὺς συζύγους, συντηρεῖται καὶ αὐξάνει τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἀναπτύσσεται ἠθικῶς καὶ τελειοποιεῖται· διότι ἄνευ τοῦ γάμου ὁ οἶκος δὲν θά ὑπῆρχε, μὴ ὑπάρχοντος δὲ τοῦ οἴκου, ἡ ἀγωγή καὶ ἡ παιδεία τῶν τέκνων θά ἦτο ἀδύνατος· «Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον» (Γεν. κ'. 18). «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνε θε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς» (αὐτ. 28). Τὸ Εὐαγγέλιον δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνδρα νὰ λαμβάνῃ πολλὰς γυναῖκας, διότι τότε θά ἐξητυλιζέτο μὲν ἡ γυνή, ἣν ὁ χριστιανισμὸς ἀνύψωσε, θά κατεστρέφετο δὲ ἡ ἄρμονία τοῦ οἴκου, δὲν θά ἦτο δὲ δυνατόν νὰ δοθῇ εἰς τὰ τέκνα ἡ δέουσα ἀνατροφή. Ὁ ἀνὴρ εἶνε ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ ἄρχων τοῦ οἴκου· δὲν πρέπει ὅμως νὰ καταχρᾶται τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ φέρηται δεσποτικῶς πρὸς τὴν γυναικα, ἀλλ' ὀφείλει ν' ἀπονέμῃ εἰς αὐτὴν τιμὴν ὡς ἴσῃν πρὸς αὐτὸν (Α. Πέτρ. γ'. 7) καὶ ν' ἀγαπᾷ αὐτὴν. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ὑμῶν» (Κολασ. γ'. 19). Ἡ δὲ γυνὴ ὀφείλει νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ οἴκου, ν' ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα αὐτῆς,

νά σέβηται αὐτόν καὶ νά ὑπακούῃ εἰς αὐτόν. «Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε» (Ἐφεσ. ε'. 22]. Ἀμφότεροι δὲ οἱ σύζυγοι ὀφείλουσι νά ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ἀμοιβαίαν πίστιν καὶ ἀγάπην, νὰ φροντίζωσι δὲ περὶ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτῶν, ἐμπνέοντες ἑνωρὶς εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ μάλιστα διὰ τοῦ παραδείγματος τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον, καὶ πρὸς πᾶν καλὸν καὶ εὐγενές. «Οἱ πατέρες ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου» (Ἐφεσ. σ'. 4). Τὸ καθῆκον δὲ τῆς ἀνατροφῆς εἶνε κατ' ἐξοχὴν ἀνατεθειμένον εἰς τὰς μητέρας αἵτινες φέρουσι κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν εὐθύνην τῆς καλῆς ἢ κακῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἐπιτρέπει τὸν γάμον μίχρῃς ὠρισμένου βαθμοῦ συγγενείας, ἀπαγορεύει δὲ τὸν γάμον μεταξὺ στενῶν συγγενῶν καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐρυτεράν διάδοσιν τῶν δεσμῶν τῆς συγγενικῆς ἀγάπης. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸ ῥητὸν γράμμα τοῦ Εὐαγγελίου (Ματθ. ε'. 32) ἐπιτρέπει τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου μόνον, ὅταν παραβιασθῇ ἡ ἀμοιβαία πίστις τῶν συζύγων. Διαλυομένου τοῦ γάμου, ἡ ἀποθνήσκοντος τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων, ἐπιτρέπει ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ δεύτερον καὶ τρίτον γάμον ὀρθῶς δὲ ποιῶσα δὲν ἐπιτρέπει πλειότερους γάμους, ἵνα μὴ παρέχεται οὕτως εὐλόγος ἀφορμὴ εἰς τὴν διάλυσιν τῶν γάμων καὶ ἐπέρχεται ἐντεῦθεν χαλάρωσις τῶν οικογενειακῶν δεσμῶν. Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπει τὸ διαζύγιον τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἀντίκειται εἰς τὴν ἐντολήν τοῦ Κυρίου (Ματθ. ε'. 12) ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄτοπκα ὀδηγεῖ, ὡς ἡ πείρα διδάσκει. Ἐπιτρέπει δὲ ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ τέταρτον γάμον. Οἱ δὲ διαμκρυρόμενοι δὲν θεωροῦσι τὸν γάμον ὡς μυστήριον, ἀλλ' ὡς ἀπλῆν τελετὴν, ἐπιτρέπουσι δὲ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου δι' εὐλόγους αἰτίας καὶ παραδέχονται καὶ αὐτοὶ τὸν τέταρτον γάμον.

§ 55.

Τὸ εὐχέλαιον.

Τὸ εὐχέλαιον εἶνε μυστήριον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἱερεὺς χρίων τὸν ἀσθενῆ δι' ἐλαίου, ἐπικαλεῖται ἐπ' αὐτόν τὴν θεῖαν χάριν πρὸς θεράπειαν καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Τὸ μυστήριον τοῦτο ἐτέλουν

οὐκ ἄποστολοι, ἀλείφοντες δι' ἐλαίου τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου θεραπεύοντες αὐτούς. Περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου λέγει ὁ Ἰάκωβος· «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτόν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ἢ πεπειρηκῶς ἀφεθήτεται αὐτῷ» (Ἰακ. ε'. 14—15). Ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ ἐκαινοτόμησε· διότι ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος πρέχει τὸ εὐχέλαιον ὡς ἔσχατον χρίσμα ὑπὲρ τῶν πνεόντων τὰ λοιπία, ὡς ἐφόδιον πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν· τούτο δὲ οὐ μόνον ἀντίκειται προφανῶς εἰς τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβῶς δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὸν ἀσθενῆ. Οἱ δὲ διαμαρτυρούμενοι ἀπέριψαν ὀλοτελῶς καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ μελλούσης ζωῆς.

§ 56.

Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ μελλούσης ζωῆς ;

«Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.» Διὰ τῶν τελευταίων τούτων λέξεων τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως διδασκόμεθα ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ, εἰς τὴν ὁποῖαν οἱ νεκροὶ θ' ἀναστῶσιν, ἵνα καὶ αὐτοί, ὡς οἱ ζῶντες, δώσωσι λόγον τῶν πράξεων αὐτῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη, ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ· δὲν συνίσταται μόνον ἐκ σώματος, τὸ ὁποῖον ἀποθνήσκει, ἀλλὰ καὶ ἐκ ψυχῆς, ἡ ὁποία μένει ἀθάνατος καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. «Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθκρίαν» (Σοφ. Σολ. β'. 23). Ἐν τῇ μελλούσῃ ταύτῃ ζωῇ οἱ ἄνθρωποι θ' ἀνταμειφθῶσιν ἢ θὰ τιμωρηθῶσιν ἀναλόγως τῶν καλῶν ἢ κακῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἔπραξαν· «Ἐκάστη ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β'. 6). «Ἐρχεται ὄρα, ἐν ἧ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως» (Ἰωάν. ε'. 28, 29).

πρὸλ. Α'. Κορ. ιε'. 41. Α'. Θεσσαλ. δ'. 14). Τὴν μέλλουσαν κρίσιν περιγράφων ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει, ὅτι ὁ Κριτὴς θὰ καθίσῃ ἐπὶ θρόνου δόξης καὶ θὰ συναχθῶσιν ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ θὰ χωρίσῃ τοὺς δικαίους ἀπὸ τῶν ἀδίκων, ὡς ὁ ποιμὴν χωρίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων. Καὶ τοὺς μὲν δικαίους θὰ στήσῃ ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἀδίκους ἐξ εὐωνύμων. Καὶ εἰς μὲν τοὺς δικαίους θὰ εἶπῃ· Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· διότι ἐπεινάσα καὶ μοι ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ με ἐποίησατε, γυμνὸς ἤμην καὶ με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ με περιποιήθητε, ἀσθενὴς καὶ με ἐπεσκέψασθε, ἐν φυλακαῖς καὶ ἤλθατε πρὸς με. Ὅ,τι ἐπράξατε εἰς τοὺς πτωχοὺς, εἰς ἐμὲ τὸ ἐπράξατε· Ἄ'Εφ' ὅσον ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων ἐμοὶ ἐποίησατε» (Ματθ. κε'. 40). Εἰς δὲ τοὺς ἀδίκους θὰ εἶπῃ· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν· διότι ἐπεινάσα καὶ δέν μοι ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ δέν με ἐποίησατε, ξένος ἤμην καὶ δέν με περιποιήθητε, γυμνὸς καὶ δέν με ἐνεδύσατε, ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ δέν ἤλθατε πρὸς με. Ὅ,τι δέν ἐπράξατε εἰς τοὺς πτωχοὺς, οὐδὲ εἰς ἐμὲ τὸ ἐπράξατε· Ἄ'Εφ' ὅσον οὐκ ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων οὐδὲ ἐμοὶ ἐποίησατε. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι (οἱ ἄδικοι) εἰς κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» (αὐτ. 45—46).

§ 57.

*Ἔχομεν ἀποδείξεισ ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ
καὶ ἀθανασία ψυχῆς;*

1) Πάντες αἰσθανόμεθα ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν δύναμις τις, ἡ ὁποία εἶνε διάφορος τοῦ σώματος, ἡ ὁποία μένει ἀμετάβλητος καὶ ἀναλλοίωτος, ἐνῶ τὸ σῶμα ἡμῶν διηνεκῶς μεταβάλλεται καὶ ἀλλοιοῦται, καὶ ἡ ὁποία νοεῖ καὶ σκέπτεται, ἐπιγινώσκει γενικὰς ἀληθείας καὶ τὰς αἰτίας τῶν ὄντων, φέρει τὴν ιδέαν τοῦ δικαίου, τοῦ ἀγίου, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πράττει ἐλευθέρως. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὕλικά ὄντα οὔτε ἀμετάβλητα καὶ ἀναλλοίωτα εἶνε, οὔτε νοοῦσι καὶ σκέπτονται, οὔτε ἐλευθέρως πράττουσι, διὰ τοῦτο ἡ δύναμις αὕτη, ἣτις ὑπάρχει ἐν ἡμῖν, ἥτοι ἡ ψυχὴ, δέν δύναται νὰ εἶνε σῶμα ἢ ὕλη, εἶνε ἄρα ἄυλος καὶ διὰ τοῦτο ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος· αὐτὸς Θεὸς ἔκτισε τὸν

ἄνθρωπον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ» (Σοφ. Σολ. β'. 28). 2) Πάντες αἰσθανόμεθα
 ὅτι τὸ μὲν καλὸν πρέπει νὰ ἀνταμειφθῇ, τὸ δὲ κακὸν πρέπει νὰ τι-
 μωρηθῇ· ὄχι μόνον ὅταν ἡμεῖς πράττωμεν τὸ καλόν, αἰσθανόμεθα
 ὅτι εἴμεθα ἄξιοι ἀμοιβῆς, καὶ ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, ὅτι εἴμεθα
 ἄξιοι τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ ὅταν βλέπωμεν ὅτι μία καλὴ πράξις δὲν
 ἀνταμείβεται ἢ μία κακὴ πράξις δὲν τιμωρεῖται, λυπούμεθα καὶ ἀ-
 γανακτοῦμεν. Καὶ ὅμως οὔτε οἱ καλοὶ ἀνταμείβονται πάντοτε ἐπὶ
 τῆς γῆς καὶ εὐτυχοῦσιν, οὔτε οἱ κακοὶ τιμωροῦνται καὶ δυστυχοῦσι,
 τοῦτ' ἀντίον οὐχὶ σπανίως οἱ μὲν καλοὶ καταδιώκονται καὶ πάσχουσιν,
 οἱ δὲ κακοὶ προάγονται καὶ εὐημεροῦσι. Τοιοῦτῃ ἀνισότητι καὶ ἀδι-
 κίᾳ εἶνε ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀδιάφυστον φωνὴν τῆς συνειδήσεως,
 ἣτις ἐτέθη ἐν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ὡς προάγγελος τῆς τιμωρίας
 τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμοιβῆς τοῦ καλοῦ· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο δὲν συμ-
 βαίνει πάντοτε ἐπὶ τῆς γῆς, συμπερίνομεν ἐντεῦθεν ἀδιστακτικῶς ὅτι
 ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ, ἐν τῇ ἧποία ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἀπειρῷ αὐτοῦ δι-
 καιοσύνῃ θὰ τιμωρήσῃ τὸ κακόν καὶ θὰ ἀνταμείψῃ τὸ καλόν· «Ἐ-
 κίστω ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β'. 6).
 3) Πάντες ἐπλάσθημεν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τοιοῦτοι, ὥστε δὲν ἀρ-
 καύμεθα εἰς τὰ φθαρτὰ καὶ πρόσκαιρα, ἀλλὰ τείνομεν εἰς τὰ ἀφθαρτα
 καὶ αἰώνια. Ποθοῦμεν διαρκῆ καὶ τελείαν εὐδαιμονίαν, τείνομεν διὰ
 τοῦ νοῦ εἰς τὴν ὑψίστην ἀλήθειαν, σπεύδομεν διὰ τῆς θελήσεως εἰς
 τὸ ἄκρον ἀγαθόν. Μόνον ἡμεῖς ἐκ πάντων τῶν ὄντων, γινώσκουμεν καὶ
 ἀγαπῶμεν τὸν Θεόν, ὅστις εἶνε αἰώνιος. Εἶνε δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν
 ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε τοσοῦτον σκληρὸς καὶ ἄδικος, ὥστε νὰ δεικνύῃ εἰς
 ἡμᾶς τέρας, εἰς τὸ ἧποῖον οὐδέποτε φθάνομεν· ὥστε τὸ μὲν ζῆλον νὰ
 πλάσῃ τοιοῦτο, ὥστε νὰ ἀρκῆται εἰς τὸ παρὸν καὶ ἐν αὐτῷ νὰ εὐ-
 ρίσκῃ τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ, εἰς τὸν ἄνθρωπον δὲ νὰ ἐμφυτεύσῃ πόθους
 ἰσχυροῦς καὶ εὐγενεῖς, οἱ ἧποῖοι μένουσι διὰ παντὶς ἀνεκπλήρωτοι·
 εἶνε ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν τοῦτο· ἀφοῦ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εὐρίσκει
 ὁ ἄνθρωπος τὸ τέλειον, τὸ ἧποῖον ἐκ φύσεως ποθεῖ καὶ ἐπιδιώκει, ὑπάρ-
 χει κατ' ἀνάγκην πέραν τοῦ τάφου ζωὴ, ἔνθα οἱ πόθοι τοῦ ἀνθρώπου
 θὰ ἐκπληρωθῶσιν· ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὸν αἰώνιον Θεόν καὶ
 τείνει πρὸς αὐτόν, ὑπάρχει κατ' ἀνάγκην αἰώνια ζωὴ, ἔνθα ὁ ἄνθρωπος
 θὰ ζῆ αἰώνιος. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἔρα εἶνε αἰώνιος καὶ ἀθάνατος. 4) Ἀ-
 νημισηθῆναι εἶνε ὅτι ἡ ἰδέα τῆς μελλούσης ζωῆς, ἡ πίστις εἰς τὴν

ἀθανασίαν ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ λαοὶ ἐν πάσῃ ἐποχῇ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουσιν ὅτι ὑπάρχει μέλλουσα ζωὴ, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν καταστρέφεται μετὰ θάνατον, ἀλλ' ἐξακολουθεῖν ὑπάρχει. Πόθεν τὸ καθολικὸν τοῦτο αἴσθημα; Δὲν ἐπενοήθη βεβαίως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· διότι πᾶν ὅ,τι ἐπινοοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ὑπάρχει ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἀλλ' ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν εἶνε κοινὴ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας· εἶνε ἡ πίστις πάντων τῶν ἀνθρώπων. Ἄρα γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος φέρων ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν· τοιοῦτο δὲ αἴσθημα ἔμφυτον δὲν δύναται νὰ εἶνε ψευδές. Τὸ σῶμα λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀποθνήσκει μόνον, ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῷ πνοὴ τοῦ Θεοῦ, ἡ ψυχὴ ἢ τὸ πνεῦμα, μένει ἀθάνατον· «Καὶ ἐπιστρέφει ὁ χοῦς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό» (Ἐκκλ. 6'. 7).

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΗΘΙΚΟΝ

§ 58.

Ο δεκάλογος.

Ἐν μὲν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἐδιδάχθημεν τί πρέπει νὰ πιστεῦωμεν, ἐν δὲ τῷ ἠθικῷ νόμῳ ἢ τῷ δεκαλόγῳ θὰ διδαχθῶμεν τί πρέπει νὰ πράττωμεν. Δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ γνωρίζωμεν τί πρέπει νὰ πιστεῦωμεν, ἀλλὰ καὶ τί πρέπει νὰ πράττωμεν. Τότε ἡ πίστις ἡμῶν εἶνε ἀληθὴς καὶ ζῶσα, ὅταν κανονίζωμεν τὸν βίον ἡμῶν συμφώνως πρὸς τὰ παρὰγγέλματα αὐτῆς. «Ὡσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν» (Ἰακ. β'. 26). Ὁ δεκάλογος, ὅστις ὠνομάσθη οὕτω, διότι περιέχει δέκα ἐντολάς, ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἔχει δὲ ὡς ἔπεται:

1. — Ἀ' Εγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

2. — Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασις ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

3. — Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

4. — Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἔργῳ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

5. — Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς.

6. — Οὐ φονεύσεις.

7. — Οὐ μοιχεύσεις.

8. — Οὐ κλέψεις.

9.—Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

10.—Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστίν.»

Ὁ δεκάλογος διακρίνεται εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει τὰς τέσσαρας πρώτας ἐντολὰς καὶ διδάσκει τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, τὸ δὲ δεύτερον περιλαμβάνει τὰς ἑξ τελευταίας καὶ διδάσκει τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον. Τὸν δεκάλογον περιέλαβεν ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς δύο ἐντολὰς, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον. «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοίᾳ αὐτῇ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται» (Ματθ. κβ'. 37 — 40). Καὶ τῷ ὄντι· ὅστις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, ἐξεπλήρωσεν ὅλον τὸν νόμον. Ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας πιστεύει εἰς αὐτὸν καὶ λατρεύει αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· ὁ δὲ ἀγαπῶν τὸν πλησίον αὐτοῦ οὐ μόνον δὲν βλάπτει αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πράττει εἰς αὐτόν πᾶν ὅ,τι δύναται καλόν. Τὸν δεκάλογον δὲν κατήργησεν ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ συνεπλήρωσε καὶ ἐτελειοποίησε (Ματθ. ε'. 17)· ἐτελειοποίησε δὲ αὐτόν 1) διότι ἐδίδαξεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ τηρῶμεν τὰς ἐντολὰς ἐκ φόβου πρὸς τὴν τιμωρίαν ἢ ἐξ ἐλπίδος πρὸς τὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τὸ κακόν. Τότε ἔχει ἀξίαν τὸ καλόν, ὅταν γίνηται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ καλόν καὶ οὐχὶ ἐκ φόβου· «Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ» (Α' Ἰωάν. δ'. 18)· 2) διότι ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐντολῶν τότε ἔχει ἀξίαν, ὅταν γίνηται ἐξ ἀγαθῆς διαθέσεως, ἐκ προκρίσεως ἀγνῆς καὶ κηλικῆς καὶ οὐχὶ ἐξ ἰδιοτελῶν ἐλαττηρίων. Ἄν τις λ. χ. ἐλεῆ, ἀλλὰ ἐλεῆ πρὸς ἐπιδειξίν ὡς ἐποιοῦν οἱ Φαρισαῖοι, ἢ ἐλεημοσύνη αὕτη οὐδεμίαν ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν· «Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰ δὲ μήγε, μισηθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε'. 1)· 3) διότι ἐδίδαξεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπωμεν μόνον εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν ἀπλῶς τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον ὁ νόμος ἀπαγορεύει, ἀλλὰ νὰ καθαρῶμεν καὶ τὴν

καρδίαν ἡμῶν ἀπὸ πάσης κακῆς ἐπιθυμίας, ἥτις γίνεται ἀφορμὴ τοῦ κακοῦ· τότε ἐκπληροῦμεν ἀληθῶς τὸν ἠθικὸν νόμον· τότε εἴμεθα ἀληθῶς δίκαιοι.

§ 59.

*Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη
ἢ ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε ἔμφυτος.*

Εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον περιέλαβεν ὁ Κύριος ἡμῶν τὸν δεκάλογον, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω· αἱ δὲ δύο δ' αὐταὶ ἐντολαὶ ἀποτελοῦσι τὸν λεγόμενον ἠθικὸν νόμον. Ὁ ἠθικὸς οὗτος νόμος δὲν εἶνε ἐπιπόνημα ἢ κατασκευασμα ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐνετέθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ εἰς τὴν καρδίαν παντὸς ἀνθρώπου· συγγενώμεθα μετ' αὐτοῦ, εἶνε ἔμφυτος ἐν ἡμῖν. Ὑπάρχει ἐν ἡμῖν δυνάμεις τισ, ἢ συνειδήσεις, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνομεν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀδίκου, τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς. Πάντες οἱ ἀνθρώποι καὶ οἱ λαοὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ καλὸν ἐθεώρησαν ὡς καλὸν καὶ τὸ κακὸν ὡς κακόν. Ὅ,τι ὁ ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει ἢ ἀπαγορεύει, τοῦτο καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ἐπιβάλλει ἢ ἀπαγορεύει. Καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ὁ ἠθικὸς νόμος λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι πρέπει νὰ σεβώμεθα, νὰ ἀγαπῶμεν καὶ νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεόν. Καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ὁ ἠθικὸς νόμος λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσβάλλωμεν τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ἄλλων. Καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν ὡς ὁ ἠθικὸς νόμος λέγει εἰς ἡμᾶς ὅτι ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ἀδικῶμεν καὶ νὰ βλάπτωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθῶμεν καὶ νὰ εὐεργετῶμεν τὸν πλησίον ἡμῶν. Ὑπάρχει λοιπὸν ἐν τὸς ἡμῶν ὁ ἠθικὸς νόμος· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει, ὅτι ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ, καὶ ὀνομάζει τὸν ἠθικὸν νόμον *γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων* (Ῥωμ. β'. 14—15).

§ 60.

Ἡ πρώτη ἐντολή.

«*Ἐγὼ εἶμι Κύριος ὁ Θεός σου· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.*»

Διδάσκει ἡμᾶς ἡ πρώτη αὕτη ἐντολή ὅτι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογῶμεν καὶ νὰ τιμῶμεν ἓνα μόνον θεὸν καὶ ὄχι πολλούς· «*Ἄυτὴ ἐστίν*

ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν» (Ἰωάν. ιζ'. 3). Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶνε ἡ ὑψίστη καὶ ἡ κυριωτάτη τῶν ἐντολῶν, εἶνε ἡ βᾶσις αὐτῶν· διότι ὅστις μὲν φυλάττει τὴν ἐντολὴν ταύτην, ὅστις ἀγαπᾷ καὶ φοβεῖται τὸν Θεόν, θὰ φυλάξῃ ἀναποφεύκτως καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολάς, δὲν θὰ ἐπιорκήσῃ, δὲν θὰ φονεύσῃ, δὲν θὰ κλέψῃ· ὅστις τὸναντίον παραβαίνει τὴν ἐντολὴν ταύτην, ὅστις δὲν ἀγαπᾷ καὶ δὲν φοβεῖται τὸν Θεόν, θὰ παραβῇ ἀναποφεύκτως καὶ τὰς λοιπὰς ἐντολάς, θὰ ψευδορκήσῃ, θὰ προσβάλῃ τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, ἀρκεῖ νὰ εἶνε βέβαιος ὅτι θὰ διαφυγῇ τὴν τιμωρίαν τῶν νόμων καὶ δὲν θὰ παραβλάψῃ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τιμῶμεν τὸν Θεόν 1) ὅταν εἰλικρινῶς καὶ ἀπὸ καρδίας πιστεύωμεν ὅτι αὐτὸς εἶνε ὁ δημιουργήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὅτι αὐτὸς μόνος ὑπάρχει καὶ οὐδεὶς ἄλλος, «ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα» (Ῥωμ. ια'. 36). 2) Ὅταν φοβώμεθα αὐτόν, διότι ἐν τῇ ἀπειρῷ αὐτοῦ δικαιοσύνῃ μέλλει νὰ τιμωρήσῃ τὸ κακόν· ἀλλ' ὁ φόβος ἡμῶν οὗτος δὲν πρέπει νὰ εἶνε δουλικός, ἀλλὰ νὰ προέρχεται ἐκ σεβασμοῦ υἱοῦ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα· «Τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύλασσε» (Ἐκκλ. ιβ'. 13). 3) Ὅταν ἀγαπῶμεν αὐτόν ὡς πατέρα πανάγαθον, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν καὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ ὅταν τὴν ἀγάπην ἡμῶν πρὸς αὐτόν δεικνύωμεν δι' ἔργων· «Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν» (Α'. Ἰωάν. ε'. 3). 4) Ὅταν ἀναλογιζόμενοι τὰ ἄπειρα ἀγαθὰ, ἅτινα ἐπεδαψίλευσε καὶ ἐπιδαψιλεύει εἰς ἡμᾶς καθ' ἐκάστην, ἐλπίζωμεν εἰς αὐτόν καὶ ἔχωμεν πεποιθήσιν εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ βοήθειαν καὶ πρόνοιαν· «Ἰσθι πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου» (Ἰωβ κζ'. 8). Παραβαίνουσι δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην α'.) οἱ ἄθεοι, ὅσοι δηλ. τολμῶσι νὰ λέγωσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός· β'.) οἱ πολυθεῖσται ἢ εἰδωλολάτραι, ὅσοι δηλ. πιστεύουσιν εἰς πολλοὺς ψευδεῖς θεοὺς καὶ ἀντὶ τοῦ κτίσαντος λατρεύουσι τὴν κτίσιν· γ'.) οἱ μάγοι, ἐκεῖνοι δηλ. οἵτινες ψιθυρίζοντες μυστηριώδεις τινὰς λέξεις ἢ ἐπικαλοῦμενοι τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἢ πονηρῶν πνευμάτων, ἐλπίζουσιν ἢ ὑπόσχονται νὰ πράττωσιν ἔργα ἀδύνατα, νὰ θεραπεύωσιν ἀσθενείας, νὰ προλέγωσι τὸ μέλλον, νὰ ἀποδιώκωσι τὴν δυστυχίαν καὶ ἄλλα παρόμοια· δ'.) οἱ δεισιδαίμονες ἢ οἱ προληπτικοί, ὅσοι δηλ. διαστρέφοντες τὴν θρησκείαν περιορίζου-

σιν ὅλην αὐτῶν τὴν εὐσέθειαν εἰς ἐξωτερικούς τύπους καὶ σύμβολα καὶ ἀποδίδουσι πίστιν θείαν καὶ σεβασμὸν εἰς ὅλους τυχαῖα καὶ ἀσήμαντα πράγματα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξαρτῶσι τὴν εὐτυχίαν αὐτῶν ἢ τὴν δυστυχίαν· εἶ.) "Ὅσοι ἔχουσι πάσας αὐτῶν τὰς ἐλπίδας ἀφιερωμένους ὄχι εἰς τὸν Θεόν, ἀλλ' εἰς ὑλικά ἀγαθὰ ἢ εἰς ἀνθρώπους. Δὲν παραβαίνομεν τὴν ἐντολὴν ταύτην τιμῶντες τοὺς ἁγίους· διότι δὲν θεοποιῶμεν αὐτούς, οὐδὲ λατρεύομεν ὡς θεούς, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν αὐτούς ἀπλῶς νὰ μειτεῦσωσιν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν.

§ 61.

Ἡ δευτέρα ἐντολή.

«Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ἁμοιώμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.»

Ἡ ἐντολή αὕτη συμπληροῦσα τὴν πρώτην ἐντολὴν ἀπαγορεύει πᾶν εἶδος εἰδωλολατρείας. Συνίσταται δὲ ἡ εἰδωλολατρεία εἰς τὸ νὰ λατρεύη τις τὰ εἰδωλα, ἢτοι τὰ ἀγάλματα καὶ ἁμοιώματα τῶν ψευδῶν θεῶν. Τὴν ἐντολὴν ταύτην παραβαίνουσι, 1) οἱ ἔθνικοι ἢ εἰδωλολάτραι· πλὴν τῶν χριστιανῶν, ἰουδαίων, καὶ τῶν μωαμεθανῶν οἱ λοιποὶ τῆς γῆς κάτοικοι λατρεύουσι εἰσέτι τὰ εἰδωλα· 2) "Ὅσοι ἐκ τῶν χριστιανῶν λατρεύουσι καὶ θεοποιεῦσι τὰς εἰκόνας, αἰτινες χρησιμεύουσι ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ ἐνθυμίζωσιν εἰς ἡμᾶς ἱερὰ καὶ σεβαστὰ πρόσωπα, καὶ τὰς ὁποίας ὀφείλομεν διὰ τοῦτο νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ προσκυνῶμεν, ὄχι δὲ νὰ λατρεύωμεν καὶ νὰ θεοποιῶμεν· 3) "Ὅσοι λατρεύουσι ἑαυτούς, ἢτοι οἱ φιλόδοξοι, οἱ πλεονέκται καὶ οἱ λατρεύοντες ἐν γένει τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, τὰ πάθη αὐτῶν καὶ τὰς κακὰς ἐπιθυμίας. Τὴν λατρείαν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν πολλαχοῦ ὀνομάζει ἡ ἁγία Γραφή εἰδωλολατρείαν «Φεύγετε τὴν πλεονεξίαν, ἣτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία.» (Κολ. γ'. 5). «Πολλοὶ γὰρ. . . ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία» (Φιλ. γ'. 19).

§ 62.

Ἡ τρίτη ἐντολή.

«Οὐ λήψει τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.»

Ἡ ἐντολή αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζω-

μεθα τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἄνευ τῆς δεούσης εὐλαθείας τῆς ὀφειλομένης εἰς τὸ ὕψιστον καὶ ἱερώτατον τῶν ἰσχυμάτων. Παραβαίνουσι τὴν ἐντολὴν ταύτην· 1) Ἐκεῖνοι οἵτινες μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καθημεριναῖς αὐτῶν ἑμιλίαις ἄνευ ἀνάγκης καὶ κατὰ συνήθειαν ἀπλῆν ἢ δι' ἀσημάντους ἀφορμὰς καὶ αἰτίαις· 2) Οἱ βλάσφημοι, οἵτινες προφέρουσι λέξεις ὑβριστικὰς καὶ ἐξευτελιστικὰς ἐναντίον τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ παντὸς ἐν γένει ἱεροῦ καὶ θείου· ἢ βλασφημία εἶνε δεῖγμα ἐσχάτης ἀσεβείας καὶ ἐξαχρειώσεως· 3) Ἐκεῖνοι οἵτινες εὐχονται κακόν τι εἰς τοὺς ἄλλους ἐπικαλούμενοι ἀσεβῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, καὶ οἵτινες, ὡς λέγει ἡ ἁγία Γραφή, διὰ τῆς αὐτῆς γλώσσης, δι' ἧς εὐλογοῦσι τὸν Θεόν, καταρῶνται τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας (Ἰακ. γ'. 9)· 4) Ἐκεῖνοι οἵτινες ψευδορκοῦσιν ἢ ἐπιρκοῦσιν· ἐκεῖνοι δηλ. οἵτινες ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὅτι θὰ εἴπωσι τὴν ἀλήθειαν ἢ θὰ τηρήσωσι τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν καὶ ὅμως λέγουσι τὸ ψεῦδος ἢ ἀθετοῦσι τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν. Ὅστις ψευδορκεῖ ἢ ἐπιρκεῖ, ἦτοι ὅστις ψευδῶς ὀρκίζεται ἢ ἀθετεῖ ὅ,τι μεθ' ὄρκου ὑπεσχέθη, ἀσεβεῖ, διότι δεικνύει ὅτι δὲν πιστεύει εἰς τὸν Θεόν οὐδὲ φοβέεται αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖ, διότι διὰ τῆς ψευδοῦς αὐτοῦ μαρτυρίας καταδικάζεται πολλάκις ὁ ἀθῶος καὶ ἀθωοῦται ὁ ἔνοχος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ πολιτεία τιμωρεῖ τὴν ψευδορξίαν καὶ ἐπιρξίαν. Δὲν εἶνε ἀπηγορευμένος εἰς τὸν χριστιανὸν ὁ ὄρκος, ὃν ἡ πολιτεία ἀπαιτεῖ πρὸς αὐτοῦ ἢ πρὸς ἀνγκάλυψιν καὶ βεβηλώσιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας ἢ ὡς ἐγγύησιν ὅτι ὁ ἀνκλαμβάνων δημοσίαν ὑπηρεσίαν θὰ ἐκπληρώσῃ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντα αὐτοῦ· Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰπὼν πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ· «Ἐστὼ δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, Ναί, ναί, Οὐ, οὐ,» δὲν ἠθέλησε νὰ ἀπαγορεύσῃ τὸν ὄρκον ἀπολύτως, ἀλλὰ νὰ συστήσῃ εἰς αὐτοὺς νὰ εἶνε τόσον φιλαλήθεις καὶ εἰλικρινεῖς πρὸς ἀλλήλους, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην ὄρκων. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ὀρκίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως (Ματθ. κς'. 63), ὁ δὲ Πιῦλος ἐπικαλεῖται πολλάκις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς βεβηλώσιν τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ λέγει· «Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβηλώσιν ὁ ὄρκος» (Ἐβρ. σ'. 16). Ὁ χριστιανὸς λοιπὸν ὀφείλει ὅταν εἶνε ἀνάγκη νὰ ὀρκίζεται, ἀλλὰ νὰ ὀρκίζεται ἀληθῶς καὶ εὐσυνειδήτως· «Καὶ οὐκ ὁμείσατε τῷ ὀνόματί μου ἐπ' ἀδίκῃ, καὶ οὐ βεβηλώσατε τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ

ἡμῶν) (Λευϊτ. 19, 12). Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύουσα εἰς ἡμᾶς τὴν ἀνευλαβῆ χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐπιβάλλει τὸ καθήκον νὰ μετχχειρίζομεθα αὐτὸ μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας, ὑπάκις προσευχόμεθα καὶ ἐπικαλούμεθα τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. «Καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, καὶ ἐξελοῦμαί σε καὶ δοξάσεις με» (Ψαλμ. μθ'. 15).

§ 63.

Ἡ τετάρτη ἐντολή.

«Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἔργῳ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ, Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.»

Ἡ ἐντολὴ αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀφιερῶμεν μίαν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος εἰς τὴν λατρείαν Ἐκείνου, ὅστις ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ζωὴν καὶ πᾶν ἀγαθόν. Ἡμέραν ἀφιερωμένην εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Σάββατον, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε τὴν κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἀντὶ δὲ τοῦ σαββάτου ἔχομεν ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ τὴν Κυριακὴν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Πλὴν δὲ τῆς Κυριακῆς ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐορτάς, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῆς Θεοτόκου ἢ εἰς τοὺς ἀγίους καὶ μάρτυρας. Κατὰ τὰς ἐορτάς ὀφείλομεν νὰ ἀπέχωμεν ἀπὸ πάσης ἐργασίας καὶ συνεργούμενοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ν' ἀκούωμεν μετὰ προσοχῆς καὶ εὐλαβείας τὰς προσευχάς, τοὺς ὕμνους καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ὄφείλομεν πρὸς τούτοις οἱ δυνάμενοι νὰ ἀσχολώμεθα εἰς μελέτην θρησκευτικοῦ ἢ ἠθικοῦ τινος βιβλίου πρὸς ἐνίσχυσιν ἡμῶν ἐν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ δι' οἰοῦδήποτε δυνάμεθα τρόπον νὰ συντελώμεν εἰς τὴν ὀφείλειαν τοῦ πλησίον ἡμῶν. Ἄν κατὰ τὰς ἐορτάς ἀπέχωμεν ἀπὸ τῆς ἐργασίας, τοῦτο πράττομεν ὄχι διότι ἡ ἐργασία εἶνε κακόν τι καὶ ἀπηγορευμένον «Εἴτις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β'. Θεσσαλ. γ'. 10), ἀλλ' ἵνα λαμβάνωμεν καιρὸν νὰ ἐκπληρώμεν τὰ θρησκευτικὰ ἡμῶν καθήκοντα, καὶ ἵνα ἀνγκυφίζηται οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν, ἅτινα θὰ ἐξηντλοῦντο καὶ θὰ ἐφθειρόντο, ἂν ἀκαταπαύστως ἐργαζόμεθα. Διὰ τοῦτο ὅταν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῇ ἔργον σπουδαιότατον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδέχεται ἀναβολήν, καὶ μάλι-

στα ὅταν πρόκειται περὶ κοινωφελοῦς ἔργου καὶ σκοποῦ, ἐπιτρέπεται νὰ ἐργασθῶμεν κατὰ τὰς ἑορτάς. Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶπεν ὅτι «τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον» (Μάρκ. β'. 27)· καὶ ὅτι διὰ τῶν κληῶν ἔργων ὀφείλομεν πρὸ πάντων ν' ἀγιάζωμεν τὰς ἑορτάς· «Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» (Ματθ. ιβ'. 7). Παραβαίνουνσι δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅσοι ἄνευ εὐλόγου αἰτίας δὲν ὑπάγουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ ὑπάγουσι μὲν, ἀλλὰ ἴστανται ἐκεῖ ἄνευ τῆς δεούσης εὐλαθείας καὶ προσοχῆς· ὅσοι δὲν ἀσχολοῦνται εἰς μελέτην τινὰ θρησκευτικὴν ἢ ἠθικὴν καὶ δὲν συντελοῦσιν ἐφ' ὅσον δύνανται εἰς τὴν ὠφέλειαν τοῦ πλησίον· ὅσοι ἄνευ ἀνάγκης ἢ ἐκ πλεονεξίας ἐργάζονται κατὰ τὰς ἑορτάς καὶ ἐν τέλει ὅσοι ἀντὶ νὰ διασκεδάσωσι μετὰ μέτρου καὶ κατὰ τρόπον ἠθικὸν παραδίδονται εἰς διασκεδάσεις καὶ τέρψεις ὑπερμέτρους καὶ ἀσέμνους, δι' ὧν καταστρέφεται τελείως ὁ σκοπὸς τῆς ἑορτῆς.

§ 64.

Ἡ πέμπτη ἐντολή.

«Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς.»

Ἡ ἐντολή αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν ὀφείλομεν δηλαδὴ νὰ σεβώμεθα καὶ νὰ ὑπακούωμεν εἰς τοὺς γονεῖς ἡμῶν, ἐπικαλούμενοι τὰς εὐχὰς αὐτῶν καὶ εὐλογίας ἐν πάσῃ σπουδαίᾳ τοῦ βίου ἡμῶν περιστάσει, ἐπ' οὐδενὶ δὲ λόγῳ ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νὰ παύσωμεν σεβόμενοι τοὺς γονεῖς ἡμῶν οὐδ' ἂν τυχόν ἔχωσι καὶ αὐτοὶ ὡς ἄνθρωποι ἐλλείψεις ἢ ἐλαττώματα. Ὀφείλομεν ἐπίσης νὰ εὐγνωμονῶμεν καὶ νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν, τὴν εὐγνωμοσύνην δὲ καὶ ἀγάπην ἡμῶν νὰ δεικνύωμεν δι' ἔργων καὶ πάντοτε μὲν, μάλιστα δὲ ὅταν οἱ γονεῖς ἔχωσιν ἀνάγκην τῆς βοηθείας ἡμῶν ἢ διὰ πτωχείαν ἢ δι' ἀσθένειαν ἢ διὰ γῆρας ἢ δι' ἄλλην οἰανδήποτε αἰτίαν. Ὀφείλομεν δὲ ταῦτα πρὸς τοὺς γονεῖς, διότι μετὰ Θεὸν αὐτοὶ εἶνε οἱ μέγιστοι ἡμῶν εὐεργέται· αὐτοὶ ἐγέννησαν ἡμᾶς καὶ ἐπαιδαγώγησαν καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐπὶ τῆς γῆς ἀγαπῶσιν ἡμᾶς. Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου δόξασον πατέρα σου καὶ μητέρα ὡς ὁ Θεὸς ἐλάθη· μνήσθητι ὅτι δι' αὐτῶν ἐγεννήθησιν καὶ τί ἀνταποδώσεις αὐ-

τοῖς καθὼς αὐτοί» (Σερ. ζ'. 27). Ὁ ἀσεβῶν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ καὶ ἐγκαταλείπων αὐτοὺς ἐν τῇ δυστυχίᾳ αὐτῶν δεικνύει ὅτι διεφθάρη ἐντελῶς καὶ ἀπεθριώθη· διότι ἐλησμόνησε καθῆκον ἱερὸν καὶ ἅγιον, κατέπνιξεν ἐν ἑαυτῷ αἴσθημα ἔμφυτον, τὸ ὁποῖον καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἄγριοις διατηρεῖται καθόλου ἀκμαῖον καὶ ἰσχυρὸν. Ἄν δὲ ἢ πρὸς τοὺς γονεῖς ἀσέβεια δεικνύη τελείαν διαφθοράν, ἡ δὲ διαφθορὰ ὀδηγῆ εἰς τὴν δυστυχίαν, εὐνόητον εἶνε διατὶ ἢ πρὸς τοὺς γονεῖς εὐσέβεια, ἣτις δεικνύει εὐγένειαν ψυχῆς, παρίσταται ἐν τῇ ἐντολῇ ταύτῃ ὡς αἰτία εὐτυχίας: «Ἴνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς.»

Ὡς ἄλλους γονεῖς ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν καὶ τοὺς κηδεμόνας καὶ προστάτας καὶ διδασκάλους ἡμῶν, καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ πολιτικούς ἄρχοντας· διότι πάντες οὗτοι εὐεργετοῦσιν ἡμᾶς πολυτρόπως καὶ προστατεύουσιν. Οἱ κηδεμόνες καὶ προστάται ἀναπληροῦσι τοὺς γονεῖς ἡμῶν· οἱ διδάσκαλοι ἀναπτύσσουσι τὸν νοῦν καὶ διαπλάττουσι τὴν καρδίαν ἡμῶν· οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες μεριμνῶσι περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν μορφώσεως· οἱ δὲ πολιτικοὶ ἄρχοντες ὑπερασπίζουσι καὶ ἐξασφαλίζουν διὰ τῶν νόμων τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν· «Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω, οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰμῆ ἀπὸ Θεοῦ. Ὡστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκε» (Ῥωμ. ιγ'. 1—2). «Τὸν βασιλέα τιμᾶτε» (Α'. Πέτρ. β'. 17).

§. 65.

Ἡ ἕκτη ἐντολή.

«Οὐ φονεύσεις.»

Ἡ ἐντολὴ αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον ἡμῶν. Ὁ φονεὺν ἀσεβεῖ πρὸς τὸν Θεόν, διότι προσβάλλει τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἣτις ὑπάρχει ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ, καὶ διότι ἀφαιρεῖ πολυτιμότερον ἀγαθόν, τὴν ζωὴν, τὴν ὑποίαν ὁ Θεὸς ἔδωκε καὶ ὁ Θεὸς μόνον ἔχει δικαίωμα νὰ ἀφαιρέτῃ. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀσεβεῖ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ αὐτοκτονῶν, ἥτοι ἐκεῖνος, ὅστις ἀφαιρεῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἴτε ἀμέσως διὰ τῆς βίας, εἴτε ἐμμέσως, παραμελῶν τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, ἢ ζῶν βίον ἀκανόνιστον καὶ ἄσωτον. Ὁ φόνος εἶνε τὸ μέγιστον ἀμάρτημα, τὸ φοβερώτατον τῶν ἐγκλημάτων. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀφαιρεῖν τὴν ζωὴν ἔχει μόνον ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἣτις ἀντιπρο-

σωπεύουσα ἐπὶ γῆς τὴν θεῖαν δικαιοσύνην, ἐξασκεῖ τὸ δικαίωμα τοῦτο διὰ τὴν ἀποδῶση δικαιοσύνης καὶ ἐξασφαλίσει τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῶν κακούργων. Ἄλλὰ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον εἶνε ἐπιτετραμμένον τὴν φρονέουσα, ἢ ὅταν εὐρίσκηται ἐν ἀμύνη, ὅταν δηλ. κινδυνεύῃ τὴν φρονεούσῃ αὐτὸς ὑπὲρ ἄλλου, ἢ ἐν καιρῷ πολέμου, ὅτε πρόκειται τὴν ὑπερασπίσει τὰ καταπατούμενα δίκαια τῆς πατρίδος, αὐτοῦ. Τὴν ἐντολὴν ταύτην δὲν παραβαίνει μόνον ὅστις ἀφαιρεῖ ἀμέσως καὶ διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος, ὅστις δι' αἰουδήποτε τρόπου συνεργεῖ εἰς τὸν φόνον, καὶ ἐκεῖνος, ὅστις δυνάμενος τὴν προλάβῃ τὸν φόνον δὲν προλαμβάνει αὐτόν, καὶ ἐκεῖνος, ὅστις συντελεῖ εἰς τὸ τὴν μὲν κεκρυμμένον ἢ ἀτιμώρητον τὸ ἔγκλημα τοῦ φόνου, καὶ ὅστις ἐν τέλει ὑποπίπτει ὁ ἴδιος εἰς τὰ πάθη τῆς ὀργῆς, τοῦ μίσους καὶ τοῦ φθόνου, τὰ ὅποια εἶνε τὰ συνήθη αἰτία τοῦ φόνου. Διὰ τοῦτο ἡ ἁγία Γραφή λέγει· «Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις· δὲ δ' ἂν φονεύσῃ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκὴ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει» (Ματθ. ε'. 21—22) καὶ ἀλλαχοῦ, «Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἄνθρωποκτόνος ἔστιν» (Α'. Ἰωάν. γ'. 15). Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει ἐπίσης καὶ τὸν ψυχικὸν φόνον, ὅστις συνίσταται εἰς τὸ τὴν ἀποπλανῶμεν καὶ τὴν βλάπτωμεν ἠθικῶς τὸν ἄλλον εἴτε διὰ τοῦ κκεῶ ἡμῶν παραδείγματος εἴτε διὰ τῆς κκεολογίας. «Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνάμενων ἀποκτεῖναι» (Ματθ. ι'. 28) α' Ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας· ἀκκατάσχετον κακόν, μεστὴ ἰού θανατηφόρου» (Ἰακ. γ'. 6—8). Ὁ χριστιανὸς τότε πληροῖ κατὰ πνεῦμα τὴν ἐντολὴν ταύτην, ὅταν ὄχι μόνον δὲν ἀφαιρῇ τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον, ἀλλὰ καὶ ἀγαπᾷ αὐτὸν καὶ προσπατεῖ ἐν ἀνάγκῃ καὶ βοηθῇ αὐτόν, ἐφαρμόζων ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποῖους εἶπεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ Σαμαρείτου πρὸς τὸν νομικόν· «Πορεύου καὶ σὺ ποιεῖ ὁμοίως» (Λουκ. ι'. 37).

§ 66.

Ἡ ἑβδόμη ἐντολή.

«Οὐ μοιχεύσεις.»

Ἡ ἐντολὴ αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι δὲν πρέπει τὴν προσβάλλωμεν τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου. Ὁ γάμος εἶνε δεσμὸς ἱερὸς καὶ θέλημα Θεοῦ,

ὡς εἶδομιν ἀλλαχοῦ. Ἐκ τοῦ γάμου ἐξαρτᾶται ἡ ἀνάπτυξις, ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐημερία καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν. Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως τῶν συζύγων, καὶ τὴν ἱερότητα ταύτην σκοπεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἡ ἐβδόμη ἐντολή, ἀπαγορεύουσα πᾶσαν εἰανδήποτε κατ' αὐτῆς προσβολὴν· διότι ὅταν ἡ ἀμοιβαία πίστις τῶν συζύγων ἐκλίπη, τότε δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ οἰκογένεια, ἄνευ δὲ οἰκογενείας δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ κοινωνία. Παρραγγέλλει λοιπὸν ἡ ἐντολή αὕτη εἰς τοὺς ἐγγάμους ν' ἀποφεύγωσιν ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι καὶ πόρρωθεν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀθέτησιν τῆς ἀμοιβαίας πίστεως, ἥτις καὶ τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην καὶ ἁμόνοιαν διαταράττει καὶ τὴν βεβχίαν τοῦ οἴκου καταστροφὴν ἐπιφέρει. Συνιστᾷ δὲ ἡ ἐντολή αὕτη καὶ εἰς τοὺς ἐγγάμους καὶ εἰς τοὺς ἀγάμους ἐν γένει ν' ἀποφεύγωσι μὲν πᾶν εἶδος αἰσχροτήτος, ἀκολασίας καὶ ἀσωτίας, ν' ἀγαπῶσι δὲ τὴν ἐγκράτειαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα· διότι ἡ μὲν ἐγκράτεια, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ σεμνότης καὶ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγείαν διατηροῦσι, καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν τοῦ ἀνθρώπου εὐημερίαν ἐξασφαλίζουν, ἡ δὲ αἰσχροτης, ἡ ἀκολασία καὶ ἡ ἀσωτεία καὶ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγείαν διαφθείρουσι καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν καταστρέφουσι καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν ὁδηγοῦσι τὸν ἄνθρωπον, ὡς διδάσκει ὠραιότατα τὸ παράδειγμα τοῦ ἀσώτου υἱοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ ἁγία Γραφή συνιστᾷ θερμότατα εἰς ἡμᾶς τὴν ἀγνότητα καὶ καθαρότητα τῆς καρδίας λέγουσα· «Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐφημα, εἴτις ἀρετὴ καὶ εἴτις ἔπικνος, ταῦτα λογίζεσθε, ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν» (Φιλ. δ'. 8—9).

§ 62.

Ἡ ὀγδόη ἐντολή.

«Οὐ κλέψεις.»

Ἡ ἐντολή αὕτη διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου· διότι ἡ περιουσία εἶνε πολύτιμον κτῆμα, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὔτε νὰ συντηρηθῇ δύναται ὁ ἄνθρωπος οὔτε νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ προαχθῇ. Οἱ προσβάλλοντες τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου γίνονται παρκίτιοι τῆς βλάβης καὶ καταστροφῆς καὶ τῶν ἀτόμων καὶ

τῆς κοινωνίας· διότι ἐν κοινωνίᾳ, ἔνθα δὲν δύναται τις νὰ κατέχη ἀσφαλῶς ὅ,τι νομίμως καὶ δικαίως ἐκτήσατο δὲν εἶνε δυνατόν νὰ θέλωσιν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐργάζωνται, κατ' ἀνάγκην λοιπὸν θὰ παραμεληθῶσιν αἱ τέχναι καὶ τὸ ἐμπόριον, τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, διὰ τῶν ὁποίων ἐξημεροῦνται, ἐξευγενίζεται καὶ εὐημερεῖ ἡ κοινωνία. Παραβχίνουσι τὴν ἐντολὴν ταύτην ὄχι μόνον ὅσοι κρυφίως ἢ φανερώς καὶ διὰ τῆς βίας ἀφαιροῦσι καὶ ἀρπάζουσι τὰ ξένα πράγματα, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ζημιοῦσι καὶ ἀδικοῦσι τοὺς ἄλλους δι' οἰουδήποτε τρόπου, εἴτε δι' ἀπάτης καὶ δόλου, εἴτε διὰ ψευδῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, εἴτε δι' ὑπερτιμῆσεως ἐμπορευμάτων, εἴτε δι' ὑπερβολικῶν τόκων, εἴτε διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων καὶ χρεωκοπιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Τὰ ὀδηγοῦντα εἰς τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς ταύτης εἶνε ἡ ἀργία, ἡ πλεονεξία καὶ ἡ πολυτέλεια· διότι καὶ ὁ ὀκνηρὸς ἐν τῇ ἀργίᾳ αὐτοῦ καὶ ὁ πλεονεκτητὴς ἐν τῷ ἀκατασχέτῳ αὐτοῦ πόθῳ τοῦ νὰ ἀποκτήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καὶ ὁ πολυτελής ἐν τῷ πολυδαπάνῳ αὐτοῦ βίῳ καταπῶσιν ἀναποφεύκτως εἰς τὴν ἀδικίαν, εἰς τὴν ἀπάτην καὶ εἰς τὴν κλοπὴν. «Ρίζα πάντων τῶν κακῶν ἔστιν ἡ φιλαργυρία» (Α'. Τιμ. 5'. 10). «Πολλὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἀργία» (Σειρ. λγ'. 30). Προφυλάσσεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς κλοπῆς διὰ τῆς φιλεργίας, τῆς ὀλιγαρκείας καὶ τῆς ἀφιλοκερδείας, διότι ὁ ποριζόμενος διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ὁ ἀρκούμενος εἰς ὅσα ἔχει, ὁ ζῶν βίον ὀλιγοδάπκνον καὶ λιτόν, δυσκόλως λαμβάνει ἀφορμὰς ν' ἀδικήσῃ καὶ νὰ βλάψῃ τὸν ἄλλον. Παραγγέλλει ὡσαύτως ἡ ἐντολὴ αὕτη νὰ σιωπῶμεθα καὶ τὴν περιουσίαν ἡμῶν, φεύγοντες μὲν τὴν ἀργίαν καὶ τὴν ἀσπτεῖαν, ἀγαπῶντες δὲ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν οἰκονομίαν. Ὁ χριστιανὸς ὑποχρεοῦται ὄχι μόνον νὰ φεύγῃ τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν βλάβην τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθῇ τὸν πτωχὸν καὶ δυστυχῆ, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη· «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται» (Ματθ. ε'. 7).

§ 68.

Ἡ ἐνάτη ἐντολή.

«Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.»
Ἡ ἐντολὴ αὕτη διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὀφείλομεν νὰ μὴ προσβάλλωμεν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου. Ὁ στερηθεὶς τῆς τιμῆς καὶ

ὑπολήψεως αὐτοῦ ὄχι μόνον ἀποβάλλει ἀγχιθὸν πολυτιμώτατον, ἔνευ τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ δὲν δύναται νὰ μετέλθῃ οἰονδήποτε ἔργον καὶ νὰ ζήσῃ. διότι οὐδεὶς ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν. Οὐδέποτε λοιπὸν δι' οἰουδήποτε τρόπου ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς νὰ προσβάλλωμεν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἐντολὴ αὕτη διδάσκει ἡμᾶς 1^{ον}) ὅτι δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν τὸ ψεῦδος ἐναντίον τοῦ ἄλλου, εἴτε ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, εἴτε ὁπουδήποτε ἀλλοχθῶ, διότι διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ βλάπτωμεν καὶ ὑλικῶς ζημιοῦμεν αὐτόν. Ἡ ἀγία Γραφὴ ἀπαγορεύουσα τὸ ψεῦδος, λέγει· «Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους» (Κολ. γ'. 9). Ἡ ἐντολὴ αὕτη διδάσκει ἡμᾶς 2^{ον}) ὅτι δὲν πρέπει νὰ κατηγοροῦμεν τὸν πλησίον ἡμῶν, νὰ πιστεύωμεν εὐκόλως τὰς κατηγορίας, νὰ διαδίδωμεν ἀπερισκέπτως ἢ ἐκ φθόνου καὶ ἐκ συμφέροντος κακὰς ὑπονοίας περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ κρίνωμεν αὐστηρῶς καὶ ἀνεπιεικῶς τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ· «Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων» (Γακ. δ'. 11). «Μὴ κρίνετε ἕνα μὴ κριθῆτε» (Ματθ. ζ'. 1). Παρρηγέλλει δὲ ἡ ἐντολὴ αὕτη νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐπαινώμεν προθύμως τὰς καλὰς πράξεις τοῦ πλησίον καὶ νὰ ὑπερκασιζώμεν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν ἄλλων καὶ νὰ κρίνωμεν ἐπιεικῶς τὰς ἐλλείψεις αὐτῶν. «Ἀποθήμενοι τὸ ψεῦδος λαλεῖτε ἀλήθειαν» (Ἐφ. δ'. 25). «Ἐὰν μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν» (Ματθ. 5'. 14).

§ 69.

Ἡ δεκάτη ἐντολή.

«Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῶ πλησίον σου ἔστιν.»

Ἡ ἐντολὴ αὕτη συμπληροῦσα τὴν ὀγδόην ἐντολὴν διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὀφείλομεν ὄχι μόνον νὰ μὴ ἀφαιροῦμεν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπιθυμῶμεν πᾶν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν ἄλλον. Ἀπαγορεύει λοιπὸν ἡ ἐντολὴ αὕτη τὴν κακὴν ἐπιθυμίαν, διότι ἐκ τῆς κακῆς ἐπιθυμίας προέρχεται τὸ κακόν. Ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ ὑπάρχει ἐν ἡμῖν· «Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι» (Ματθ. ιε'. 19). «Ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἀμαρτίαν» (Γακ. 15). Ὅταν αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι κατασχύσωσιν ἐν ἡμῖν, τότε γινόμεθα

δοῦλοι αὐτῶν καὶ προκτομεν ὅ,τι αὐται ἐπιβάλλουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ ὄχι ὅ,τι θέλει ἡ συνείδησις ἡμῶν καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος. «Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ· ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω» (Ῥωμ. ζ'. 19). Διὰ τοῦτο ἡ τελευταία αὕτη ἐντολή θέλουσα νὰ προλάβῃ πᾶν κακὸν ζητεῖ νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς καρδίας ἡμῶν τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ, ἥτοι τὰς κακὰς ἐπιθυμίας. Ἐν ἡμῖν τελεῖται πάλη διαρκῆς μεταξύ σαρκὸς καὶ πνεύματος, μεταξύ κακοῦ καὶ καλοῦ· ὀφείλομεν δὲ ν' ἀγωνιζώμεθα πάντοτε νὰ ὑπερνικῶμεν πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν, ἥτις ὀδηγεῖ εἰς τὸ κακόν, νὰ πράττωμεν δὲ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐξευγενίσῃ ἡμᾶς καὶ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς βίον σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν λογικὴν ἡμῶν ἀξίαν καὶ πρὸς τὸν ἀληθῆ ἡμῶν προορισμόν, ὅστις εἶνε, ὡς ἀλλαχθῶ εἶπομεν, ἡ ἠθικὴ ἡμῶν ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις, ἡ ἐξομοίωσις ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ μεταξύ καλοῦ καὶ κακοῦ κινδυνεύομεν ἐν τῇ ἀτελείᾳ ἡμῶν ν' ἀποπληκνηθῶμεν εἰς τὸ κακόν, ὀφείλομεν νὰ ἐπικαλώμεθα τὴν ἀνωθεν βοήθειαν πρὸς ἐνίσχυσιν ἡμῶν ἐν τῷ ἀγαθῷ. «Πρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν, τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής» (Ματθ. κς'. 41)

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

	Σελ.
1. Τι εἶνε Κατήχησις καὶ ποία ἡ χρησιμότης αὐτῆς;	5
2. Τι εἶνε θρησκεία;	»
3. Διαφρεσις θρησκείων. Πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι.	6
4. Μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι.	8
5. Τι εἶνε ἀποκάλυψις;	9
6. Τι εἶνε ἀγία Γραφή;	10
7. Τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.	11
8. Τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης.	13
9. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία;	14
10. Διαφρεσις τῆς Κατήχησεως.	16

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Θεοῦ.

	Σελ.
11. Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ ἡ ἔννοια αὐτοῦ.	18
12. Ἀποδείξεις περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ.	»
13. Ὁ Θεὸς εἶνε εἷς.	20
14. Τι εἶνε ὁ Θεός;	21
15. Γενικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ.	»
16. Ἰδιότητες τοῦ νοῦ τοῦ Θεοῦ.	23
17. Ἰδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ.	24
18. Περὶ τῆς ἀγίας Τριᾶδος.	25
19. Ὁ Θεὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου.	26
20. Ὁ Θεὸς συντηρεῖ τὸν κόσμον καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ.	27
21. Ὁ Θεὸς εἶνε ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου.	28
22. Προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου.	29
23. Πτώσις τοῦ ἀνθρώπου.	30
24. Ἡ ἁμαρτία καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.	»
25. Σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

	Σελ.
26. Τι λέγει τὸ σῆμα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;	34
27. Ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τούτων;	35
28. Προπαρασκευὴ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.	36
29. Πῶς ἐγένετο Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Ἰησοῦς Χριστός;	37
30. Διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.	»
31. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἔθους ὁμιλία.	39
32. Αἱ παραβολαί.	41
33. Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.	44
34. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

	Σελ.
§ 35. Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος;	47
36. Τί διδασκόμεθα ἐκ τῶν λέξεων τούτων;.....	»
37. Ἐναντιώσεις καὶ δικαίωσις.....	48
38. Ἁγιασμός.....	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Ἐκκλησίας.

	Σελ.
§ 39. Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ Ἐκκλησίας;.....	50
40. Ποία εἶναι ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τούτων;.....	»
41. Ἰδρυσις καὶ ἐξάπλωσις τῆς Ἐκκλησίας.....	51
42. Ἡ Ἐκκλησία ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμόν τῶν πιστῶν.....	52
43. Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου.....	53
44. Ἡ προσευχή.....	54
45. Πῶς πρέπει νὰ προσευχώμεθα;.....	55
46. Ποῦ καὶ πότε πρέπει νὰ προσευχώμεθα;.....	57
47. Ἡ Κυριακὴ προσευχή.....	58
48. Περὶ μυστηρίων.....	59
49. Τὸ βάπτισμα.....	60
50. Τὸ χρίσμα.....	61
51. Ἡ εὐχαριστία.....	63
52. Ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις.....	65
53. Ἡ ἱερωσύνη.....	66
54. Ὁ γάμος.....	67
55. Τὸ εὐχέλαιον.....	68

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ μελλούσης ζωῆς.

	Σελ.
§ 56. Τί λέγει τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ μελλούσης ζωῆς;...	69
57. Ἐχομεν ἀποδείξεις ὅτι ὑπάρχει μελλούσα ζωὴ καὶ ἀθανασία ψυχῆς;	70

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ἨΘΙΚΟΝ

	Σελ.
§ 58. Ὁ δεκάλογος.....	73
59. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη ἢ ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε ἕμφυτος.....	75
60. Ἡ πρώτη ἐντολή.....	»
61. Ἡ δευτέρα ἐντολή.....	77
62. Ἡ τρίτη ἐντολή.....	»
63. Ἡ τετάρτη ἐντολή.....	79
64. Ἡ πέμπτη ἐντολή.....	80
65. Ἡ ἕκτη ἐντολή.....	81
66. Ἡ ἐβδόμη ἐντολή.....	82
67. Ἡ ὀγδόη ἐντολή.....	83
68. Ἡ ἐνάτη ἐντολή.....	84
69. Ἡ δεκάτη ἐντολή.....	85

ΕΡΓΑ
 ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

ΙΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ Παλ. Διαθ. πρὸς χρῆσιν τῆς Α' τάξ. τῶν Ἑλλ. Σχολείων.
 ΙΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ Καινῆς Διαθ. πρὸς χρῆσιν τῆς Β' τάξ. τῶν Ἑλλ. Σχολείων.
 ΜΕΛΕΤΑΙ κατὰ τοῦ ὀλισμοῦ.
 ΜΕΛΕΤΑΙ περὶ τῶν χριστιανῶν Ἀπολογητῶν.
 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.
 ΜΕΛΕΤΑΙ καὶ λόγοι Ἐκκλησιαστικοί.
 ΕΡΜΗΝΕΙΑ περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου.
 ΛΟΓΟΙ Ἐκκλησιαστικοί καὶ Μελέται.
 ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ πρὸς χρῆσιν τῶν Δημοτικῶν σχολείων βραβευθεῖσα.

(*) Σημ. — Τῆς βραβευθεῖσας ταύτης Κατήχσεως ἰστίσασιν εἶναι ἡ παροῦσα Κατήχσις.

Τιμᾶται δρ. 1.30